

Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

Buletini Shkencor

Buletini shkencor Nr.5 Vol.1 - 2022

Buletini shkencor

NR. 5, VOL.1 - 2022

ISSN: 2310-6719

UNIVERSITETI “ISMAIL QEMALI” VLORE

Buletini shkencor

Numër 5, Vëllimi 1, 2022
ISSN 2310-6719

BULETINI SHKENCOR
Universiteti “Ismail Qemali” Vlorë
Numër 5, Vëllimi 1, 2022
ISSN 2310-6719

Fjala hyrëse

Nga Prof. Dr. Roland Zisi, Rektor i Universitetit të Vlorës “Ismail Qemali”

Është detyrim dhe kënaqësi për mua që si kryeredaktor i Buletinit Shkencor të Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë, që të përcjell për lexuesit një rezymë shpjeguese në çelje të volumit të ri të tij, (Numër 5, Vëllimi 1, 2022). Ky numër i ri i Buletinit tonë shkencor përmban 16 artikuj studimorë nga fusha të ndryshme si shkencat politike, gjuhësia-albanologjia, shëndetësia, historia, drejtësia, ekonomia etj.

Buletini Shkencor i Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë drejtohet nga një Bord Editorial dhe redaksitë përkatëse. Pjesë e Bordit Editorial janë akademikë të njohur në fusha të ndryshme brenda dhe jashtë vendit. Buletini Shkencor ka si qëllim të udhëtojë nëpër mjediset e universiteteve kombëtare dhe ndërkombëtare për promovimin e rezultateve të kërkimit shkencor të ndërmarrë nga profesorati i Universitetit “Ismail Qemali”, dhe jo vetëm.

Pjesa më e madhe e materialeve të botuara në Buletinin Shkencor të Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë janë fryt i punës kërkimore-shkencore që kryejnë pedagogët e Universitetit të Vlores, por prej kohësh janë afruar edhe studiues të universiteteve të tjera të vendit, si nga Universiteti i Tiranës, Universiteti i Korçës, Universiteti i Elbasanit etj. Gjithashtu në të janë paraqitur me materialet e tyre edhe studiues e kërkues të institucioneve të tjera kërkimore - shkencore.

Kemi besimin se ky volum i Buletinit Shkencor të Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë do të shërbejë jo vetëm për të paraqitur në një farë mënyrë kontributin e shumë brezave të pedagogëve - shkencëtarë të këtij Universiteti në fushat e ndryshme të shkencës, por do të ndihmojë konkretisht edhe pedagogët e rinj për t’u orientuar dhe për t’u thelluar në fusha të ndryshme me interes studimor, do të ndihmojë ata që janë në fazën e përgatitjes disertacioneve si dhe studentët e degëve të ndryshme.

Duke respektuar planin strategjik të UV-s për rritjen e kërkimit shkencor, unë si Rektor i UV-s si dhe të gjitha autoritetet drejtuese do të vazhdojmë të mbështesim studime sa më cilësore e bashkohore të cilat i përshtaten dhe i përgjigjen nevojave lokale, rajonale e më gjerë.

Vlorë, Mars 2022

Bordi editorial:

1. Prof. Dr. Roland ZISI (Kryetar)
2. Prof. As. Dr. Frosina Londo
3. Prof. As. Dr. Aurela Saliaj
4. Prof. Dr. Albert Qarri
5. Prof. As. Dr. Armela Panajoti
6. Prof. As. Dr. Hajdar Kiçaj
7. Prof. As. Enkelejd Mehilli

Bordi Shkencor:

1. Prof. Dr. Roland ZISI (Kryetar)

Fakulteti i Shkencave Humane

2. Prof. Dr. Bardhosh Gaçe
3. Prof. Dr. Nexhip Merkuri
4. Prof. As. Monika Hasani
5. Prof. As. Veneranda Hajrulla
6. PhD Erion Hitaj

Fakulteti i Ekonomisë

7. Prof. As. Dr. Xhiliola Agaraj (Shehu)
8. Prof. As. Dr. Klaudia Guga
9. Prof. As. Dr. Ilirian Lipi
10. Prof. As. Dr. Evelina Bazini
11. Prof. As. Dr. Fjoralba Velaj
12. Prof. As. Dr. Elenica Piero
13. Prof. As. Dr. Filloreta Madani

Fakulteti i Shendetit Publik

14. Prof. Dr. Yllka Bilushi

Fakulteti i Shkencave Teknike

15. Prof. As. Dr. Kristofor Lapa
16. Prof. As. Dr. Flora Qarri
17. Prof. As. Dr. Ermal Feleqi
18. Prof. As. Dr. Denada Kasëmi
19. Prof. As. Dr. Diana Ilia
20. Prof. As. Dr. Luljeta Gusho
21. Prof. As. Dr. Llambrini Sota

Të jashtëm

22. Prof. Dr. Genuario Belmonte
23. Prof. Dr. Triantaphyllos Almpanis
24. Prof. Dr. Francesko Altimari
25. Prof. Dr. Jorgo Kaçani
26. Prof. Dr. Muzafer Korkuti
27. Prof. Dr. Shaban Sinani
28. Prof. Dr. Dhori Kule

INFORMACION

Buletini Shkencor boton punime origjinale që sjellin njohuri të reja dhe të rëndësishme për avancimin e shkencës.

Ky organ botues është krijuar me idenë fillestare të promovimit të gjetjeve shkencore të akademikëve shqiptarë brenda dhe jashtë mjedisit universitar shqiptar. Rëndësia e botimit të buletinit disa herë në vit qëndron në dhënien e mundësisë për të gjithë kërkuesit akademik dhe jo vetëm të bëjnë të njohura gjetjet më të reja në fushat përkatëse të tyre si dhe në përditësimin në kohë të gjetjeve të mëparshme.

Dërgimi i dorëshkrimit nënkupton që punimi i paraqitur në të nuk është botuar më parë (përveçse në formën e një përmbledhjeje, leksioni apo tezave akademike), nuk është në shqyrtim për t'u botuar gjetkë dhe se botimi është aprovuar nga të gjithë autorët, si dhe autoritetet përgjegjëse ku hulumtimi është kryer. Autorëve do t'ju kërkohet që të paraqesin, nëse ka ndonjë konflikt interesash, si dhe ndonjë burim financiar të veçantë të përdorur për kryerjen e kërkimit. Nëse dorëshkrimi pranohet për botim ai nuk mund të botohet në të njëjtën formë diku tjetër pa marrë më parë leje me shkrim nga Bordi i Buletinit Shkencor.

Plagjiatura nuk lejohet dhe do t'u raportohet si autorit, ashtu edhe autoriteteve përkatëse. Konkluzionet duhet të justifikohen nga skema eksperimentale dhe të dhënat e paraqitura. Informacioni duhet të jetë i detajuar në mënyrë që të lejojë përsëritjen e punës nga shkencëtarë të tjerë të së njëjtës fushë. Autorët duhet t'i ruajnë të dhënat eksperimentale dhe t'ia paraqesin Këshillit Botues, nëse u kërkohen. Shkrimi duhet të jetë i qartë, i kuptueshëm, konçiz dhe korrekt nga ana gramatikore. Autorët mbajnë përgjegjësi për anën shkencore dhe formale të materialeve që paraqesin, si dhe për çdo korrespondencë me redaktorët.

Të interesuarit të paraqiten me arritjet më të reja nga fushat e angazhimeve të tyre profesionale – shkencore.

Artikujt duhet të jenë origjinale (të pakumtuara në ndonjë aktivitet tjetër), të pabotuara dhe jo në proces vlerësimi ose botimi (në ndonjë redaksi tjetër).

Autorët janë përgjegjës për redaktimin gjuhësor të tekstit të përmbledhjeve të tyre, qoftë në shqip, qoftë në anglisht.

Të gjithë autorët e interesuar për të botuar në Buletinin Shkencor të Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë mund të na kontaktojnë në adresën email: publikime@univlora.edu.al

Përmbajtja

SHKENCAT POLITIKE-JURIDIKE DHE EKONOMIKE

A COMPARATIVE ANALYSIS ON THE LEGAL FRAMEWORK OF VIRTUAL CURRENCIES: THE CASE OF ALBANIA

Oljana Hoxhaj.....12

THE RESALE RIGHT

Ergysa Ikonimi.....20

PARENTAL RESPONSIBILITY OF THE NON-CUSTODIAL PARENT

Jonada Zyberaj.....38

TREGJET FINANCIARE NË SHQIPËRI PAS KRIZËS EKONOMIKE POST - COVID

Ina Petraj, Ervis Moçka.....45

MEKANIZMI I SOLIDARITETIT NË PAKTIN E RI EVROPIAN MBI IMIGRACIONIN DHE AZILIN

Ervis Moçka, Ina Petraj.....51

LEGJISLACIONI EVROPIAN MBI MARKËN TREGTARE

Belinda Halilaj.....61

BUXHETI DHE BORXHI PUBLIK ME VËSHTRIM NË REPUBLIKËN E KOSOVËS

Agim Berisha.....69

TERRORIZMI DHE KRIMINALITETI DETAR NË KËNDVËSHTRIMIN JURIDIK TË SË DREJTËS NDËRKOMBËTARE TË DETIT

Ermal Xhelilaj, Myzafer Elezi.....79

SHKENCAT MJEKËSORE DHE SHËNDETËSORE

THE COVID-19 PANDEMIC AND THE LEVEL OF BASIC AND DIGITAL HEALTH LITERACY (EHEALTH) IN THE ADULT POPULATION - EVIDENCE TO DESIGN ACCURATE, ACCESSIBLE, AND PRACTICAL HEALTH INTERVENTIONS

Fatjona Kamberi, Brunilda Subashi, Glodiana Sinanaj, Marjola Muhaj, Elida Trushaj.....85

HEMATOMA E INKAPSULUAR E GLANDULËS SË BARTOLINIT- NJË RAST KLINIK

Petraq Mustaqe, Jerina Jaho.....95

SHKENCAT E EDUKIMIT

RËNDËSIA E METODAVE TË MËSIMDHËNIES PËR NJË ORË TË SUKSESSHME

Blerina Xhelilaj.....100

ICT IN THE CURRICULUM - TEACHER & STUDENT CONCERNS

Veneranda Hajrulla, Marsela Harizaj.....105

ENHANCING SPEAKING THROUGH DRAMA IN EFL CLASSES	
<i>Marsela Harizaj, Veneranda Hajrulla</i>	110

GJUHËSI-ALBANOLOGJI

AFTËSIA FJALËFORMUESE E PËREMRAVE TË PACAKTUAR	
<i>Monika Hasani</i>	116

KËNDVËSHTRIM I RI PËR KËRKIMET NË ONOMASTIKË	
<i>Nexhip Mërkuri</i>	119

MODALITY OF ACCURACY AND TIME MEANING OF VERBAL FORMS TYPE I WILL BE/I WILL HAVE IN THE ALBANIAN LANGUAGE	
<i>Sejdi Gashi</i>	131

SHKENCAT POLITIKE-JURIDIKE DHE EKONOMIKE

A comparative analysis on the legal framework of virtual currencies: The case of Albania

Dr. Oljana HOXHAI

Ismail Qemali University of Vlora, Department of Law, oljana.hoxhaj@gmail.com

Abstract

Technological developments are increasingly creating new dimensions concerning time and geographical space. Society is looking for instruments that facilitate access and mitigate costs. Virtual currencies are a recent innovation, which have already become a new reality in conducting a series of online transactions, without the need for intermediation by the banking system. This paper aims to analyze in a comparative plan the approach of states on legal regulations of virtual currencies and their impact on the economy. Pragmatism and reluctance to take concrete initiatives have characterized the position of many countries, which are currently considering the possibility of careful interventions in their legislations. In order to give a more complete picture of the phenomenon, the paper addressed two scientific research questions: What is the approach of the Albanian legislation on virtual currencies? Can the economy and legal stability be endangered by transactions carried out outside the traditional system? Virtual currencies are not issued or controlled by state bodies. At the end of this paper, it is concluded that there is a need to mobilize national authorities to assess the regulation of this activity. This paper is based on the qualitative research method, which includes data collection through books, articles, magazines, authentic websites, etc.

Keywords: *virtual currency, law, monetary control, transaction, impact.*

Abstrakt

Zhvillimet teknologjike gjithnjë e më tepër po krijojnë dimensione të reja në raportin me kohën

dhe hapësirën gjeografike. Shoqëria është në kërkim të instrumenteve që lehtësojnë aksesin dhe zbutin kostot. Një risi e dekadës së fundit janë monedhat virtuale, të cilat tashmë janë shndërruar

në një realitet të ri në kryerjen e një sërë transaksioneve online, pa patur nevojën e ndërmjetësimit nga sistemi bankar. Ky punim synon të analizojë në plan krahasimor qasjen e shteteve mbi rregullimet ligjore të monedhave virtuale dhe ndikimin e tyre në ekonomi. Pragmatizmi dhe hezitimi për të ndërmarrë iniciativa konkrete, ka karakterizuar pozicionin e shumë vendeve, të cilët duke qenë të papërgatitur për fenomenin e ri, aktualisht janë duke konsideruar mundësinë e ndërhyrjeve të kujdesshme në legjislacionet e tyre. Për të reflektuar një

panoramë më të plotë të fenomenit, punimi synon të trajtojë dy pyetje kërkimore shkencore: Cila është qasja e legjislacionit shqiptar mbi rregullimin ligjor të monedhave virtuale? A rrezikohet sistemi ekonomik dhe stabiliteti juridik nga transaksionet e kryera jashtë sistemit tradicional? Monedhat virtuale nuk emetohen dhe as nuk kontrollohen nga organet shtetërore. Në këtë kontekst, shtrohet nevoja për të vënë në lëvizje autoritetet kombëtare në mënyrë që të vlerësohet rregullimi i këtij aktiviteti. Analiza jonë do të shtrihet edhe mbi risitë e kuadrit ligjor shqiptar, i cili një vit më parë i hapi rrugë përdorimit zyrtar të monedhave virtuale. Punimi bazohet në metodologjinë kërkimore cilësore, e cila përfshin të dhëna përmes librave,

artikujve shkencorë, revistave, faqeve të internetit autentike, etj.

Fjalë kyçe: monedhë virtuale, ligj, kontroll monetar, transaksion, ndikim.

1. Virtual currencies and legislative innovations on their regulation in Albania - perspective towards development or hasty step?

In recent years, virtual currencies have taken a lot of attention in Albania. Interest in them has been growing. Virtual currencies are not part of the traditional circulatory system, as they are digitated currencies, issued by private individuals. A cryptocurrency is a virtual currency that is provided by cryptography, which makes it almost impossible to counterfeit or double-spending. A lot of cryptocurrencies are decentralized networks based on Blockchain technology - a distributed book implemented by a different network. A determinant feature of crypto values is that they are usually not issued by any central authority, making them theoretically immune from government interventions or manipulation (1). Another characteristic of crypto notes is the fact that they have no legal value guaranteed by an international state or authority. So in an uncertain financial ground on the real estate that carries, virtual currencies have revolutionized how people invest, carry out bank operations and use money. So, in a few cases of investors, occurring in front of large uncertainties, have hesitated in taking initiatives to invest in the network. The market value of virtual currencies is fluctuating and in close relation to the number of individuals' requests to carry out transactions, as well as their expectations on the potential growth of the market price in the future.

In September 2020 entered into force, the law "On financial markets based on the technology of distributed registers", which opens the way of lecture and use of virtual currencies. The object of this law is to regulate the emission of digital and/or virtual coins, licensing, monitoring, and oversight of entities that exercise the distribution activity, trading, and conservation of digital tokens and/or virtual coins, of the digital tokens agent, Innovative service providers and automated venture of collective investment (2). Despite the will of the parliamentary majority to lecture virtual currencies,

the President of the Republic, through the decree, returned the law for reconsideration to parliament, considering it early and not in function of economic and financial stability. The president's arguments listed a series of reasons, which at the same time correspond to many other states, who have been careful to take concrete actions in the legislative curriculum for virtual currencies.

According to the president's approach, because of the decentralized nature and anonymous virtual currency many governments have been challenged on mechanisms that can allow their legitimate use by preventing criminal transactions. In this regard, states are analyzing legal spaces for arranging virtual currencies. However, it is important to note that adopting laws in this area remains a novelty and for developed countries. Meanwhile, Albania, have been undertaken immediate steps for their implementation without a proper assessment of the functioning of financial markets. The implementation of such legal provisions in the Albanian reality carries with it the risk of multiplying the negative risks that this innovation presents in developed countries. These risks can bring social consequences within Albanian families and economic consequences, to the extent that they can shake the stability of the domestic currency, increase inflation, or lek exchange rate with foreign currencies (3).

The discussion on virtual currencies has a high sensitivity for any society because it concerns the wealth, financial resources, and in general the economy of a state. Precisely for these reasons, the study of cryptocurrencies is not an issue that should be analyzed only from the perspective of private law because this would be insufficient. Special attention needs to be paid to analysis in the light of public law and jurisprudence (4). In this context, in Albania, we do not have a unified position of all institutions on the legal regulation of virtual currencies. The arguments of the President of the Republic of Albania that returned the law for reconsideration in the parliament were not considered convincing by the Committee on Economy and Finance. Although the meeting point between the concerns of the President and the representatives of the parliamentary majority coincides in the issues related to the risks that may arise from illegal transactions, money laundering and tax evasion, each of the parties has an

extremely different position on the regulation of the law or not of virtual currency activities.

2. Material and methods

The qualitative method used in this paper consists in combining comparative, descriptive, research and analytical methods. The article set out in a comparative plan the different approaches of state authorities to the legal regulation of virtual currencies. The legal shortcoming in this area was addressed descriptively. The main issues and problems related to the necessity to complete the legal framework in order for the completed transactions to be controlled by the state were further analyzed. Consistent with the socio-political context of the countries under analysis, the approaches of different legislators to the legal regulation of virtual currencies were reflected. The analysis was generally based on foreign literature, in order to present the dynamics and impact on the global discussion driven by virtual currencies. A wide space in the paper is occupied by the law that creates opportunities for the trading of virtual currencies in Albania, as an innovation not only in the Albanian legislation.

3. The impact of harmonization of Albanian legislation with EU standards in the adoption of the law on virtual currencies

The report of the Committee on Economy and Finance clearly stated that the law was a product of the need for developments in the Albanian financial market. Through legal regulations, many investors would be given the opportunity in the future, who thanks to the new financial market infrastructure, would contribute to the growth of the country's economy. Practically, virtual markets in Albania are present and being a legally unregulated activity, carries a series of risks, such as the creation of fraudulent schemes or unauthorized schemes to provide virtual assets, the risk of using virtual assets to launder money, as and market manipulation. Thus, it is important and necessary to draft a comprehensive legal framework, which would enable the identification of the phenomenon. To avoid illegal situations in this area, the best way is to control by law. In the view of the commission, Albania should adopt the law to eliminate the negative effects in the social field, as well as take

measures to increase the efficiency of state institutions in the fight against money laundering stemming from criminal activity and terrorism. The path that leads to the realization of these objectives is the adoption of laws and bylaws (5).

In the process of membership in the European Union, Albania is taking gradual steps towards the harmonization of domestic legislation with the standards of the union. Because of this goal and in a short time, the Albanian parliament has interpreted the directive 2018/843. Directive (EU) 2018/843 (the fifth anti-money laundering Directive) aims to mitigate the risks arising from illegal activities and in this regard has introduced a definition of virtual currencies within Union law. Progressively, member states should also take steps to integrate this approach into their domestic legislation (6). Consultations at the national level are currently being discussed in almost all member states, but despite this, most of them have not yet taken concrete action in the legislative aspect. The reluctance and care that states are showing in assessing the situation within the country is a clear indication of a dynamic process that requires time to study. Only after they have taken the necessary time to complete the field study will the Member States come up with legal initiatives, which will be in line with the exigencies of society and the extent of the phenomenon at the national level. Even though Albania is not part of the EU, it has taken faster steps concerning other countries, prompting many discussions not only in the social plan but also in the institutional one.

The key reference that brought the haste of the Albanian state in the adoption of the law regulating the issuance of virtual currencies is Directive (EU) 2018/843, which defines the obligation of the relevant authorities of EU member states to register or license service providers of related to virtual currencies / digital tokens (7). Another point of reference was the recommendations of the Financial Action Task Force (FATF), which is an intergovernmental body and global observer of money laundering and terrorist financing. The activity of the FATF consists of setting international standards that aim to prevent illegal activities and the damage they cause to society. As a policy-making body, the FATF works to generate the necessary political will, to bring national legislative reforms of the highest quality in these areas (8). In

this context, some of the FATF recommendations consist of taking steps in proportion to the situation within the country. In cases where the risk of using virtual currencies is high, states should proportionately strengthen the requirements for high-risk situations or activities (9).

The FATF recommendations in 2020 have stimulated efforts to increase the contribution of this structure by issuing a guide for the public and private sector as well as informing the public and state authorities on the risks of engaging in transactions through the use of virtual assets (10). Albania, at the crossroads of the de facto activity of issuing virtual currencies, chose not to allow, due to the legal gap, to leave the free ground for criminals and terrorists, who could take advantage of the legislative gap to exploit or misuse assets obtained from criminal activity by transferring, investing and exchanging their assets easily and without limits through virtual currencies. Only through legal regulations can the risks arising from the conduct of these illegal transactions and uncontrolled by state institutions be prevented. However, it is important to get aware that the adoption of the law does not mean the disappearance of the phenomenon, as the real challenge for all countries that have made significantly in legislation consists in strengthening the digital infrastructure to encourage the efficiency of the state bodies that have responsibility for monitoring the activities of entities that exercise the distribution activity, trading and storage of digital tokens or virtual currencies. In Albania, it is still to appreciate the impact of the law, as its effects are not extended to practice.

4. A comparative view of the approaches of different governments to virtual currencies

Generally, the national authorities have reflected a balanced attitude and a careful profile in public for virtual currencies. Their decision not to display enthusiasm and optimism of the rapid developments in the virtual currency market is closely related to the responsibility that these bodies have not to influence individual's orientation towards transactions or investments in virtual currency. The new system directly challenges central bank supervisory powers and the regulatory structure that is currently in force. Through cryptocurrency, the payment procedure is

facilitated without cash (11). Cryptocurrency is a payment product in which a person's identity does not need to be disclosed for its uses as a method of payment. Cryptocurrency is used as an alternative form of payment, which implies that the current credit and debit card or cash card system is applied. This innovation that has already penetrated the market, has the right potential to revolutionize the industry and trade. However, because cryptocurrency is a codenamed system of decentralized payments, law enforcement agencies and governments do not have direct access to the data and information required for regulation. State authorities are working to identify areas in which regulatory intervention is required (12).

The traditional monetary framework can not be indifferent to the innovations that brought Bitcoin to the market. State authorities, pursuing the developments that have brought about the technological and infrastructure aspect of virtual currencies are currently considering the possibility of expanding the existing monetary policy through the emission of a national digital currency, similar in technology with Bitcoin. It is important to underline that this concept of the national digital currency would receive a guarantee of the central bank value, as the physical currencies circulating in the market. Another alternative is being considered is the implementation of "Blockchain" technology, which will resize and improve the payment system. The national electronic currency is at the discussion of the many monetary institutions of developed countries, as in the close perspective this will be a natural reality (13).

Numerous advantages would bring the emission of a national currency into the flexibility of monetary policies, mainly in quantitative monetary facilities. Interest investment exerted increasing pressure on government structures, as it is in the public interest of the electronic commission. Such capital can easily move, as transactions and transfers of digital currencies are carried out at no cost to other countries. In function of the simplification of the procedures, central banks are evaluating the emission of a digital form of their currencies. An important step in this aspect has taken the Central Bank of Sweden, which is considering the possibility of digitizing the national currency through the infrastructure that Blockchain. The necessity to institutionalize such an initiative has come as a

result of use at very low levels of physical money in Sweden. Also, the People's Bank of China and the Bank of England are considering the possibility of broadcasting national currencies (14). The trend of implementation of specific versions of electronic currencies is joining some smaller countries with less developed economies. Many other countries have started the experimentation stage of infrastructure and blockchain technology. A concrete initiative has taken the German Central Bank, which is trying to adapt the Blockchain innovation (15).

The growing popularity of cryptocurrencies, especially after the success of Bitcoin in recent years, has significantly increased public awareness of blockchain technology. Proponents of this technology claim that these software objects enable radically new forms of decentralized governance by relying on the computational trust created through cryptographic proof, avoiding the need to rely on conventional third-party trust (16). However, it is important to understand the importance of state mechanisms that guarantee effectiveness and a proper regulatory framework. Legitimacy also increases the trust of users, as a legally regulated activity is a guarantee in the creation of mechanisms by which blockchains are run (17). The legal framework seems to be an unwanted element in the decentralized Bitcoin community, but it is a necessity if cryptocurrencies will grow and will be more widely accepted. Legal regulation and smart taxation are expected to boost investments from big players and bring Bitcoin into conformity with existing monetary systems (18). Countries such as the UK, the US, Japan, and China currently recognize the value of distributed ledger technology, and their regulations are mostly focused on crypto assets and ICOs. Their emphasis is on crypto money laundering, tax evasion, and consumer protection from financial fraud and market manipulation (19). As part of a non-traditional system, Blockchain regulation has been difficult by the dispersed architecture of the technology, the lack of obvious links between an event occurring on the blockchain and a particular jurisdiction, and the increasing numbers of autonomous entities based on smart contracts, which are not traditional legal entities (20).

Many lawyers support the idea that the legal framework for blockchain technology should be

regulated by an international convention, which will guarantee the protection of the interests of investors and consumers. This would avoid misinterpretations and fraud between the parties. However, the EU and US approaches do not match, because securities regulation on both sides of the Atlantic is intended to apply wherever investors' interests are typically at stake (21).

France is the first country to "dare" to build a legal framework for crypto assets, including cryptocurrencies. Consequently, it stands out at the international level as the initiator of the establishment of a set of rules that provide clarity and security and promote flexibility in conducting in-depth experiments and analyses in the cryptocurrency sector (22). The French Minister of Finance has expressed the country's ambition to "adopt an open approach while playing a pioneering and key role at the international level" concerning crypto-assets (23). However, the French government has been very reserved and has not yet completed the regulatory process, leaving room for flexibility. On the other hand, the position is very clear in providing provisions aimed at combating money laundering and terrorist financing (24).

China, being one of the largest economies in the world, has overcome a series of dilemmas over whether or not to legalize cryptocurrencies. Initially, steps were taken to legalize the status of virtual currencies, through which many online exchanges were conducted. Later, any virtual currency transaction was completely banned, so the People's Bank of China does not allow the use of bitcoin because it has no legal status and is not recognized by state authorities (25). China's tough stance on allowing virtual currency transactions has led to huge losses in Bitcoin values, as the Chinese market as a result of its wide reach would be very suitable to guarantee the success of bitcoin and other virtual currencies. Beyond the current approach, China in the future should consider adapting laws and policies in line with innovative technologies and facilitating access to conduct financial transactions.

The discussion of the legal regulation of cryptocurrency in the US is complex and in some cases even contradictory. Bitcoin is not considered a currency in the federal space, as the constitution provides for the production and use of the national

currency. In this view, bitcoin does not meet the constitutional guarantees to formally consider a currency. The proliferation of cryptocurrency transactions promotes the need for an extended analysis. In practice, the Texas Federal Court and the US Treasury Department recognize bitcoin and its use in many transactions. The risks associated with the legalization of cryptocurrencies are the same as in other legislations and consist of the possibility of committing tax evasion, money laundering, or smuggling. In this context, certain authors have suggested following the position of China, by removing the use of unauthorized virtual currencies, which will pave the way for the creation of a virtual currency controlled by a central authority. The US lacks a clear definition of the concept of decentralized virtual currency (26). Not a statutory activity, US citizens conducting bitcoin transactions should refer to the US Bank Secrecy Act, 1970, and the country's anti-money laundering legislation. Referring to the opinion of The United States Securities and Exchange Commission, it is emphasized that investors need the essential facts behind any investment opportunity so they can make fully informed decisions (27). The goal was that crowd investing in cryptocurrency should, first of all, protect the rights of investors (28). The US is very careful about guaranteeing democracy in the electoral process (29). Thus, the Federal Election Commission in 2013 decided that bitcoin should not be considered money, therefore it could not be accepted as a contribution to the election campaign. However, concerns are that the use of Bitcoins in the political process may mean that certain donations are untraceable, given the anonymous nature of the donor (30).

5. Conclusions

Virtual currencies are already part of the inevitable reality and are spread all over the world. In such a situation, state authorities face many dilemmas. A part of governments are still "observing" the terrain and are considering the possibility of legal regulation, for this activity to be authorized and controlled through state filters. Currently, cryptocurrencies do not reflect confidence in the financial market, as their decentralized nature and lack of guarantee from the state makes transactions carried out through insecure virtual currencies. In this context, the only way for trust to be restored is to draft a legal framework, which would be

necessary for investors and would create access and ease of performing a series of transactions, without the need to follow some procedures that take a long time and have high costs. In this paper comparative analysis extended to legislative innovations in Albania and several other countries, which were selected to identify how difficult the mission is to guarantee national balances and to draft a law that is comprehensive for the protection of social interests and values constitutional. To date, states have different and often contradictory approaches to the legal regulation of cryptocurrencies. The international regulatory landscape for Cryptocurrencies is a patchwork of inconsistent and incomplete attempts to counter criminal abuse of the technology (31). However, the challenges of regulating cryptocurrencies do not end in domestic legislation. This is only the first step in a long process. States should then discuss drafting a unified legal framework that standardizes governments' approaches to institutionalizing cryptocurrencies. Consequently, in the future this would require the drafting of an international regulatory document, as the most effective mechanism to legalize cryptocurrencies and to ensure that this activity operates under the law, creating full confidence in investors and protection of consumer interests.

References

1. Available online at: <https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp>, last accessed 15 June 2021
2. Law no. 66/2020 "On financial markets based on distributed registry technology", Article 1
3. Decree of the President of the Republic of Albania no. 11518, dated 22.06.2020 "On the return of law no. 66/2020 "On financial markets based on distributed registry technology", page.4
4. Asghar Mahmoudi, *Journal of Law and Political Science*, "A Comparative Analysis of Crypto-Currencies in the Light of Jurisprudence and Law, Volume 49, Issue 3, Autumn 2019, page 503
5. Report of the Committee on Economy and Finance "On the Decree no. 11518, dated

- 22.6.2020, of the President of the Republic "On the Return of Law no. 66/2020 "On Financial Markets Based on Distributed Registry Technology", dated 14.7.2020, page 13
6. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU
 7. Ibid.
 8. Available online at: <http://www.fatf-gafi.org/about/> last accessed 16 June 2021
 9. FATF (2019), *Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers*, FATF, Paris, page 19 Available online at www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Guidance-RBA-virtual-assets.html last accessed 12 June 2021
 10. FATF (2020), *12-month Review Virtual Assets and VASPs*, FATF, Paris, France, page 20 Available online at www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/12-month-review-virtual-assets-vasps.html last accessed 12 June 2021
 11. Philipp Hacker, Chris Thomale., *Crypto-Securities Regulation: ICOs, Token Sales and Cryptocurrencies under EU Financial Law*, 15 *European Company and Financial Law Review* 645-696 (2018) Available at https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3075820 last accessed 13 June 202
 12. Lee, Joseph & L'heureux, Florian., *A Regulatory Framework for Cryptocurrency.*, *European Business Law Review* 31, no. 3 (2020): 424
 13. Natasha Ahmetaj., Bledar Hoda., Monedhat Virtuale, Risitë Teknologjike të tyre dhe Bankingu Qendror, *Botim i Bankës së Shqipërisë*, (2019), faqe 12 Available online at: <https://www.bankofalbania.org/Botime/Bo>
 - time_Kerkimore/Materialet_studimore/Monedhat_virtuale_risite_teknologjike_te_tyre_dhe_bankingu_qendror.html last accessed 13 June 2021
 14. Ibid, page13-14
 15. Bundesbank. (2016). *Joint Deutsche Bundesbank and Deutsche Börse blockchain prototype*, Press Release, 28 November. Available online at: https://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Pressemitteilungen/BBK/2016/2016_11_28_blockchain_prototype.html last accessed 17 June 2021
 16. Yeung, K., & GALINDO, D. (2019). *Why do Public Blockchains Need Formal and Effective Internal Governance Mechanisms?* *European Journal of Risk Regulation*, 10(2), 359
 17. Rocco, *On Governance: Coordination, Layers, and Structural Integrity*, Medium (2019), available at: <https://medium.com/alpineintel/on-governance-coordination-layers-and-structural-integrity-81a722ba1bc0> and Haon, *Blockchain forks and chain splits: why we should avoid them* Good Audience (2019), available at <https://blog.goodaudience.com/blockchain-forks-and-chain-splits-why-we-should-avoid-them-f54c693a90f1> (last accessed 24 June 2021)
 18. Samantha Douma, *Bitcoin: The Pros and Cons of Regulation*, Leiden University Repository 30 (2016)
 19. Robby Houben, Alexander Snyers, *Study Requested by the TAX3 Committee: Cryptocurrencies and Blockchain – Legal Context and Implications for Financial Crime, Money Laundering and Tax Evasion* (2018)
 20. Krzysztof Wojfjyto, *How May We Regulate the Blockchain?*, Available online at: <https://newtech.law/en/how-may-we-regulate-the-blockchain/> last accessed 24 June 2021

21. Hacker, Philipp and Thomale, Chris, *Crypto-Securities Regulation: ICOs, Token Sales and Cryptocurrencies under EU Financial Law* (November 22, 2017). 15 *European Company and Financial Law Review* 645-696 (2018), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3075820> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3075820> last accessed 24 June 2021
22. Nicolas Boring, *Regulatory Approaches to Cryptoassets: France*, Law Library of Congress April (2019) Available online at: <https://www.loc.gov/law/help/cryptoassets/france.php> last accessed 19 June 2021
23. Eric Woerth & Pierre Person, *Rapport d'information relative aux monnaies virtuelles [Informational Report on Virtual Currencies]* 52 (Commission des finances, de l'économie générale et du contrôle budgétaire [Commission on Finance, the General Economy, and Budgetary Control],Assemblée nationale [National Assembly], No.1624, Jan.30, 2019), Available online at: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/cion_fin/l15b1624_rapport-information.pdf last accessed 19 June 2021
24. Jean-Pierre Landau & Alban Genais, *Les crypto-monnaies [Cryptocurrencies]: Rapport au Ministre de l'Economie et des Finances [Report to the Minister of Economy and Finance]* 44 (July 4, 2018)
25. Matthew P. Ponsford, *A Comparative Analysis of Bitcoin and other Decentralized Virtual Currencies: Legal Regulation in the People's Republic of China, Canada, and the United States*, November 14 (2015) Available online at: <http://jolt.law.harvard.edu/digest/a-comparative-analysis-of-bitcoin-and-other-decentralized-virtual-currencies-legal-regulation-in-the-peoples-republic-of-china-canada-and-the-united-states> last accessed 21 June 2021
26. *Ibid.*
27. Press Release, U.S. Securities and Exchange Commission, "U.S. Securities Laws May Apply to Offers, Sales, and Trading of Interests in Virtual Organizations" (July 25, 2017) Available online at: <https://www.sec.gov/news/press-release/2017-131> last accessed 25 June 2021
28. Emtseva S. S. and Morozov N. V. *Comparative Analysis of Legal Regulation of ICO in Selected Countries* (2018) Available online at: <https://knepublishing.com/index.php/KnE-Social/article/view/1527/3621#info> last accessed 24 June 2021
29. Paul H. Farmer, Jr., *Speculative Tech: The Bitcoin Legal Quagmire & the Need for Legal Innovation*, 9 J. Bus. & Tech. L. 85, 96 (2014)
30. Julian Hatter, *FEC allows bitcoins in campaigns*, The Hill (May 8, 2014)
31. Isaac Pflaum & Emmeline Hateley, *A Bit of a Problem: National and Extraterritorial Regulation of Virtual Currency in the Age of Financial Disintermediation*, 45 Geo J Int'l L 1169 at 1215 (2014)

THE RESALE RIGHT

Dr. Ergysa Ikonimi

Universiteti "Ismail Qemali", ergysa.ikonimi@univlora.edu.al

ABSTRACT

The resale right, originally created in France and later recognized by Berne Convention, belongs to visual artists. This right was inspired by social justice and arose as a legal attempt to really balance the possibilities of economic benefit from works of various kinds. The resale right has attracted supporters, mainly creators of visual artworks, but also has wrapped around debate and criticism and strong opposition of art dealers, galleries, and auction houses. Although internationally recognized, due to the economic value it has in transactions over works of art, the resale right is not provided by copyright laws of some of the most powerful countries leading the global art market.

This paper deals with the controversial resale right that is of mandatory nature in EU countries, determined by the EU Directive 2001/84/EC "Resale right for the benefit of the author of an original work of art" and in Albania as the law is approximated with the directive. The paper aims to explain the reasons which support two different legal approaches to this right. The paper will focus on the recent legal development regarding the resale right, trying to "predict" the future that awaits.

Keywords: *EU Directive 2001/84, resale right, authors' rights, royalties, economic benefits*

ABSTRAKT

E drejta e rishitjes, fillimisht e krijuar në Francë dhe më pas e njohur prej Konventës së Bernës, i përket artistëve të arteve të bukura. Kjo e drejtë u frymëzua nga drejtësia sociale dhe lindi si një përpjekje ligjore për të ekuilibruar realisht mundësitë për përfitime ekonomike nga vepra të llojeve të ndryshme. E drejta e rishitjes ka tërhequr mbështetës, kryesisht krijues të veprave të arteve të bukura, por gjithashtu ka mbledhur rreth vetes debat dhe kritikë dhe opozitë të fortë të tregtarëve të artit, galerive dhe shtëpive të ankandeve. Megjithatë ndërkombëtarisht e njohur, për shkak të vlerës ekonomike që ka në transaksionet mbi veprat e artit, e drejta e rishitjes nuk njihet nga ligjet për të drejtën e autorit të disa prej vendeve më të fuqishme që drejtojnë tregun e veprave të artit.

Ky punim trajton të drejtën e shumëpërfolur të rishitjes që ka natyrë të detyrueshme në vendet e BE-së, e përcaktuar nga Direktiva e BE-së 2001/84/EC "E drejta e rishitjes për përfitimin e autorit nga një vepër arti origjinale" dhe në Shqipëri pasi ligji përafrohet me direktivën. Punimi synon të shpjegojë arsyet që mbështesin dy qasje të ndryshme ligjore për këtë të drejtë. Punimi do të fokusohet në zhvillimet e fundit ligjore në lidhje me të drejtën e rishitjes, duke u përpjekur të "parashikojë" të ardhmen që pret.

Fjalë kyçe: *Direktiva BE 2001/84, e drejta e rishitjes, të drejtat e autorit, shpërblimet, përfitimet ekonomike*

1. INTRODUCTION

The resale right is one of the most interesting author's rights. It is often biased and contradicted, but also it contains a strong sense of fairness in its application and offers an important continuous economic benefit to its author. It is provided from copyright laws in almost half of member states of the Berne Convention (1886) (hereinafter BC), which is often expressed as the "resale right", the "right to follow", or the "subsequent right", but it will be used in this article as resale right.

The IP resale right was recognized in France as the *resale right* in 1920, based on the concern of the state about the affairs of struggling artists at the turn of the century. In fact, there was already an early recognition, since 1910, relating to the distinction between ownership of an object in which a work is embodied and the right retained by the author even when the work is transferred. (1) The concept origins in 1893 when a French attorney Albert Vaunois and after him, Edouard Mack, another French attorney, argued that visual artists could not have their works reproduced and represented like other artists could, considering the *resale right* as convergent with moral rights, containing same characteristics. (2) There seems to have been an unlucky case that inspired the introduction of this right to law. In 1889, fourteen years after the death of the French realist painter Jean-François Millet, while his family lived in poverty, his painting the *Angélus* was sold by its owner for a record of francs. (3) It was ironic and considered a scandal. The families of Cézanne and Gauguin suffered similar fates drawing the attention of the French government, which identified the problem of artists that profited only one time from the initial sale of the work and even though art tends to appreciate over time, the art market prevented any of this from trickling back to the artist or his family. (4) The recognition and the legal application of the resale right led to a movement under the French example for other countries. The "creation" of this new right aimed the attenuation of clear inequalities between the benefits of the authors of different kinds of works, offering such a special and deserved

opportunity to visual artists, and having a posthumous effect by being enjoyed by their heirs.

In this article, the resale right *per se* will be identified as one of the issues that separate the controversial approaches of Civil Law and Common Law on IP rights. The first part of the paper deals with the recognition of the resale right from BC. Also, this part of the paper will highlight the need for the adoption of the EU Directive 2001/84/EC. Even though Common Law stands on the opposite side, there will be clarified the imposed *volte-face* of United Kingdom, despite the strong objection, and the specific Californian Law, as a gap inside "the big NO".

The good news for the advocates of the resale right and notably for the visual authors and their heirs is that the resale right has lately become a spotlight issue, to promote the international recognition of it, despite skepticism and criticism for its application and effects. The second part of the paper will focus on the recent year's friendly campaign on the resale right so as to identify how would change the market of fine arts. The third part of the paper will have regard to the Albanian law experience in recognizing the *resale right*. This part of the paper will present the way the new Albanian law 35/2016 "On Author's Rights and other neighboring rights" provides for it.

2. THE RESELL RIGHT BETWEEN COMMON LAW AND CIVIL LAW

Always fascinated about the differences between Common Law and Civil Law, in the philosophy, essence, thoughts, and eventually, the way of seeing things and their application, the selection of discussing the resale right wasn't random, but quite the right one. This author's right stands between diverse pros and cons thesis originating from the different points of view of these legal systems.

2.1 The Berne Convention slightly favorable on the resale right

It is a fact that almost half of the member states of BC recognize the resale right, and the others

do not provide for it. This is due to the way the art. 14ter of BC *per se* provides for it since it appeared as an idea in 1928 during Rome Conference (5) and later was formally introduced during the Brussels Conference in 1948:

"(1) The author, or after his death the persons or institutions authorized by national legislation, shall, with respect to original works of art and original manuscripts of writers and composers, enjoy the inalienable right to an interest in any sale of the work subsequent to the first transfer by the author of the work."

From this paragraph, it is quite simple to understand the meaning of the resale right. It is enjoyed after the first transfer of the work by its author and consists of a calculated interest in any other sale of the work during the protection term of this right. Also, the provision highlights:

- **the beneficiary subjects over the resale right:** the author itself during his whole life, the persons (his heirs) or maybe the institutions recognized by national law after his death, so to understand that the right is subject of national inheritance provisions.
- **the genres of works, on which is applied the resale right,** are only original works of art and manuscripts, both of writers and composers.
- **the right is inalienable,** understanding that it cannot be waived or taken away from.

The BC doesn't define what is the "work of art", but it is generally accepted that these may be drawings, paintings, statues, lithographs, and engravings, not including the works of applied arts or architecture. (6)

Regarding this first paragraph, it is the right thing to make a distinction between the terms "transfer" and "sale". The meaning of the first term is not necessarily associated with benefiting money through passing the ownership by the artist. It can be a gift or a testamentary disposition. While by contrast, the "sale" indicates that the ownership has passed in return for payment of monetary consideration.

The resale right will be applicable if there is a sale after the first transfer by the author. (7)

"(2) The protection provided by the preceding paragraph may be claimed in a country of the Union only if legislation in the country to which the author belongs so permits, and to the extent permitted by the country where this protection is claimed."

The 14ter /2 article permits, but not requires. (8) The BC, the strongest point of reference for the author's rights, doesn't recognize the resale right as mandatory. This right is optional to be provided by national laws. Even though the revision of the BC introducing the resale right reflected the international growing acceptance, for the second time it revealed the differences between Common Law and Civil Law as the resale right would not be a minimum Convention requirement. The first time was when the BC was signed, and France and the United Kingdom were original signatories. (9)

This paragraph and the last one that follows connect the enjoying of this right to the national law provisions. So, the resale right must be recognized both by the country to which the author belongs and by the country where is claimed, but the permitted extent of its application is determined by the country where the protection is claimed. The enjoyment of this right, unlike other rights, depends on reciprocity as the principle of national treatment is exceptionally subjected to a need for reciprocity. (6)

"(3) The procedure for collection and the amounts shall be matters for determination by national legislation."

The amounts and the procedure for collection as well are matters determined by national laws, implying that the way of the calculation of author's profit (usually in percentage), the way the resale right is administered and protected in case of violation are exclusively subject of national discretion.

2.2 The divisive right

There are authors that consider the resale right as a French export, not only because France created it, but because France had to create it in the light of the way the French property law recognizes the rights. (1) Furthermore, it was believed that copyright wasn't enough to guarantee adequate protection to visual artists, so the resale right, as an extension of copyright law, made possible equal economic footing to artists. (10) Germany, decades later, established the resale right, like France, but justified it differently. (7)¹ The German resale right was based on the fact that it is unjust for only speculators to benefit from the artistic work increased value, because the greater value, which is later recognized has existed in latent form, due to the artist's original labor. (10) Before the EU Directive 2001/84/EC, the *resale right* didn't exist in Common Law countries, so to had as a result that in the past century London was the greatest art market in Europe, following the number one in the world: New York. (9)

There is no doubt that the differences over the resale right root at the philosophical base of the author's rights and copyright. It is evident that the way Common Law and Civil Law refer to the rights derived from literary, scientific, and artistic works is different. While both legal systems recognize economic rights, moral rights are way better supported by Civil Law, and the personal *sui generis* connection between the author and his work is handled with utmost care. (11)² On the other hand, Common Law, mainly interested in economic rights and the benefits for the author, do not give much consideration to moral rights. (12) Even so,

along with the fact that moral rights (13)³ are important because they protect the closest and very personal connection between the author and his creation, they are valuable and can be justified on economic and public policy grounds. Moral rights serve to protect consumers in verifying that they have received the authentic product (10)⁴ and a work of art will sell for more if it can be attributed to the artist. (14)

The resale right, known by many as a moral right, (7) (15)⁵ therefore contradicts the Common Law approach and it is often rejected. It is considered a moral right because of its inalienable characteristic and because it is justified by the theory that the author never gives up all of the property interests in the work, as an extort of his personhood. (16) Common Law countries base their copyright laws not on theories that focus the artist and his specific connection with his work, but on theories that promote the artists and protect their works to generate more art and profits. Due to this fact, Common Law copyright strongly supports the first sale doctrine, according to which the author has no control over a lawfully made copy of a copyrighted work, after its first sale. The "final break" is to be understood between the author and the copy, the object, or the item where the work is embodied. The item itself belongs to the

³ The rationale behind moral rights is that the rights of a creator of original work, in his work, includes not only rights required to derive financial benefit from it, but also rights to protect the author's investment of her own creative energy and personality in her work.

⁴ The previous law in France aimed to create a system of authentication by providing that the artists shall enter their claim for the *droit de suite* in the *Journal Officiel*, an official register.

⁵ The consideration of the resale right as a share in the economic success of the works, can be seen as an exclusive economic right, but the fact that this right is inalienable by domestic laws complicates the analysis as economic rights are freely tradeable in the marketplace. To align the *droit de suite* to moral rights rather than economic rights, the projection of the work into the marketplace of resale is to be seen as the projection of the artistic persona, with the artist's reputation and honor being as much at stake as the need for attribution and respect for integrity. But moral rights in the strict sense have a more absolute application and the resale right is simply a right to payment at a future undefined time. That is why it is more appropriate to consider it an economic rather than a moral right for visual artists.

Probably the resale right is more accurate to be defined as a hybrid right because it is an offshoot of both the inalienable right of paternity and the right to participate in the future economic exploitation of a work.

¹ There are different examples of justifying the provisions about the recognition of the *droit de suite*, like Czechoslovakia that essentially accorded the right to the artist to have a share in the net profit of resale if that was disproportionate, and Belgium which supported the *droit de suite* by unjust enrichment theories.

² Furthermore, the European IP law derives on a large part from a concept of property developed by Kant and Hegel who argued that private property is acquired not only by labor but rather by the process of one's joining of his individual Will to some object external to the self. As a result, the thing possessed comes to embody the owner's personality.

owner who bought it, the content of the work still belongs to the author.

The situation in the European Union before the adoption of the Directive reflected most Member States which recognized the resale right by their domestic legislations. (17) But such laws displayed certain differences, notably as regards the works covered, those entitled to receive royalties, the rate applied, the transactions subject to payment of a royalty, and the basis on which those were calculated. (18)⁶ The disparities between the Member States regarding the resale right had a direct negative impact on the proper functioning of the internal market in works of art, as the resale right was considered a factor that contributed to the creation of distortions of competition as well as displacement of sales within the Community. The existence or not of the *resale right* in different Member States disadvantaged primarily and directly the artists and led to their unequal treatment depending on where their works were sold and resold. There was even a court case that was taken as a reference. The Phil Collins judgment of the European Court of Justice in 1993, even though he wasn't a visual artist, related to the application of the non-discrimination principle. The Court stated that the domestic provisions containing reciprocity clauses cannot be relied upon to deny equal treatment to nationals of other Member States. (19)

The EU Directive 2001/84/EC "Resale right for the benefit of the author of an original work of art" was adopted in 2001, regardless it was strongly opposed by the United Kingdom and the Netherlands. After all the Directive's adoption finalized the French *Triomphe* at the European level. The Directive within one of the

⁶ Before the adoption of the EU Directive there were differences in how the *droit de suite* was provided: (1) the beneficiary subjects were not only the artists but also their heirs, which in Germany and Belgium were all heirs, but in France, Denmark and Finland were only families; (2) the royalties have to be paid for the sales realized at auction and by dealers in Denmark, Finland, and Germany, but in France and Belgium only for the auction sales; (3) the percentage on which was calculated the royalty was 5 % in Denmark, Finland and Germany, 4 % in Belgium and 3 % in France. There were also differences on what was considered by domestic laws as original works of art, and even on the price which was considered the base for *droit de suite* percentage application.

two objectives (17): the harmonization, defines some main issues. The ways the Directive provides for the resale right can be distinguished as mandatory or optional because it wasn't necessary to harmonize every provision of the Member States laws on the resale right, to leave as much scope for national decision as possible. The Directive states that the resale right shall be recognized by all Member States and also determines the original works of art related to this right. If compared to BC, the Directive enlists the original works of art, as *works of graphic or plastic art such as pictures, collages, paintings, drawings, engravings, prints, lithographs, sculptures, tapestries, ceramics, glassware, and photographs, that are made by the artist himself or copies of works of art which have been made in limited numbers (numbered and signed) by the artist himself or otherwise duly authorized by the artist*. The article 14ter of Berne Convention includes original manuscripts of writers and composers among other artworks, but the EU Directive, sec. 19 is quite clear in its provision that the harmonization brought by it does not apply to them.

The scope of the EU resale right should be extended to all acts of resale with the participation of an art market professional, excluding those affected directly between persons acting in their private capacity. According to the Directive, the beneficiary subjects are the artist, and after his death, those entitled under him. The EU Directive states that the persons entitled to receive royalties must be specified in accordance with domestic laws of succession, but they must be able to fully benefit from the resale right. It is entirely clear that as an inalienable right, the royalty must be payable only to the authors during their lifetime. The problems may arise after the author's death. Is it to be considered that any heir of the author, even without a strong (blood) connection to the author might be the beneficiary? (1) (20) (7)⁷

⁷ The *Utrillo's case*, which denied the daughter (from her first marriage) of the wife of Utrillo the benefit from the *droit de suite* because she was not "at any degree" related to the artist, was later opposed as French Court of Cassation in *Braque's case*, argued that there could be no distinction between the author's heirs and the subsequent heirs (the heir's heirs).

Meanwhile, the royalty shall be payable by the seller alone, or if national laws provide, buyers and intermediaries art market professionals, such as salesrooms or art galleries can share liability with the seller for payment of the royalty. (21)⁸ The beneficiary subjects for a period of three years after the resale may require from any of the subjects liable for the royalty payment to furnish them any information that may be necessary in order to secure payment of royalties. The minimum sale price shall be set by the Member States, but it may not exceed 3 000 EUR.⁹ The royalty shall be calculated over the sale price net of tax, by applying rates from 4%-0.25% depending on the price. The selection of the respective rate to apply is determined by the Directive and it is inversely proportional with the rise of the sale price. The Directive limits the total amount of royalty to 12 500 EUR. Regarding the term of protection of the resale right, the Directive refers to Directive 93/98/EEC, and if it can be said in general the resale right shall run for the life of the artist and for 70 years after his death.

In *Dalí's case* (Case C-518/08), according to the principle of subsidiarity, the Court of Justice of the European Union attributed the competence for defining the scope of qualifying heirs to the Member States.

Given the fact that the *droit de suite* remains as much inalienable *post mortem*, as during the author's lifetime it appears logical that it should be held by the nominated successors of the author and should not become a tradeable commodity.

⁸ The Directive has provided for the possibility that the royalty to be paid by the seller or if domestic laws provide, it can be shared with other subjects. This provision led to a question from the French Court of Cassation to the European Court of Justice: "*Must the rule laid down by Article 1(4) of Directive 2001/84/EC on the resale right for the benefit of the author of an original work of art, which makes the seller responsible for payment of the royalty, be interpreted as meaning that the seller is required definitively to bear the cost thereof without any derogation by the agreement being possible?*". In 2015 the European Court of Justice answered that the Directive allows such an agreement between the parties, as this provision 'must be interpreted as not precluding the person by whom the resale royalty is payable, designated as such by national law, whether that is the seller or an art market professional involved in the transaction, from agreeing with any other person, including the buyer, that that other person will definitively bear, in whole or in part, the cost of the royalty, provided that a contractual arrangement of that kind does not affect the obligations and liability which the person by whom the royalty is payable has towards the author. ECJ further stated that one of the objectives of the Directive was to ensure that artists share the economic success of their original works of art, but the only Member States may determine the person who is responsible for payment of the royalty to the author.

⁹ The EU Directive provides that the Member States are permitted to set a lower minimum price, but if so, the royalty rate has to be 4% up to the price of 3000 EUR.

There were the Member States which were familiar with the resale right. French example of recognizing the resale right on the resale price was immediately followed by Belgium, and after by Czechoslovakia that calculated the royalty as a percentage of the seller's profit, and then by Poland, Italy, Germany, and Spain. The real and difficult challenge was in obligating the other Member States to harmonize their domestic legislation with the Directive. From all the Member States opposed to the Directive, the United Kingdom is an interesting case to discuss, being one of the most important art markets in the world.

Entirely on the opposite side, the UK law before the adoption of the EU Directive 2001/84/EC didn't recognize the resale right. There was this obligation for the UK to present and fully implement the resale right in its legislation. As the resale right was completely an *alienus* to the domestic law, there were small English steps towards the implementation, also by taking advantage of the special derogation of implementation provided by the Directive for the Member States which didn't apply the right. Regarding the Directive, art. 8 and art. 10 the United Kingdom applied it since January 2006 for the original works and when the beneficiary was the artist and prevented the application of the resale right for the benefit of those entitled under the artist after his death until January 2012. The Directive impacted both UK artists and the art market. Early analyses, before the implementation of the Directive, like the 1996 Government study found that its implementation would lead to nearly a £70 million loss of earnings, incur administrative costs, diminish art dealers' margins and provide a maximum of £10 million to eligible artists. After 2006, studies found that the return paid to artists had been relatively modest and the art market in London was put at disadvantage compared to New York and Hong Kong, where the resale right is not applied. The Design and Artists Copyright Society, in its study in 2016 overthrew what was found from earlier studies. This recent study found that even new artists were benefiting from the resale right and there was no evidence to suggest that the sales were diverted to other art markets. The study

affirmed positive impacts on applying the resale right, but also there was a concern for a potential negative impact of opting-out from it, as the resale right enables resources to artists and estates to contribute to their legacies and the collections of these institutions, preserving the UK's cultural heritage for future generations. (22)

2.3 The resale right "fortress" inside Common Law

There is no recognition at the level of federal law in the US for the resale right, but the California Resale Royalty Act (hereinafter CRRA) was enacted in 1976 and became operative in January 1977. At that time many academics wrote about the popularity of the resale right in Europe, but the same as in France the infamous auction on the painting of Robert Rauschenberg's *Thaw*, which was sold for 85000 \$ after being bought for only 900 \$, led to the drafting of many bills. The only one who passed is the CRRA. (23)

According to CRRA if a work of fine art is sold in California or the seller resides in California, the artist profit 5 % of the amount of such sale by the seller or the seller's agent, despite the fact that the work (an original painting, sculpture, or drawing, or an original work of art in glass) is sold at an auction or by a gallery, dealer, broker, museum, or other person acting as the agent for the seller. If the artist isn't located the amount is to be transferred to California Arts Council (hereinafter CAC), which tries to find the artist, otherwise, the money can be used to the Art in Public Buildings program. The artist can claim the royalty amount within 3 years after the date of sale or one year after the discovery of the sale, whichever is longer and can claim in writing the money received by the CAC within seven years of the date of sale of the work. The duration term is for the artist's life and 20 years after his death. The royalty is not paid if the gross resale price is under 1 000 \$, or when the gross resale right is less than the purchase price paid by the seller. According to the California Civil Code, sec. 986, the royalty is not paid if the work of fine art is exchanged for one or more works of fine art or for a combination of cash, other property, and one or more works of fine

art where the fair market value of the property is exchanged is less than 1000 \$.

There has been criticism over two issues regarding CRRA: *first*, the act places a high burden to the seller, not only for the obligation to pay the royalty, but also to find the author within a short time, otherwise to pay in favor of CAC, and *second*, the act is over-inclusive, including many types of sales of the work: "*at an auction or by a gallery, dealer, broker, museum, or other person acting as the agent for the seller*". (24) Recently the application of CRRA has shown problems that are being tried to be judicially solved for several years. There is a debate over the constitutionality of CRRA for the sales which takes place outside California. Also, there is another issue that concerns the regulation of the *resale right* by CRRA facing the first sale doctrine, provided by the Copyright Act. (25) Whatever the court decision, there will be developments beyond Californian borders: If the Court states that the CRRA is not preempted by the Copyright Act, it may inspire other states in adopting the resale right, otherwise, it may reignite interest in a federal codification of it, that amends the actual first sale doctrine. (26)

There had been no success to the numerous attempts of US Congress to provide for the federal resale right. Since 1970 have been proposed bills to amend the Copyright Act, specifically the first sale doctrine, in favor of the resale right, but these federal proposals have not garnered consensus, because of the fact that is perceived mostly as providing disparities between authors and creators of different genres of work. (27) A recent initiative "American Royalties Too Act of 2014" was presented, but it didn't pass too. The bill faced strong opposition from many auction houses because the sales of artworks from auction houses were especially targeted from the bill and according to calculation only a small number of artists would benefit from it. (2)

3. THE FRIENDLY RECENT INTERNATIONAL SITUATION ON THE REALE RIGHT

The French *flambeau* of the resale right has started to shine again! Recent developments

have shown increased interest in accepting, promoting, and enacting the resale right internationally. This right has become a discussed issue due to the important role of art. Works of art, probably the new hobby of the wealthy (4) are often sold, exposed, and bought worldwide and are undoubtedly considered the best investment by their new owners. As a right that is attached to the art market, the resale right cannot be saved by skepticism and criticism.

3.1 Listen to the criticism

There are many opinions that the application of the resale right is not really appropriate and necessary, in addition to being conceptually unclear.

First, the resale right and its application are considered difficult to be classified within tax law, property law, copyright, contract law, or just to define it as a hybrid or a combination of these areas of law. (10)

Second, there are authors which called the resale right *démodé*. Like Puccini's "*La Bohème*", which opened with an artist and a poet shivering in a Paris garret, (1) the resale right grew from an emotional and sensitive situation regarding visual artists, but there is no more the same panorama of France in 1920s, inspired by the myth of starving artists. (7)¹⁰ Our days an average visual artist earns an income higher than other artists, such as poets and playwrights. Even in the early 20th century, starving artists, like Van Gogh and Gauguin were the exception and not the rule, as many of the best artists earned considerably from their art during their lives. (16)

Third, as artists actually know how the art market works, they have the management of their art in their hands. Actually, the level of speculation, especially at the expense of the new artists, is low due to the fast and cheap exchange of information and the dishonest profits are no more common practice. There is no more

evidence of a weak bargaining position for artists facing their buyers. (2) Even young visual artists cannot be considered as having a need for increased law protection, offered by the *resale right*. For new artists of other genres, it can be regarded as completely unfair, as new artists despite what they create face similar difficulties in order to be affirmed and successful. Today the writers are going through difficult times, as "the book" isn't the favorable item to spend the free time with.

Forth, critics often attack the application of the resale right on economic grounds stating that this right does more harm to artists than help them because when the works are being purchased from the artists, the prices are lower than they should be without the application of the resale right. This reduction of the price is justified by the fact that in the future the dealer has to share gains with the artist, paying him royalties. (28)

Fifth, statistically there are no official and accurate data about the application of resale right, its effect on the art market, how much, and who directly benefits from paid royalties. So, it is impossible to speak the language of numbers, while the only reference may be reports and studies from Art Societies, which show often different results. (5)¹¹ The effective enforcement of the resale right is the first problematic issue considering how the art market works. The economists agree that the resale right doesn't support the needy or rising artists but increases the incomes of already well-established artists. (18) Another important issue is the so-called cascade effect. (4)¹² This effect is the double

¹¹ Taking in consideration the French example, it has to be said that data, mainly on auction sales, provided by the French collective management organization that collects and distributes royalties for graphic and visual artists ADAGP are available, but the sales in galleries are much more difficult to ascertain with accuracy. Despite this, the heirs of some well-known artists, like Picasso or Matisse manage their works directly, so not all sales are known to ADAGP.

¹² An art dealer can profit from differences in domestic provisions over "who pays the royalty". The best scenario is that the art dealer who is the buyer of the artwork buys in a country where the seller pays the royalty and then sells it in a country where the buyer pays the royalty. In this case, the art dealer evades royalty liability entirely. If the opposite would happen the art dealer has to pay the royalty twice in a row. Even the Directive provides for the seller to pay the royalty, it cannot be completely avoided due to the principle of contractual freedom.

¹⁰ One of the earliest arguments in favor of the *droit de suite* was presented in the terms of humanitarian concern for starving artists and their families, seeing it as a form of social security during and after the artist's life.

burden of the art dealer to pay for the same work of art. The resale right has a cumulative effect on works of art that are sold several times. If the domestic laws provide that not only the seller but also the buyer can be obliged to pay the royalty, an art dealer involved in two consecutive transactions may pay the royalty two times in a row for the same work of art (first as a buyer and then as a seller). (17) The quality (inefficiency of administration) and the costs of the administration of the resale right represent another issue that has been criticized. There are few costs for visual artists because financial costs are mainly covered by the collecting societies. The burden can be particularly high for those at the lower end of the market who are proportionately more deeply affected by the costs of administering the right. (17)

Sixth, the opponents of the resale right pretend that its application failed one of the most important objectives and legal justification of the existence of the resale right: becoming an incentive for more artworks in the future. They argue that the artists create based on their own personal inspiration, not because of the fact that they will receive royalties from their art. The creativity growth due to the resale right is called speculation and it is not based on solid evidence. (2)

3.2 Globally recognized soon

One of the most important functions of the resale right is that of a retributive justice factor. As experience has shown for economic reasons artists have sold their works of art at very low prices, but later their works have fetched incredibly high prices on the art market. At this point, the resale right ensures that visual artists can benefit from the financial exploitation of their works and profit by accruing values that works of art achieve later on the market. (29) The typical argument for justifying and also legitimizing this right is an argument of social justice (30)¹³ for visual artists that differently

from other colleagues produce unique original works, without having the possibility of enjoying the right of distribution or reproduction on the use of their works. (5) Fortunately for visual artists, the art industry evaluates the uniqueness with a massive premium which can be seen as a double-edged sword: these artists cannot benefit from reproductions or derivatives, but their works tend to enjoy, more than that of other artists, the future appreciation in value. (4)

Certainly, the supporters of the resale right have enough arguments from the so-called "sentimental" or "romantic" to those which are based on studies and research. Since its introduction to IP law, the resale right has advanced towards its recognition, from Europe to Asia and Africa. The future of the resale right seems to be bright. The number of countries, which enforce this right by their domestic laws, has increased, and also those countries are geographically spread all over the world.

In Europe, all Member States of the EU now have fully recognized this right. Other countries outside the EU, but aspiring to be part of the EU, like **Albania** that has recognized the resale right since 2005.

The art. 35 of the Serbian Law of 2009 "*закон о ауторским и сродним правима*" regulate the application of the resale right in **Serbia**. This right is applied to original works of art or for those limited number of copies that are authorized, numbered, and signed by the author. The royalty rate is 4 % and it is calculated on the price of 100 000 dinars or more. The seller, the buyer, or the professionals engaged in the sale of the work have equal responsibility, in solidarity for informing the author about the sale in the term of 30 days from the date of the sale and also for paying the calculated royalty.

visual artists can be corrected by adding a new right to the latter ones, is misguided. The copyright laws protect non-visual artists because they create that kind of works, that without copyright, may be able to be multiplied illegally by publishers without the artist's consent. This happens because copies of non-visual artists are close to perfect substitutes. Visual artists do not suffer this problem, because the copies are poor substitutes of the original work and free copying does not significantly harm the commercial value of the work.

¹³ As Copyright *per se* focuses on the creation of copies, it is on one hand crucial for non-visual artists, but on the other hand irrelevant for visual artists. The argument of supporting the *droit de suite*, according to which as copyright laws advantage non-visual artists and disfavor

The **Kosovo** Law No. 04/L-065 of 2011 "*Për të drejtat e autorit dhe të drejtat e përafërta*" provides for the resale right. The relevant article on the resale right is *quasi*-identical with what provides the Serbian Law. It is applied for original artworks, the royalty rate is 4 %, for a price over 2 000 EUR. The royalty is payable by both seller, buyer, and the professional intermediary, as a solidary obligation.

Montenegro recognizes the resale right as inalienable and it is to be applied when an original work of fine art is sold subsequent to the first transfer of the work by the author by art dealer professionals. Montenegro Law of 2011 "*Закон о ауторском и сродним правима*" states that the author has the right to be informed and to be paid a royalty, as a joint obligation of the seller, the buyer and the intermediary. The minimum resale price is set at 1 000 EUR net and the percentage is descending 4%-0.25% as the price increases, but the total amount may not exceed 12 500 EUR.

Of all examples of European domestic laws, which have already recognized the resale right (by the obligation of the EU Directive or voluntarily), **Switzerland** is both a European country and a signatory to the BC, which does not provide for it. There have been real attempts to introduce the resale right to Switzerland Copyright Act. After four attempts, precisely in 1988, 2001, 2007, and 2013, the resale right is still not part of the domestic copyright law of Switzerland. The arguments for the lack of support for this right are principal: the fear that art transactions may shift to other countries without the regime of the resale right, the potential increase of the financial and administrative burden of art dealer professionals, the beneficiaries may be mainly few established artists and a possible negative impact on the primary market as potential buyers will price in the cost of future royalties. (31)

The **US** even has not been successful in the attempts of recognizing the right at a federal level, has shown great insistence and lobbying in the achievement of this objective. The last attempt was made by the same sponsors of ARTA 2014, who re-introduced a year later

another bill "American Royalties Too Act of 2015" which specifically: (1) defined the visual work of art as original work or in a limited copy of 200 or fewer that have the identifying mark of the author, (2) referred to auction sales for a price not less than 5 000 \$, (3) determined the 5% royalty and also the term of 90 days after the day of the auction the royalty had to be paid to the collecting society and then collecting society not fewer than four times each year should distribute to the artists or their heirs, (4) recognized the failure of the royalty payment as copyright infringement.

Canada also has not accepted legally the resale right, despite each year lobbying and hope from art societies. Even though Canada is a world leader in most areas of IP law, lags behind in the visual artists, which can not benefit financially based on the principle of reciprocity that accompanies the resale right. Furthermore, the fact that Canada does not recognize this right is considered a trade barrier for Canada in the international art market. (32)

Australia has since 2009 its own Resale Royalty Right for Visual Artist Act 2009 for recognizing the resale right, according to which the Copyright Agency is appointed to manage the scheme, all resale prices over 1000 \$ must be reported and the royalty is not payable on resales for under 1 000 \$ and the royalty rate is 5%. The justifications behind the introduction of the resale right in Australian law are mainly: (1) the purpose of putting visual artists on a more equal footing with other artists, (2) the international parity, as Berne Convention (1886) provides for this right under the principle of reciprocity, and while the resale right is increasingly gaining acceptance the lack of recognition from Australia puts the Australian visual artists in disadvantage on claiming royalties in other countries and (3) the focus on the protection of the works of Indigenous artists. (33)

China was estimated "Number 2" of the world art market in 2017. The Chinese market is considered a curiosity because it is largely self-contained. The vast majority of Chinese artworks are bought and sold within the country itself and the prevailing taste is predominantly

for calligraphy and paintings. (34) In 2013 it was presented a suggestion for amending the Copyright Law by adding a clause related to the resale right. It was put out for consultation with the public. It was conducted a study, which included questioning five categories: artists, heirs, auction houses, private collectors, and art galleries. The study concluded that China was not yet a suitable place for implementing the resale right. China lacked a well-regulated art market and an effective legal environment. (35)¹⁴

The above analysis shows that the attempts to change domestic copyright laws in favor of introducing and enforcing the resale right have been continuous, worldwide, and often successful. Speaking of numbers, there is a positive result of the increasing number of countries accepting the resale right, since its introduction to BC. But, referring to the volume and the importance in the global art market, the US, China, and Switzerland, three of the most powerful countries in the global art market do not recognize the resale right. If it is added the possibility that after Brexit, the UK will return to its old trading mode of visual artworks, the resale right can probably expect to go through hard times.

Nevertheless, artists all around the world are making real efforts to open a new path in recognizing internationally the resale right. In a context where culture markets are also developing in an increasingly global direction, in particular through the use of electronic media, (29) they propose the right should be global too. So visual artists want a new treaty that makes the resale right mandatory. They argue that

¹⁴ The study identified some authentic Chinese problems on implementing the *droit de suite*, as: (1) the lack of knowledge on the *droit de suite* by the artists themselves, (2) most of the Chinese art collectors were hobbyists and not investors in art market so to expect the value of their purchased paintings to increase in the future, (3) the traditional Chinese "ink and wash paintings" as very different from Western oil paintings and also numerous could be easily copied or counterfeited and the artists or their heirs could not authenticate and accept the royalties, (4) most of the artists did not pay taxes or provided bills and vouchers, so it was impossible to calculate the royalties, (5) the living conditions of Chinese artists and the incomes of two-thirds of them were above the entire social average income. More than half of the artists were young ones and they sold their works through their own studios or galleries and they were more concerned in selling their works, than reselling them.

universal application of the right would improve the traceability of the works and the transparency of the global market, but also it would have a positive effect in highlighting the artist's contribution to a work's value and would establish a permanent link between artists and their works. (36) Besides, the international enforcement of this right would give equal treatment for artists, despite the place of transaction regarding their works.

The efforts at the global level are introduced in joint conferences of artist's societies, organized by WIPO and supported by the study (7) of Prof. Ricketson, which showed important results regarding the resale right, like the lack of the negative impact on the price or sales volume of artworks. As European experience has shown in the past that differences in recognizing or not, and other differences between the Member States (that have recognized the resale right) about the ways this right was enforced, could lead to a negative impact on the art market, it is the time to think for a global solution: *"...compliance must be equally universal, or else market distortions may persist"*. (4)

It seems to be at least two ways of achieving the desired international resale right: *first*, by making mandatory the art. 14ter of BC or *second*, by the adoption of a new multilateral treaty. (4) The possibility of revising BC is provided by art. 27, since 1886, in its original text, as the founder members expected the Convention to evolve, because all international agreements need revising from time to time, in order to meet world changes. (6) So, the revision of the Convention is possible, with a view to the introduction of amendments *"designed to improve the system of the Union"* and the procedure differs from the procedure of amendments of administrative provisions (articles 22-26). The art. 27 explains that Revision Conferences has to take place in Union Countries and demands unanimity before the revision takes place. The unanimity rule is to be understood as no vote against, but not includes a mere abstention, is becoming a cornerstone of the Union's structure. (6) The required full unanimity of adopting revisions cannot be easily

achieved. Two other issues to be considered are the revisions have been directed to the revision of the Convention as a whole, and not for only one article, and during the last revisions of the Convention has emerged a fault line between the developed and developing countries. (7) Between other "solutions" Prof. Ricketson argues that a treaty on the resale right may be a good opportunity. The time is right because there has been an impressive increase in national schemes of protection of the resale right in recent years and also three important Berne members: China, the US, and Switzerland had made attempts to recognize it. Where there is a common acceptance at the national level of a problem to be overcome or of the need for a new or extended form of protection, membership of the new agreement is likely to be taken up more swiftly. Actually, more than half of Berne Convention members recognize the resale right, so the proposal for a new treaty would be a worthwhile endeavor, but the project needs to be undertaken with certain clear guidelines in mind. (7)

4. THE NEW ALBANIAN LAW AND THE RESALE RIGHT

The Albanian development of the legal framework regarding the author's rights is more noticeable after the '90 and is strongly influenced by the European legislation. The worst period of the communism era had just passed and the Albanian legislation, especially on authors' rights, was not consistent with the new development of IP law. The adoption of new laws was at the same time necessity and obligation.

Under the example of the legal experiences of European countries, it was adopted law No. 7564, in 1992 "*Për të drejtën e autorit*". The law reflected considerable attention of the Albanian legislator regarding the authors' rights, but the law had a short and simplified content. Although it marked a qualitative achievement as it managed to abandon past indoctrinated legal provisions and introduced new and coherent principles and concepts. The law did not mention the resale right. However, this law, regarding the financial benefits of the authors, was a lot more generous than previous laws,

even its lack of recognition of the resale right. The creative activity during the communist era was not only supervised and controlled by state bodies but clearly, the legislation served for the spread of propaganda. The economic rights, expressed in monetary value, were insignificant and by law was established that there was only one possibility of reward for the authors.

In 2005 a new law "*Për të drejtën e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me të*" was adopted, with the purpose of adaption with Albanian development and needs. This law, among other new provisions, included the recognition of the resale right. The authors of fine arts works¹⁵ were the beneficiaries of this right, which was not defined as "inalienable", but as transferrable only by inheritance. The law did not enlist the specific artworks on which was applied the resale right. The law also, in article 4- "Definitions", did not give an explanation of "fine arts". The royalty rate could not be less than 5 % of the resale price and in no case less than 5 000 ALL. The seller was liable for the royalty payment, who within 30 days from the resale had to inform the CMO or the artist (or his heirs) and deposit the relevant documentation in order to be calculated the artist's share. In the two following articles, there were provided some limitations over the resale right and the obligations of the owner of the fine arts work towards the authors. The works mentioned by these articles are graphic artwork, plastic artwork, original fine artwork, architectural artwork.

The EU- Albania Stabilization and Association Agreement imposed a lot of obligations on Albania which had as final and primary objective: achieving EU standards. Continuous reports of European Commissions revealed little progress of Albania regarding IP. The National Strategy on Application of Intellectual Property Rights (2010-2015) set the adoption of a new law on authors' rights as a priority. The deadline was not met and the new law came into force only in 2016, which is approximated entirely or partially to the majority of EU Directives

¹⁵The law firstly did not mention the term "original", but only fine arts work. Art. 20, which contained some limitations on the *droit de suite*, was mentioned the term "original".

regarding authors' rights, with little exceptions like the EU Directive on orphan works.

The new Albanian law No. 35/2016 "*Për të drejtat e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me to*" (hereinafter ALAR) provides for the resale right under Chapter III, section 3 "Other economic rights of authors".¹⁶ Primarily, a little difference can be easily distinguished: the titles of respective articles of 2005 law and the new law regarding the resale right. The 2005 law mentioned the resale right as: "the right of continuity", while the new law mentioned it as: "the resale right", properly using the EU Directive's terminology.

The Albanian law recognizes the inalienable characteristic of the resale right and the lack of possibility to be waived beforehand. Although included in the section of the economic rights, the Albanian resale right cannot be transferrable by any contract or agreement through the lifetime of the author and after his death his heirs can benefit from it, so identifying the beneficiaries that are completely clear about the time they benefit from the resale right, being divided from the fact of the author's death. This right cannot be a subject of the execution of obligations.

The law does not precisely state that the resale right is applied to original visual artwork, but the article that provides for the way of calculation of the author's royalty based on the resale right, refers to visual artworks, thus including: "*pictures, collages, paintings, drawings, engravings, prints, lithographs and sculptures, such works of applied arts such as tapestries, ceramics and glasswork, and photographic creations, provided that they are made by the author or are copies which are considered as original artwork*". According to ALAR art. 34 the copies are considered as original artwork if they are made in a limited number by the author himself or under his authority, as well as those that are numbered, signed, or otherwise authorized by the author.

It is excluded by law the application of the resale right on the first transfer of authorship of original artwork, but it is generally applied for the successive resales which are performed by art dealer professionals. ALAR art. 34/3 states that the royalty is payable by the seller. In the case that the transfer of ownership is involved more than one art dealer, they have joint and individual obligations for the payment of the royalty. In this case, unless art dealers agree otherwise, the seller is obligated to pay the royalty. In the event that none of the art dealers involved in the sale or purchase does not participate in the transfer as a seller, the royalty shall be paid by the buyer, unless otherwise agreed. If the seller is an art gallery that has acquired the right of ownership over the work directly by the author, no more than three years before being resold, and the resale price does not exceed the equivalent value in ALL of 10 000 EUR, it would constitute an exceptional case when the resale right cannot be applied. Within three years of the resale of the work art, the art dealer professionals should provide any necessary information for the calculation of the royalty if required by the author or by his representatives. If the persons obliged to pay the royalty, without the authorization of the author, his heirs, or CMO, fail to pay it, it is considered an administrative offense. The resale price must not be less than the equivalent value in ALL of 500 EUR, in order for the resale right to be claimed. The value of 500 EUR implies the net price, excluding VAT or other fiscal obligations.

The highest royalty rate is 5%, meaning that the Albanian law (even though not a Member State) has at the same time used the opportunity recognized by the EU Directive to implement the rate of 5 % for the minimum resale price, and also has followed the provision that for a lower minimum resale price than 3000 EUR, the royalty rate may not be lower than 4 %. The Albanian scheme of the resale right royalties is shown in the following table, following the logic that the percentage decreases as the resale price increases:

¹⁶ This section is to be distinguished from Chapter III, section 2 which provides for the exclusive economic rights of the authors.

	Royalty rate (%)	Resale Price (EUR)
a)	5	500-3 000
b)	4	3 000,01-50 000
c)	3	50 000,01-200 000
d)	1	200 000,01-350 000
e)	0,5	350 000,01-500 000
f)	0,25	>500 000

The total amount of the royalty, belonging to the author, may not exceed 12 500 EUR. Even though the official currency in Albania is ALL, the law uses EUR while providing that the sum in ALL is calculated on the basis of the official exchange rate, issued by the Central Bank of Albania, of the first day of the calendar trimester in which the sale is made.

The Albanian law provides also that the persons entitled to receive royalties are:

- The authors or his heirs, who are Albanian nationals, or who have as usual residence Albania or any EU Member State.
- The nationals of other countries, outside the EU, only according to the reciprocity principle.

The term of protection of the resale right in Albania is referred to in the law section regarding the terms of protection of authors' rights. The Albanian law provides exclusively for the management of the resale right, by recognizing the possibility that the collective management of authors' rights may include the resale right when the artworks are being resold and furthermore requires that the resale right of original artworks is obligatory to be exercised through collective management.

5. CONCLUSIONS

Since its presentation to law, the resale right has been constantly accompanied by debate. The inspiration came from French property law, but as a matter of fact, the resale right as applied in IP law differs from its roots. The author's rights along with the resale right deviate from the classical rules applied for enjoying classic property rights.

There is a strong argumentative basis that supports the resale right. Actually, this right is separated from the historical and emotional background which gave birth to it, tending to focus on the real situation of visual artists and their deserved income. The resale right is considered to be a legal remedy to the disparity between creators. It is a fact that visual artists due to the nature of their works have limited possibilities of economic exploitation. In this perspective, the law bears the burden to mitigate them. This is the rationale behind the resale right. The continuity of profits stands for the reason that the resale right tries to compensate visual artists for their unique creations of what other artists profit from the number of copies of their works because their success is measured in quantities.

The statistics show that, despite the criticism, the resale right in these first (quasi) one hundred years of its existence has been recognized by the domestic laws of a considerable number of countries. This is a good sign of understanding and accepting the importance of the right for visual artists and their heirs.

The future of the resale right would be safe and clear through a global effort that would be finalized with the international recognition of the resale right. There may be several ways to achieve this goal, obviously inspired by good intentions to give visual artists worldwide equal treatment. Recently visual artists and WIPO have paid particular attention to this right and an interesting version of an international treaty on the resale right by Prof. Ricketson is already discussed. If the right was to be recognized internationally, it would avoid differences in its

application, due to different domestic law provisions and the principle of reciprocity.

6. REFERENCES

1. US Copyright Office Report. *Droit de Suite: The Artist's Resale Royalty*. (Internet). 1992. 5-20 pp. Available from: https://www.copyright.gov/history/droit_de_suite.pdf
2. Janevicius M. *Droit de Suite and Conflicting Priorities: The unlikely case for visual artist's resale royalty rights in the United States*, *DePaul Journal of Arts, Technology & Intellectual Property Law*, Vol. 25 (2). (Internet). 2015. 385-421 pp. Available from: <http://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=jatip>
3. McNally F. Jean-François Millet- an artist who moved the market. (Internet). 2014. Available from: <https://www.irishtimes.com/culture/heritage/jean-fran%C3%A7ois-millet-an-artist-who-moved-the-market-1.1951447>
4. Schten A. No more starving artists: Why the art market needs a Universal Artist Resale Royalty Right. *Notre Dame Journal of International and Comparative Law*, Vol. 7 (1), (Internet). 2017. 116-134 pp. Available from: <https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1063&context=ndjicl>
5. WIPO (Standing Committee on Copyright and Related Rights). *The economic implication of the artist's resale right*, (Internet). 2017. 16-17 pp. Available from: http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=389676
6. WIPO Publication No. 615. *Guide to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*, Geneva, (Internet). 1978. 90-121 pp. Available from: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/615/wipo_pub_615.pdf
7. Ricketson S. *Proposed international treaty on droit de suite/ resale royalty right for visual artists*, (Internet). 2015. 12-53 pp. Available from: <http://www.cisac.org/Cisac-University/Library/Studies-Guides/Proposed-International-Treaty-on-the-Resale-Royalty-Right-for-Visual-Artists>
8. Patry W. F. *Copyright Law and Practice*, Volume 2, Greenwood Press, (Internet). 1994. 1284 p. Available from: <https://books.google.al/books?id=Mw5a7mL8XYAC&pg=PA1282&lpg=PA1282&q=article+14+ter+berne+convention&source=bl&ots=JMUdz5QTs&sig=J9qY8wq9klgu2HGNGKk9WPMa7hk&hl=sq&sa=X&ved=0ahUKEwiV0PCOp9DaAhVpb5oKHZR8B0AQ6AEIXTAH#v=onepage&q=article%2014%20ter%20berne%20convention&f=false>
9. Pfeffer J. B. *The Costs and Legal Implications Facing Implementation of the European Union's Droit de Suite Directive in the United Kingdom*, *Northwestern Journal of International Law & Business*, Vol. 24 (2). (Internet). 2004. 535-539pp. Available from: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.al/&httpsredir=1&article=1579&context=njilb>
10. Vickers C. M. *The Applicability of the Droit de Suite in the United States*. *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol. 3 (2), (Internet). 1980. 438-459 pp. Available from:

<http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1611&context=iclr>

<https://ir.lawnet.fordham.edu/iplj/vol23/iss3/6/>

11. Cotter T. F. *Pragmatism, Economics and the Droit Moral*, North Carolina Law Review, Vol 76 (1), (Internet). 1997. 7-10 pp. Available from:
<http://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3731&context=nclr>
12. Ikonomi E, Zyberaj J. *E Drejta e Re e Autorit në Shqipëri dhe të Drejtat e Lidhura*, Botimet Pegi, Tiranë. 2017. 37-38 pp.
13. Dine J. M. *Author's Moral Rights in non-European nations: International agreements, Economics, Mannu Bhandari and the Dead Sea scrolls*. Michigan Journal of International Law, Vol. 16 (2), (Internet). 1995. 550 p. Available from:
<https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.al/&httpsredir=1&article=1530&context=mjil>
14. Stokes S. *Art and Copyright*. HART Publishing, (Internet). 2001. 65-66 pp. Available from:
<https://books.google.al/books?id=hXBqKlryaQC&pg=PA65&lpg=PA65&dq=droit+de+suite+moral+or+economic+right&source=bl&ots=ItSTM3Kzag&sig=axhDfzi9v4Ld1dXqL17v2Y0QoY&hl=sq&sa=X&ved=0ahUKEwjW8d36tc7aAhXNblAKHdLEBsU4ChDoAQhHMAU#v=onepage&q=droit%20de%20suite%20moral%20or%20economic%20right&f=false>
15. Reddy M. B. *The Droit de Suite: Why American fine artists should have a right to a resale royalty?* Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review, Vol. 15 (3), (Internet). 1995. 510 p. Available from:
<http://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1297&context=elr>
16. Bussey A. *The incompatibility of Droit de Suite with Common Law Theories of Copyright*. Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal, Vol. 23 (3), (Internet). 2013. 1066-1087 pp. Available from:
<https://ir.lawnet.fordham.edu/iplj/vol23/iss3/6/>
17. European Commission. *Report on the Implementation and Effect of the Resale Right Directive (2001/84/EC)*, (Internet). 2011. 3-11 pp. Available from:
http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/resale/report_en.pdf
18. The Arts Council of England. *Implementing Droit de Suite (artists' resale right) in England*, (Internet). 10-19 pp. Available from:
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.605.5802&rep=rep1&type=pdf>
19. Gaster J. *The Resale Right Directive*. In I. Stamatoudi & P. Torremans (eds.). *EU Copyright Law: A Commentary*. Edward Elgar, UK, USA. (Internet). 2014. 357-358 pp. Available from:
https://books.google.al/books?id=qyOeAwAAQBAJ&pg=PA357&lpg=PA357&dq=european+court+phil+collins+and+droit+de+suite&source=bl&ots=cXr3isxNFC&sig=8uI3EFW6bFMXE81kiD1qdqPdTE&hl=sq&sa=X&ved=0ahUKEwjW0dWyidHaAhWGWcWKhV_eC20Q6AEIYTAJ#v=onepage&q=european%20court%20phil%20collins%20and%20droit%20de%20suite&f=false
20. Gaber M. *The Resale Right Directive: A comparative analysis of its implementation in Germany and the United Kingdom*. In V. Vadi & H. E. G. S. Schneider (eds.). *Art, Cultural Heritage and the Market: Ethical and Legal Issues*, Springer, (Internet). 2014. 309 p. Available from:
https://books.google.al/books?id=U025BAAAQBAJ&pg=PA309&lpg=PA309&dq=principle+of+subsidiarity+in+resale+directive+meaning&source=bl&ots=vCsABw2DdM&sig=ZvHhOPFAe6lr_KAGlxKUGMOZDgo&hl=sq&sa=X&ved=0ahUKEwjtzYqOoPjaAhVJyKQKHwGCCy0Q6AEIPzAD#v=onepage&q=principle+of+subsidiarity+in+resale+directive+meaning&f=false

- onepage&q=principle%20of%20subsidiarity%20in%20resale%20directive%20meaning&f=false
21. Spitz B. ECJ: Auction houses may transfer costs of artist's resale right to the buyer, (Internet). 2015. Available from: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2015/02/27/ecj-auction-houses-may-transfer-cost-of-artists-resale-royalties-to-the-buyer/>
 22. UK Parliament, The Digital, Culture, Media and Sport Committee. The potential impact of Brexit on the creative industries, tourism and the digital single market (Internet). 2018. 170-174 pp. Available from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmcmds/365/36507.htm>
 23. Kumar N. Constitutional Hazard: The California Resale Royalty Act and the Futility of State-Level Implementation of Droit de Suite Legislation. *Columbia Journal of Law & the Arts*, Vol. 37 (3), (Internet). 2014. 446-448 pp. Available from: <https://academiccommons.columbia.edu/catalog/ac:187481>
 24. Mitran A. J. Royalties too? Exploring Resale Royalties for new media art. *Cornell Law Review*, Vol 101, (Internet). 2016. 1360-1361 pp. Available from: <http://cornelllawreview.org/files/2016/07/Mitranfinal.pdf>
 25. O'Donnell N. California Resale Royalty Act claims dismissed as preempt by Copyright Law, despite 1980 Ninth Circuit holding the contrary, (Internet). 2016. Available from: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=eff29d87-a906-4cf1-9503-3f2a3bc13975>
 26. McBride W D, Beitler E. Ninth Circuit Case pose the question: How far does the "First Sale Doctrine" go? (Internet). 2017. Available from: <https://www.hhrartlaw.com/2017/09/ninth-circuit-cases-pose-the-question-how-far-does-the-first-sale-doctrine-go/>
 27. Shipley D E. Droit de Suite, Copyright's First Sale Doctrine and Preemption of State Law. *University of Georgia, School of Law, Research Paper Series*, (Internet). 2016. 1 p. Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2847728
 28. Turner S B. The Artist's Resale Royalty Right: Overcoming the information problem. *UCLA Entertainment Law Review*, Vol 19 (2), (Internet). 2012. 346-347 pp. Available from: <https://escholarship.org/content/qt8dh2h496/qt8dh2h496.pdf>
 29. Pfennig G for UNESCO Intergovernmental Copyright Committee. The Resale Right of Artists (Droit de suite), (Internet). 1997. 2-3 pp. Available from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001115/111551eo.pdf>
 30. Rub G A. The Unconvincing Case for Resale Royalties. *Yale Law Journal*, (Internet). 2014. Available from: <https://www.yalelawjournal.org/forum/the-unconvincing-case-for-resale-royalties>
 31. Neuhaus N M. Switzerland: Fourth attempt to introduce the artist resale right, (Internet). 2016. Available from: <https://www.ial.uk.com/switzerland-fourth-attempt-to-introduce-the-artist-resale-right/>
 32. Canadian Arts Coalition. Study on the impact and utilization of Canadian culture and arts in Canadian foreign policy and diplomacy, and other related matters (Brief to the Senate Standing Committee on Foreign Affairs and International Trade), (Internet). 2018. 4 p. Available from: http://www.canadianartscoalition.com/wp-content/uploads/2018/02/cultural_diplomacy_brief_artscoalitionca.pdf
 33. Arts Law Centre of Australia. A resale royalty right for Australia, (Internet). 2012. Available from:

- <https://www.artslaw.com.au/news/entry/a-resale-royalty-right-for-australia/>
34. Prodger M. *The state of the market for Chinese Art*, BlouinArt+ Auction Magazine, (Internet). 2018. Available from:
<http://www.blouinartinfo.com/news/story/2898337/the-state-of-the-market-for-chinese-art>
 35. Zhou L, Ballardini R M. *Art Law and Resale Right in Europe and China*. In N. Lee, N. Bruun & M. Li (eds.). *Governance of Intellectual Property Rights in China and in Europe*, Edward Elgar Publishing, UK, USA, (Internet). 2015. 134-138 pp. Available from:
<https://books.google.al/books?id=XIteCwAAQBAJ&pg=PA125&lpg=PA125&dq=the+droit+de+suite+in+china&source=bl&ots=j5O9R6u6e5&sig=rEzBJ3GAnSx7kpfOlCAi9B2hqeg&hl=sq&sa=X&ved=0ahUKEwj7zubgtfTaAhWmsaQKHeEEDVE4ChDoAQhKMAQ#v=onepage&q=the%20droit%20de%20suite%20in%20china&f=false>
 36. Jewell C. *The artist's resale right: a fair deal for visual artists*. WIPO Magazine (3), (Internet). 2017. Available from:
http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2017/03/article_0001.html
 7. *Australian Resale Royalty Right for Visual Artist Act 2009*
 8. *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (1886)*
 9. *California Civil Code*
 10. *Decision No. 760/2010 of Albanian Council of Ministers "Strategjia Kombëtare e Zbatimit të të Drejtave të Pronësisë Intelektuale 2010-2015"*
 11. *Decision No. 527/2016 of Albanian Council of Ministers "Për miratimin e Strategjisë Kombëtare për Pronësinë Intelektuale 2016-2020"*
 12. *Decision No. 138/2017 of Albanian Minister of Culture "Për miratimin e Manualit të Përkufizimeve në zbatim të Ligjit 35/2016 "Për të Drejtat e Autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me to"*
 13. *EU Directive 2001/84/EC "Resale right for the benefit of the author of an original work of art"*
 14. *Kosovo Law No. 04/L-065 (2011) "Për të drejtat e autorit dhe të drejtat e përafërta"*

Legislation:

1. *Albanian Law No. 7564/ 1992 "Për të drejtën e autorit"*
2. *Albanian Law No. 9380/ 2005 "Për të drejtën e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me të"*
3. *Albanian Law No. 9590/ 2006 "Për ratifikimin e Marrëveshjes së Stabilizim-Asociimit ndërmjet Republikës së Shqipërisë dhe Komuniteteve Europiane dhe Shteteve të tyre Anëtare"*.
4. *Albanian Law 35/ 2016 "Për të drejtat e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me to"*
5. *American Royalties Too Act of 2014*
6. *American Royalties Too Act of 2015*
15. *Montenegro Law "Copyright and Related Rights Act", Official Gazette of Montenegro, No. 37/2011*
16. *Serbian Law "On Copyright and Related Rights", Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 104/09*

Parental responsibility of the non-custodial parent

Dr. Jonada Zyberaj

University "Ismail Qemali" Vlore, Department of Law, jonada.zyberaj@univlora.edu.al

ABSTRACT

The welfare of the child is known as the most important principle to take in consideration in any matter concerning or affecting children. Applying this principle, to family matters, may compromise the rights or interests of other actors who may be involved in the decision-making.

Parental responsibility is one of the rights which cannot be applied independently of the principle of the best interests of the child.

Applying the welfare principle gets more complicated in cases of divorced parents and especially for the non-custodial parent. With the aim of protecting the rights of the child some decisions from one of the parents may lead to the infringement of the parental rights of the other. That is why the law has provided legal guarantees of a multiple character. The paper aims to consider all the guarantees that the law establishes for the peaceful exercise of parental responsibility by each of the parents, whether these are of civil, administrative or even criminal character.

The analyze of the legal guarantees in exercising the parental responsibility of the non-custodial parent is a reflection of all the legal possibilities that a parent has to request the exercise of his parental rights, without being harmed by the other parent. This theoretical treatment also emphasis the measures taken by the state to guarantee these rights as to guarantee the best interest of the child.

Key words; parental responsibility, non-custodial parent, best interest of the child, violation of the right.

ABSTRAKT

Mirëqënia e fëmijës është një ndër parimet më të rëndësishme që duhet të merret në konsideratë në trajtimin e çështjeve që lidhen me fëmijët. Zbatimi i këtij parimi, në çështjet familjare, mund të rrezikojë të drejtat dhe interesat e aktorëve të tjerë, të cilët mund të jenë përfshirë në vendim-marrje.

Përgjegjësia prindërore është një e drejtë e cila nuk mund të zbatohet në mënyrë të pavarur nga parimi i interesit më të lartë të fëmijës.

Zbatimi i parimit të mirëqënies vështirësohet në rastet e prindërve të divorcuar dhe sidomos për prindin jo kujdestar. Me qëllim mbrojtjen e të drejtave të fëmijës, disa vendime të marra nga njëri prej prindërve mund të çojnë në cënimin e të drejtave prindërore të prindit tjetër. Për këtë arsye ligji ka parashikuar garanci ligjore të karaktereve të ndryshme.

Punimi ka si qëllim të marri në shqyrtim të gjitha garancitë, që ligji ka parashikuar për një ushtrim të qetë të përgjegjësisë prindërore nga secili prej prindërve, pavarësisht nëse këto garanci janë të karakterit civil, administrative apo penal.

Analizimi i garancive ligjore, në ushtrimin e përgjegjësisë prindërore nga prindi jo-kujdestar,

është një reflektim i të gjitha mundësive ligjore që ka prindi për të kërkuar ushtrimin e të drejtave të tij prindërore, pa u dëmtuar nga prindi tjetër. Ky trajtim teorik vë theksin edhe tek masat e marra nga shteti për të garantuar këto të drejta si dhe për të garantuar interesin më të lartë të fëmijës.

Fjalët kyçe; përgjegjësi prindërore, prind jo-kujdestar, interesi më i lartë i fëmijës, cënim i të drejtës.

I. International guarantees

Exercising parental responsibility is not only an obligation of the child's legal parent, but at the same time a right guaranteed and protected by law. In cases of abuse of this right a set of national and international norms act to guarantee its peaceful exercise. Parental responsibility is exercised equally by both legal parents of the child regardless of their status. (1) Family law does not give any priority to any of the parents regarding the parental rights but it provides that its exercise should be in the best interests of the child. Despite the principle of equality provided by law, in exercising the parental rights, abuses of one of the parents may be observed by denying the rights of the other parent and consequently restricting the exercise of parental responsibility of the latter.

Parental responsibility is simpler to exercise in situations where the parents cohabit with each other, than in cases of divorced parents or of children born out of wedlock. The law provides a legal presumption according to which "actions performed by one of the parents would be presumed to have obtained the consent of the other parent." (1) In situations of the non-cohabitating parents, the manner of exercising parental responsibility can be realized by an agreement between them or by a court decision. Preventing one parent from exercising parental responsibility over the child is a problematic situation which leads to a violation of the best interests of the child. Therefore, the protection of a parent's right to exercise parental responsibility cannot be analyzed separated from the obligation to ensure the best interests of the child.

Many international acts provide the right of the parent to exercise parental responsibility without prejudice to the provisions that guarantee the protection of the best interests of the child.

The **International Covenant on Civil and Political Rights** (ICCPR), provides in Art. 23 the concept of family as "the natural and fundamental group unit and is entitled to protection by society and State". The Covenant also guarantees the equality of rights and responsibilities of spouses as to marriage, during marriage and at its dissolution. (2) This provision clearly defines the obligation of member states to take all measures to ensure equality in the relationship between spouses as such but also in the exercise of their rights and obligations after the dissolution of the marriage. (3)

In the provisions of the **Convention on the Rights of the Child** (CRC), the right to exercise parental responsibility continues to be seen in the light of the best interests of the child. (4) This Convention provides the rights of the child, including their rights in co-parenting relationship. Art. 3, Art. 7 and Art. 9 of the CRC guarantees the right of the child to have an inseparable relationship with both parents. The separation should be understood as the physical separation of the child from one of the parents or both of them. In such a situation, Article 9 (3) applies, according to which a child who has been separated from one of the parents is guaranteed the right to maintain regular personal relations and direct meetings with both parents, with the exception of cases where this is not in the best interests of the child. (5) Art. 18 of the CRC emphasizes the commitment of member states to ensure recognition of the principle that both parents have common responsibilities for the upbringing and development of the child. (4) This means that both parents must be involved in the life of the child, in the decision-making relating to the child, and that neither of them can be barred from third parties in exercising the rights and obligations arising from parental responsibility.

The Hague Convention on International Child Abduction (HCCH)

Although the Hague Convention seems to be a document of procedural provisions, the purpose of its provisions is to guarantee the return of a child who has been removed or forcibly retained in a state other than his or her residence. (6) The Hague Convention is based on the principles enshrined in the UN Convention on the Rights of the Child (CRC). Any procedure provided in the Hague Convention for the return of a child to his or her place of residence must be in accordance and in compliance with the principles enshrined in the Convention on the Rights of the Child.

The HCCH is based on the principle of the protection of the well-fare of the child, emphasized in its preamble. The HCCH provides that the return of the child to his or her place of residence protects the right of the child to have contact with both parents, as it is provided in Art. 9.3 of the UNCRC and supports sustainability in the life of the child, provided in Art. 8 of the UNCRC. (7)

Art 8 of the **European Convention on Human Rights and Fundamental Principles (ECHR)** provides the right for family life. (8) An important role in determining the meaning of family life has been given by the European Court of Human Rights (ECtHR) in its jurisprudence. The ECtHR had tried to strike a balance between the concept of family life seen as a concept pertaining to member states, who are eligible of protecting it, and the need on the other hand to guarantee the right to family life in line with social and scientific changes which are affecting the family. (9) The ECtHR has a large margin of appreciation when analyzing the concept of family life as it requires protection from member states. ECtHR states that when it is in the best interest of the child, member states should try to establish a link between the parent and the child, regardless of the status of the parent as a biological parent or an adoptive one.

Despite the large margin of appreciation in relation to the concept of family, the Court asks for stricter scrutiny when it comes to the restriction of parental rights and it asks for legal safeguards designed to ensure an effective protection of the right of parents and children to respect for their family life. The margin of appreciation is more limited regarding questions

of contact and information rights (Fröhlich v. Germany), and much narrower when it comes to prolonged separation of a parent and child (Elsholz v. Germany [GC]). (10) (11) (12) The mutual enjoyment by parent and child of each other's company constitutes a fundamental element of family life within the meaning of Article 8 of the Convention (even if the relationship between the parents has broken down), and domestic measures hindering such enjoyment amount to an interference with the right protected by Article 8 of the Convention (Monory v. Romania and Hungary) (13)

The Recommendation on Parental Responsibilities (Council of Europe)

The Recommendation provides the concept of parental responsibility and makes a distinction between married, divorced and non-married parents. According to Principle 1 of the Recommendation "parental responsibilities are a collection of duties and powers which aim at ensuring the moral and material welfare of the child, in particular by taking care of the person of the child, by maintaining personal relationships with him and by providing for his education, his maintenance, his legal representation and the administration of his property". (14) This concept of parental responsibility has been further widened by the "White Paper". (15) According to the Recommendation, married parents should have joint parental responsibilities for the child from their marriage. When they decide to separate the competent authority requested to intervene should divide the exercise of the responsibilities between the two parents.

For children born out of wedlock parental responsibility should be exercised by the parent who has established the legal filiation link. If the legal filiation link is established with regards to both parents, parental responsibility may be exercised jointly by both parents, divided by the two parents or by one of the parents with whom the child live. The parent with whom the child does not live should have at least the possibility of maintaining personal relationships with the child. (14)

The White Paper (Council of Europe)

The White Paper sets the joint attribution and exercise of parental responsibilities. According to Principle 20 parents having parental responsibilities should have an equal right to exercise such responsibilities and whenever possible they should exercise them together unless the best interests of the child otherwise require. The provisions of White Paper do not exclude the case when parent responsibilities are exercised by one parent alone or the exercise may be divided between the two parents when the best interest of the child claims so. (15)

In Principle 22 is specifically stated that the dissolution or annulment of a marriage, the separation of the parents or the termination of the cohabitation should not as such affect the right of a parent to exercise parental responsibilities. (15) However, in exceptional situations the competent authority may rule – after the relationship of the parents has changed – those parental responsibilities should be exercised differently if the automatic continuation of co-parenthood is clearly shown to be contrary to the best interests of the child.

European Union

The EU has made continuous efforts to harmonize legislation in the field of private law between member states even though family law issues have been considered as member states' issues. Because of its limited competences in the field, EU intervention extends only to cross-border procedural issues, such as the recognition of court decisions related to the dissolution of marriage, or the determination of parental custody of children. One of the efforts of the EU in the field is Brussels II Regulation concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters on parental responsibility. (16)

The Brussels II Regulation does not repeat the definition of parental responsibility from the 1996 Hague Convention; instead, it defines parental responsibility as 'all rights and duties relating to the person or the property of a child

which are given to a natural or legal person by judgment, by operation of law or by an agreement having legal effect' including the rights of custody and the rights of access. (16) For co-parenting arrangements, the Brussels II bis Regulation mainly provides much clarity on what to do in cross-border situations or what rights a parent has when the other parent moves to another Member State with the child.

II. Domestic guarantees

The international instruments mentioned above are part of the Albanian legal order, except the EU guidance documents. But despite the fact that Albania is not part of the EU and its legal instruments are not part of our legal system, because of the importance of the process of approximation of the legislation, EU guiding documents related to family law are serving as guidelines for our legislation. The impact of international instruments on our legal framework as well as in our jurisdiction is undeniable. In the court decisions related to family matters, international instruments are applied as part of the domestic legal system. (17)

The domestic legislation on family law provides legal guarantees which operate in the event of a violation of parental rights. The legal guarantees provided by the law are of a civil or of criminal nature considering so the parental rights of a crucial importance, which if are infringed bring the abuser before a civil or criminal responsibility in accordance on the form in which the violation have been committed.

Albanian family legislation has provided the principle of equality of the parental responsibility between parents. "The relation between the child and his or her parent, as part of family relations, enjoys unconditional existence and continuity from the existence and the continuity of the marital relation between the parents, as sanctioned in Art. 3/1 of the Albanian Family Code (F.C). (1) (18)

It is an obligation and a right of the parents to care of the upbringing, welfare and education of their children born during a marriage or out of wedlock. According to Art. 154 of the F.C the dissolution of the marriage does not affect the

rights and obligations of the parents toward their children. Both parents shall have the parental responsibility even after the dissolution of marriage, but the way it should be exercised will be decided by the court or by an arrangement of both parents. (1)

In order to decide how the parental responsibility should be exercised after the dissolution of the marriage the judge should take in consideration the following criteria set out in Art. 157 of the F.C;

- a) the agreement reached between ex-spouses; b) the opinion and feelings expressed by the minor child, taking into consideration his/her age and maturity; c) the opinion of the psychologist or social services sector of the municipality, after they have interviewed the child. (1)

After taking in consideration and analyzing the above criteria, the court shall decide which of the parents should have the custody on the child. According to Art. 158 of the F.C, the non-custodial parent maintains the right to supervise the care and education of the child and consequently be informed and consulted for important choices related to the life of the child. (1)

Despite the above mentioned international legal guarantees, the national law provides different provisions for the non-custodial parent, in order to exercise his/her parental rights in accordance with what is the best interest of the child. The presumption provided by Art. 222 of the F. C constitutes a legal guarantee in cases of joint custody, when the decision taken by one of the parents should be presumed as confirmed even by the other parent. But in any case, placing sole responsibility and rights over major decisions on the custodial parent to the exclusion of the non-custodial parent should be avoided. Art 158 of the F.C guarantees the right of the non-custodial parent to be part of the decisions and in cases where this right is violated, he can use the judicial measures.

The legislation provides the criteria that should be taken in consideration in exercising parental responsibility but it is the court that evaluates

the manner of exercising it case by case by taking in consideration the possibility of each parent. Other legal guarantees except of the Family Code are provided even in the Law "On the Protection of the Rights of the Child". (19) Art. 9 of the law provides the right of the child to be with his or her parents and not to be separated without a court decision. The law provides the necessary procedural guarantees which will be applied in cases of violation of these rights. (19) Furthermore parag. 7 of Art 9 and Art. 11 provide the measures to ensure the well-being of the relation between the parent and the child. The court, upon request of the interested parent or the person in charge of the upbringing of the child may impose the following measures or safeguards: a) fine against the person who refuses to respect the schedule set for maintaining contact with the child; b) surety bond against the parent who fails to abide by the court decision, whenever applicable. (19) These aspects are taken into consideration even when determining the residence of the child or his / her relocation which must be done by an agreement of both parents or in case there is no agreement by a court decision.

The Albanian Civil Procedural Code, (C. Pr. C) in its part regarding the execution of judicial decisions provides the measures that should be taken by the bailiff in order to guarantee the execution of the court decision. (20) Art. 606 of the C. Pr. C on sanctions for non-performance of action by the debtor, provides the competence of the bailiff to fine the debtor, who irregularly doesn't execute his debt, up to the amount of 50 000 Leke (Albanian Currency), until the regular execution of the debt.

If one of the parents refuses to perform the actions provided in the court decision, preventing so the other parent from exercising his parental rights, he can be fined by the bailiff, unless the infringement led to criminal responsibility.

The protection of the right of the parent to quietly exercise his parental rights is also

guaranteed by the provisions of the Albanian Criminal Law. Art. 127 of the Albanian Criminal Code, is a new criminal offense which aims to protect and guarantee the family relationships, more specifically the interest of the child and of the person who has been given the right to exercise parental responsibility. (21) Through the protection of these rights, the law aims to put before a criminal responsibility anyone who unlawfully take the child away from the person exercising parental responsibility or from the person entrusted to raise and educate the child. The primary offenders are considered the parents of the child, who do not respect the provisions of the court decision on the way that the parental responsibility should be exercised. (22)

III. Conclusions

Parenthood should not be seen as a matter of responsibility rather than rights. It constitutes a complexity of legal, social, economical and moral elements. That is why it is difficult to provide a defining definition of what parental responsibility is, as well as it is also difficult to frame the relationship between parents and their children. The situation of exercising the parent responsibility gets complicated especially in cases of children born out of wedlock or in cases of divorce. In these situations, the parental responsibility still is exercised by both parents but sometimes not equally. While in cases where there is an arrangement between parents for shared custody, where the exercise of parental rights is equal by both parents, in cases of a parent who is the primary caretaker and the other who has only visiting rights, the situation gets complicated. In these cases, the visiting parent is a parent without portfolio. It means that the visiting parent lacks a clear definition of authority and responsibility. (23) This can lead to the possibility of abuse by the other parent. Public policies aim to guarantee the presence of both parents in the life of the child, in order to guarantee the best interest of the child and the parental rights. The welfare of the child should be the primary interest of the law even in parental responsibility or in custody cases. (24) The jurisprudence often has balanced the relationship between the rights of the parent and

the best interest of the child. The Albanian High Court, in its decision Nr. 469 of 2014 has emphasized that the rights of the parent derived by art. 158 of the F.C should be limited if their limitation is in the best interest of the child. (25) Albanian commitment to this principle has led to the acquisition of the appropriate legal measures. Despite the international and national guarantees provided it is necessary for the implementing actors to carefully exercise those guarantees. Considering the elements that the court should consider in deciding the way of exercising the parental responsibility, (Art. 156, 157 of the F.C) the law has guaranteed the presumption that the best interest of the child is that of exercising the parental responsibility equally by both parents. This is why some of the modern western legislations are more and more opting for a shared custody of both parents. It is in this view that the Albanian courts should apply the international and national guarantees.

Bibliography

1. *Albanian Family Code, 2003.*
2. *International Covenant on Civil and Political Rights, UN, 1976.*
3. *CCPR General Comment No. 19: Article 23 (The family) Protection of the Family, The Right to Marriage and Equality of the Spouses, (1990).*
4. *Convention on the Rights of the Child, UN, 1989.*
5. *CRC General Comment No. (14), On the Right of the Child to Have His or Her Best Interest Taken as a Primary Consideration, (2013).*
6. *Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, 1980.*
7. *Outline of the HCCH 1980 Child Abduction Convention, <https://assets.hcch.net/docs/e6a6a977-40c5-47b2-a380-b4ec3a0041a8.pdf> retrieved 12.11.2021.*
8. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Principles, CE, (1950).*
9. *Margaria A, (2019), "The Construction of Father. The Jurisprudence of European Court of Human Rights", UK, Cambridge Press.*

10. *Frohlich vs Germany*, 24 January 2019.
11. *Elsholz vs Germany*, 13 July 2000.
12. "Guide on Art. 8 of the European Convention on Human Rights, right to respect for private and family life, home and correspondence" Council of Europe, updated on 31 August 2021. https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf
13. *Monory vs Romania and Hungary*, 4 May 2005.
14. Recommendation No. R 84 (4) of the Committee of Ministers to Member States on Parental Responsibilities, Council of Europe, 28 February 1984.
15. "White Paper" – Report on principles concerning the establishment and legal consequences of parentage' Council of Europe, 11-14 May 2004.
16. Council Regulation (EC) No 2201/2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000
17. Vendim i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë Nr.00-2012- 713 i Vendimit (202).
18. Vendim Gjykata e Rrethit Gjyqësor Tiranë, Nr 2851, datë 06.04.2016.
19. Ligji Nr. 10347, datë 4.11. 2010 "Për Mbrotjtjen e të Drejtave të Fëmijës".
20. Kodi Shqiptar i Procedures Civile, 1996.
21. Kodi Penal Shqiptar, 1995.
22. Elezi I, E Drejta Penale (Pjesa e posacme), Tiranë 2018.
23. Ross. A Thompson, "The Role of the Father after Divorce", "The Future of Children", Vol. 4, No. 1, Children and Divorce (Spring, 1994), retrieved 23/1/2022
24. Debbie Ong Siew Ling "Parents and Custody Orders- A New Approach", Singapore Journal of Legal Studies (July 1999), pp. 205-228 (24 pages), retrieved 23/1/2022
25. Vendim i Gjykatës së Lartë Nr. 469, of 18.09.2014

Tregjet financiare në Shqipëri pas krizës ekonomike post - Covid

Dr. Ina Petraj¹, Dr. Ervis Moçka²

¹University "Ismail Qemali" Vlore, Department of Law, inapetraj@gmail.com

²University "Ismail Qemali" Vlore, Department of Law, ervismocka@gmail.com

Abstrakt

Fillimi i vitit 2020 e gjeti vendin tonë në një situatë financiare tejet të vështirë për shkak të krizës ekonomike që ka pushtuar tashmë të gjithë botën. Gjatë kësaj periudhe, Parlamenti i Republikës së Shqipërisë kishte miratuar një sër ligjesh të rëndësishme të së drejtës financiare, në përputhje me standartet dhe Direktivat e Bashkimit Europian, dhe pritej impakti i tyre në ecurinë e mëtejshme të këtyre tregjeve. Situata botërore e pandemisë ka paralizuar thuajse të gjithë sektorët e jetës, përfshirë këtu edhe ekonominë, si motorri kryesor i ekzistencës së shoqërisë sonë. Si rrjedhojë, sfidat që kanë sot tregjet financiare janë akoma më të mëdha dhe për këtë arsye autoritetet rregullatore kanë detyrimin që nëpërmjet veprimeve konkrete të shprehura në rregulla, urdhra apo udhëzime të ndihmojnë procesin e zhvillimeve të këtyre tregjeve, në mënyrë që puna disa vjeçare e rritjes së tyre mos të zhduket brenda një apo dy vitesh.

Ky artikull do të ndalet pikërisht në disa prej problemeve kryesore që kanë sot tregjet financiare për të propozuar disa zgjidhje të shpejta dhe konkrete për kapërcimin e të gjithë kësaj krize që ka pushtuar thuajse të gjitha degët e ekonomisë sonë.

Fjalë kyçe: *tregje financiare, legjislacion, bankë, jobankë, sistem rregullator, autoritet, mbikëqyrje.*

Abstract

The beginning of 2020 found our country in a very difficult financial situation due to worldwide financial crises. During this period

the Parliament of the Republic of Albania adopted different important financial law, according with the standards and Directives of the European Union, and their impact was expected on the further development of these markets. The global pandemic situation has paralyzed almost every section of life, including here the economy, as the main engine of our society existence. As a result, the challenge that financial markets have today are even greater and the authorities have the obligation that, through concrete action expressed in rules, orders or instruction, to help the process of this markets developments, in order to avoid the decrease of several years work, disappear in a couple of years.

This article will be focused in some of the major problem that financial markets have today, and will propose effective and concrete solution, to overcome all the crisis that has invaded all the branches of our economy.

Keyword: *financial markets, legislation, banking, non-banking, regulator system, authority, supervision.*

1. Hyrje

Pandemia e shkaktuar nga sëmundja koronavirus 2019 (Covid -19) nuk rrezikoi vetëm shëndetin e mbarë njerëzimit por ka prekur në mënyrë të drejtëpërdrejt edhe ekonominë e vendeve kudo në botë. Diku më pak dhe diku më shumë, të gjitha shtetet u përballën me pasoja financiare mjaft të rënda për zhvillimin dhe funksionimin e tyre. Ekonomia

është jo vetëm motorri kryesor i çdo shteti, por ajo është e lidhur ngushtë thajse me çdo aspekt të jetës njerëzore. Niveli ekonomik i një vendi reflekton edhe situatën politike, sociale, shëndetësore, arsimore, etj, të atij vendi. Në këtë kuptim, sa më i fuqishëm të jetë një vend në aspektin ekonomik, aq më e lartë është edhe performanca e tij në aspektin social e politik, duke bërë të mundur në këtë mënyrë jo vetëm zhvillimin dhe fuqizimin e tij në aspektin ndërkombëtar por edhe përballimin e krizave të mundshme ekonomike që mund t'i shkaktohen sistemeve financiare.

Në fakt, ekonomia globale nuk është hera e parë që përballet me kriza financiare, madje nuk do të jetë as e fundit. Jo më larg se trembëdhjetë vite më parë, në mënyrë të papritur, shpertheu me ritme të shpejta dhe të vrullshme një krizë financiare e cila la pasojë shumë të rënda thajse në të gjithë Europën. Me origjinë në Shtetet e Bashkuara të Amerikës ajo u përvetësua në mënyra të ndryshme nga Shtetet Anëtare të Bashkimit European ku secila prej tyre, kush më shumë e kush më pak, u prek nga fenomeni i ngërçit financiar. Shkaqet e kësaj krize janë të shumta, për të cilat duhet një analizë e detajuar në mënyrë që të mund të arrijmë të japim një shpjegim konkret për të, por ndër arsyt kryesore të krijimit të saj është vlerësuar ndryshimi i thellë i gjendur në strukturat e pronësisë së sistemit ekonomik ndërkombëtar¹. Kriza në fakt ishte paraprirë nga një periudhë e gjatë e rritjes së shpejtë të kredive, riskut të ulët të primeve, disponueshmërisë së bollshme të likujditetit, rritjes së investimeve me paratë e huazuara për të rritur fitimet potenciale të kompanive, çmimet shumë të larta të aseteve si dhe zhvillimi si një flluskë i sektorit të pasurive të paluajtshme². Këto arsye sollën në mënyrë të pashmangshme krizën e cila, jo vetëm goditi në mënyrë të fortë ekonominë në përgjithësi dhe sektorin financiar në veçanti, por u vlerësua si e ngjashme me ngjarjet që sollën Depresionin e Madh të viteve 1930.

Vlera e tregjeve financiare nga viti 2008 në vitin 2009 u ul ndjeshëm duke prekur kështu një numër të konsiderueshëm bankash në SH.B.A.

¹ Volpi A., *Le conseguenze della crisi: ipotesi di lettura*. 2009. f. 8

² European Commission: *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. European Economy 7 (2009). f. 1
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf

dhe Europë. Aftësia paguese e këtyre institucioneve financiare në përgjithësi u dobësua dhe situata u rëndua akoma më shumë kur një ndër bankat më të mëdha të investimeve në Amerikë (*Lehman Brothers*) shpalli falimentimin në 2008-ën. Këtë rrugëtim e ndoqën shumë shpejt edhe disa nga bankat më të fuqishme të Europës si: Deutsche Bank, Credit Suisse, Barclays, Lloyd Bank; dhe shumë të tjera deri sa dimensionin e tregjeve financiare mori të tatëpjetën. Kriza financiare e kësaj periudhe dhe zhdukja e konsiderueshme e likujditetit, me norma interesi afër zeros, shkakëtuën një trend skizofrenie dhe tërësisht të paparashikueshëm në çmimin e lëndëve të para, mallrave bujqësore dhe energjisë³. Përgjatë viteve 2008 u vu re një rritje mjaft e madhe në këto tregje dhe menjëherë me nisjen e krizës çmimi i tyre u ul në nivel të konsiderueshëm.

Sa më sipër, Europa po shkonte drejt një recensionit financiar ku objektivi i vendosjes dhe ruajtjes së stabilitetit ekonomik dhe financiar po bëhej akoma më shumë i vështirë për t'u përmbushur. U rrit numri i papunësisë, e në këtë mënyrë kriza financiare solli më vete në mënyrë të pashmangshme edhe probleme sociale të cilat përshkuan të gjithë shoqërinë.

Ne te njejten menyre, kriza financiare e nisur ne fillim te ketij viti, ka prekur thajse cdo sektore te ekonomise dhe jetes sone. Pandemia e shkakuar nga Covid 19 ka ndikim mjaft negativ dhe pritet te sjelle recension boteror. Sot me shume se kurre eshte e nevojshme nderhyrja e operatorit publik qe nepermjet politikave te tij lehtesuese dhe favorizuese te ndihmoje ne kapercimin e kesaj sijuatue.

1. Tregjet financiare ne Shqipëri

Tregjet financiare në Shqipëri janë të ndara në dy degë të mëdha: bankare dhe jobankare. Të parat rregullohen dhe mbikëqyren nga Banka e Shqipërisë ndërsa tregjet jobankare nga Autoriteti i Mbikëqyrjes Financiare. Të dyja këto institucione, së bashku me Ministrinë e Financave luajnë një rol të rëndësishëm në vendosjen e stabilitetit financiar në tërësi dhe zhvillimit të segmenteve të veçantë të këtyre tregjeve, në veçanti⁴. Shqipëria ka zgjedhur modelin horizontal të rregullimit financiar ku mbikëqyrja mbi bazë risku mbetet ndër misionet

³ Volpi A., *vep. e cit.* f. 12

⁴ Gjyli K. Shkenca mbi financat dhe e drejta financiare. Tirane 2012.

primare të këtyre institucioneve. Institucionet bankare zënë mbi 92% të tregut financiar.

Autoriteti i Mbikëqyrjes Financiare (AMF) u krijua në bazë të Ligjit nr. 9572, datë 03.07.2006 "Për Autoritetin e Mbikëqyrjes Financiare", si një institucion publik dhe i pavarur, me personalitetin e tij juridik dhe qëllimin themelor mbrojtjen e konsumatorëve dhe investitorëve, si dhe rritjen e efikasitetit dhe stabilitetit të tregut financiar jobankar në Shqipëri. Ai liçencon, rregullon dhe mbikëqyr aktivitetin e tregut të sigurimeve dhe operatorëve të tij, aktivitetin e tregut të letrave me vlerë dhe operatorëve të tij, aktivitetin e tregut të fondeve të pensioneve vullnetare dhe operatorëve të tij, si dhe veprimtari të tjera financiare jobankare dhe për të gjithë aktivitetin e tij ai raporton në Kuvendin e Shqipërisë.

Sipas statistikave zyrtare të AMF-se, të ardhurat nga primet e shkruara bruto të sigurimit në periudhën janar-qershor 2020 arritën vlerën 10,625 milionë lekë, ose 6.48% më pak se në periudhën janar-gusht 2019. Gjatë periudhës janar-gusht 2020, numri i kontratave të sigurimit të lidhura arriti në 609,601 me një ulje prej 30.58% krahasuar me periudhën janar-gusht 2019⁵. Këto statistika na tregojnë qartë se tregu i sigurimeve gjatë vitit 2020-2021 ka shënuar një rënie të konsiderueshme dhe për këtë arsye ndërhyrja rregullatore e AMF-së është një nevojë emergjente për këto tregje.

Tregu i sigurimeve vazhdoi të mbetet sërish i orientuar tek sigurimet e Jo-Jetës, të cilat sollën 93.43% të vëllimit të përgjithshëm të primeve, duke i lënë sigurimet e Jetës me 6.56%⁶. Këto të dhëna reflektojnë gjithashtu mungesën e marrjes së masave konkrete për zhvillimin e tregjeve të Jetës duke bërë që kjo klasë sigurimesh të mbetet mbrapa në raport me sigurimet në përgjithësi. Në mendimin tonë, duhet që Autoriteti i Mbikëqyrjes Financiare të ndërmarr nisma konkrete për të propozuar sigurimin e jetës si një sigurim të detyrueshëm nga të gjithë individët pasi në këtë mënyrë, nuk do të rritet vetëm cilësia e jetës të çdo qytetari por edhe tregu i sigurimeve do të zhvillohet në mënyrë të shpejtë e të sigurtë. Parë nga këndvështrimi i ndarjes së tregut sipas llojit të sigurimit, i detyrueshëm dhe vullnetar, primet e shkruara bruto të sigurimit vullnetar zënë

37.79% dhe primet e shkruara bruto të sigurimit të detyrueshëm zënë 62.21% të totalit të tregut⁷.

Nga ana tjetër, sektori i dytë i tregjeve financiare, tregu i letrave me vlerë i jep mundësinë individëve të bëjnë më shumë me kursimet, idetë dhe talentet e tyre, krahasuar me çdo treg tjetër⁸. I quajtur ndryshe tregu i investimeve, ai shërben si një mënyrë mjaft efikase nëpërmjet të cilës individët, firmat apo qeveritë mund të rrisin të ardhurat e tyre. Këtë gjë ata e bëjnë duke shitur dhe blerë letra me vlerë në tregun e kapitaleve. Në fillim të analizës sime mbi zhvillimet e këtij tregu është e nevojshme të ndalemi në përkufizimin e dy koncepteve të rëndësishme financiare që lidhen pikërisht me këtë treg: *letra me vlerë*, të quajtura ndryshe, mbi bazën e legjislacionit të ri në këtë fushë, *tituj* dhe *treg i letrave me vlerë*.

Përkufizimi i këtyre termave është i nevojshëm jo vetëm për të kuptuar qartë këtë studim por mbi të gjitha për të kontribuar sado pak në pasurimin e doktrinës shqiptare në fushën e tregjeve financiare, e cila fatkeqësisht është ende shumë e vakët.

Sipas legjislacionit shqiptar, në termin "*tituj*" përfshihen pa kufizim aksionet, obligacionet e shoqërive tregtare dhe të pushtetit vendor, bonot e thesarit dhe obligacionet e emetuar nga shteti shqiptar, titujt e emetuar nga Banka e Shqipërisë, dëftesat tregtare, aksionet ose kuotat e fondeve të investimit, si dhe instrumente të tjera financiare, të krahasueshme me aksionet dhe obligacionet dhe që vlerësohen dhe miratohen si të tilla nga Autoriteti i Mbikëqyrjes Financiare, që më poshtë do të quhet Autoriteti⁹. Ndërkohë që doktrina përpiket të jap një dimension më të gjerë të letrave me vlerë, duke bërë të mundur që ky përkufizim të jetë i aplikueshëm pothuajse në të gjitha vendet e botës. Në fakt është e kuptueshme që përkufizimi i titujve të jetë i ndryshëm në vende të ndryshme të botës, për aq sa neve dimë që ekzistojnë dallime të rëndësishme ndërmjet sektorëve financiarë, por pavarësisht kësaj, ai ka elementë të përbashkët,

⁷ Po aty.

⁸ Bajpai G.N., (2003) *Significance of Securities Market in the Growth of an Economy: An Indian Context*. Artikull I publikuar nw: http://www.sebi.gov.in/cms/sebi_data/attachdocs/1288676814777.pdf

⁹ Neni 3 I ligjit nr.9879, datë 21.02.2008 "Për titujt".

⁵ Zhvillimet e tregut të sigurimeve në Shqipëri për periudhën janar-shtator 2020

www.amf.gov.al

6 Po aty.

të cilat qëndrojnë në thelb të vetë ekzistencës së tij. Sipas doktrinės ndërkombëtare, në kuptimin e letrave me vlerë hyjnë të gjitha ato forma të pronësisë që mund të tregëtohen lirisht në tregjet e kapitalit¹⁰. Letrat me vlerë janë çertifikata investimi të cilat përfaqësojnë kapitalin (pronësinë në një korporatë të caktuar) ose borxhin (kredi dhënien për një emetues të caktuar¹¹).

Titujt ose letrat me vlerë tregëtohen në tregun e letrave me vlerë. Përkufizimi ligjor i *tregut të letrave me vlerë* është dhënë për herë të parë nga ligji nr. 8080 datë 01.03.1996 "Për letrat me vlerë". Sipas nenit 2 të këtij ligji:

"Tregu i letrave me vlerë", nënkupton një bursë kapitali apo të letrave me vlerë apo ndonjë treg tjetër, një sistem apo vend tregtimi, me anë të të cilit:

(a) ofertat për shitje, blerje apo këmbim të letrave me vlerë kryhen dhe pranohen rregullisht;

(b) ofertat apo kërkesat kryhen rregullisht, kur janë oferta apo kërkesa të paracaktuara, apo janë të pritshme, që rezultojnë drejtpërdrejt apo tërthorazi në bërjen apo pranimin e ofertave për shitje, blerje apo këmbim të letrave me vlerë; ose

(c) jepet informacion rregullisht lidhur me çmimet dhe shpërblimet që persona ose grupe të veçanta propozojnë, apo presin, të shesin, të blejnë apo të këmbëjnë letrat me vlerë.

Në kushtet e pandemisë, vëllimi i tregut sekondar të titujve të Qeverisë për periudhën janar-shtator 2020, u dominua në masën 65.73% nga transaksione në instrumente

afatshkurtër (bono thesari) dhe 34.27% nga transaksionet në instrumente afatgjatë (obligacione)¹². Parë nga këndvështrimi i numrit të transaksioneve, 88.45% e të gjitha transaksioneve të tregut sekondar të titujve të Qeverisë, i takojnë transaksioneve të kryera në bono thesari¹³. Pjesëmarrja në tregun sekondar të titujve të Qeverisë, për periudhën janar-shtator 2020 dominohet nga investitorët individualë, të cilët kryejnë 98.58% të të gjitha transaksioneve në këtë treg¹⁴.

Sektori i tretë i rregulluar nga Autoriteti i Mbikqyrjes Financiare është tregu i pensioneve private suplementare. Sistemi i pensioneve në Shqipëri përbëhet nga skema publike pay as you go (kolona e I-rë) e administruar nga Instituti i Sigurimeve Shoqërore si dhe skema vullnetare private (kolona e III-të) e administruar nga shoqëritë administruuese të fondeve të pensionit¹⁵. Skema publike "Pay as you go" mbështetet në modelin Bismarck-ian, ku kontributet dhe përfitimet përcaktohen në raport me pagën, si dhe në parimin e solidaritetit të brezave. Ndërkohë skema vullnetare private është subjekt i AMF-së dhe pjesë e rëndësishme e tregjeve financiare jobankare.

Gjatë gjashtë muorit të parë të vitit 2020, në tregun e pensioneve private vullnetare ushtruan aktivitetin e tyre katër fonde pensioni. Analiza e të dhënave për tregun e pensioneve private vullnetare për këtë periudhë tregon një total asetesh neto prej 3,238.68 milionë lekë dhe me një rritje prej 334.61 milionë lekë (11.52%) krahasuar me fundin e vitit 2019¹⁶. Ajo që vlen të përmendet në këtë pjesë është se ky sektor i tregjeve financiare jobankare është i vetmi sektor që gjatë pandemisë pati një zhvillim të qëndrueshëm, madje edhe në nivel rritës.

3. Problemet e shkaktuara nga kriza financiare e pandemisë

Ndër problemet kryesore që ka shkaktuar kriza e pandemisë është mungesa e likujditetit dhe kërcënimi i qëndrueshmërisë së tregjeve financiare. Për të vlerësuar sesa i aftë është një

¹⁰ Choi S.J. and Pritchard A.C., *Securities Regulations: The Essentials*. Wolters Kluwer Law & Business. Aspen Publishers 2008, f. 53-82; Amadeo K., *Securities*, Artikull I botuar në portalin ekonomik US Economy. <http://useconomy.about.com/od/glossary/g/securities.htm>; Susan Sushu Yin, *A Global Regulatory Framework for Transnational Securities Markets*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the University of London (Queen Mary College) 2013. f. 41

¹¹ Gitman L.J. and McDaniel C., *The Future of Business: The Essentials*. Published by South-Western, a part of Cengage Learning, 2009. f. 440

¹² Raporti Statistikor Janar – Shtator 2020, Autoriteti i Mbikqyrjes Financiare.

¹³ Po aty.

¹⁴ Po aty.

¹⁵ Zaho L., *Tregjet dhe institucionet financiare*. Tirane 2009.

¹⁶ Raporti Statistikor Janar – Shtator 2020, Autoriteti i Mbikqyrjes Financiare.

sistem për të përballuar rreziqet e mundshme që mund t'i shkaktohen tregjeve financiare duke i destabilizuar ato, gjithmonë vështirësi duhet të jetë nga e ardhmja. Në këtë analizë duhet vlerësuar realisht se si ka ndikuar pandemia e koronavirusit mbi ekonominë dhe stabilitetin e sistemit financiar.

Pandemia e Covid - 19 ka ndikuar drejtpërdrejtë në sjelljen e çdo individi duke shkaktuar ndryshim në sjelljen e jetës së tyre të përditshme, ndikuar kjo edhe nga masat shtërnguese të qeverisë, e cila për të shmangur përhapjen e gjerë të saj në periudha të caktuara ka ndërmarrë edhe masa shtrënguese të rëndësishme. Këto masa kanë ndikuar padiskutim edhe në aktivitetet ekonomike të çdo individi, ndikimi mbi të cilin edhe pse do të jetë i përkohshëm, përsëri do të jetë i ndjeshëm. Si rezultat i këtyre masave, sektori bankar, ai i sigurimeve, si dhe fondi i investimeve kanë pësuar një rënie mjaft të madhe duke cënuar realisht edhe qëndrueshmërinë e tyre. Më konkretisht, ndërmarrjet private dhe publike (me përjashtim ndoshta të atyre që ofrojnë shërbime jetike bazë), në varësi të aftësisë së tyre për t'u përshtatur qoftë edhe pjesërisht, mund të pësojnë dëmtim të zinxhirit të marrëdhënieve tregtare dhe do të ndjejnë mesatarisht një rënie të theksuar të shitjeve të mallrave e të shërbimeve¹⁷. Kjo do të sjellë rënie të të ardhurave dhe vështirësi për të përballuar detyrimet financiare të veprimtarisë që lidhen me shpenzimet fikse dhe ato variabël¹⁸.

Këto vështirësi do të reflektohen padiskutim edhe në sektorin e punësimit. Kjo pasi ndërmarrjet, në pamundësi për të përballuar shpenzimet e tyre, do të jenë të detyruara të shkurtojnë vendet e punës. Humbja e punës për një individ, do të thotë ulje e të ardhurave. Dhe në një efekt zinxhir, do të thotë rënie e ekonomisë në tërësi, kjo pasi individët do të limitohen në shpenzimet e tyre, madje, në qoftë se shkojmë akoma më tej me këtë logjikë, kjo mund të ndikojë edhe në sektorin bankar. Kjo pasi, shumë individë mund të kenë vështirësi në shlyerjen e kredive të marra në institucionet financiare, duke sjellë rënie të cilësisë së kredisë në këto institucione dhe ndikim negativ në rezultatin financiar.

Nga sa më sipër, është e nevojshme, madje edhe emergjente që operatori publik, nëpërmjet

institucioneve financiare të ndërmarr një sër hapash të rëndësishëm për reformimin edhe një herë të të gjithë sektorit financiar. Në këtë fazë është e rëndësishme që të gjithë operatorët që ushtrojnë aktivitetin e tyre në tregun financiar të kenë funksionale plane të vazhdimësisë së veprimtarisë dhe planet e përballimit të krizave.

Në linjë me rekomandimet e autoriteteve rregullatore europiane, AMF ka udhëzuar shoqëritë e sigurimit që të vlerësojnë efektet e pandemisë për konsumatorët, të qartësojnë kushtet e kontratave duke specifikuar rastet e mbulimit ose jo për produktet që lidhen me pandemitë, si dhe të përditësojnë faqet e tyre zyrtare me seksione të dedikuara lidhur me ndikimin e COVID-19¹⁹.

4. Konkluzione

Situata botërore e pandemisë ka kërcënuar drejtpërdrejtë tregjet financiare duke rrezikuar madje jo vetëm periudhën aktuale të ekonomisë së vendit tonë por edhe të ardhmen e saj pasi ecuria e këtyre rreziqeve është ende e paqartë. Për këtë arsye është e nevojshme që të harmonizohen veprimet e operatorit publik, autoriteteve rregullatore dhe subjekteve të tregjeve financiare, në mënyrë që kjo krizë të kapërcehet pa pasoja të rënda për këto tregje.

Ndër sfidat më të rëndësishme të autoriteteve rregullatore krahas qëndrueshmërisë së tregjeve, mbetet edhe zhvillimi dhe diversifikimi i tyre. Nevoja e plotësimit të kuadrit ligjor me akte rregullatore për ta bërë sa më të thjeshtë funksionimin e këtyre tregjeve mbetet ndër detyrat themelore të AMF-së. Plotësimi i kuadrit ligjor pritet jo vetëm të modernizojë tregjet, por edhe të krijojë mundësi të tjera për zhvillimin e tyre.

Dixhitalizimi dhe modernizimi të sistemeve të teknologjisë së informacionit gjithashtu, mbeten ndër proceset më kyçe për performancën e tregjeve financiare. Për këtë arsye krijimi i e-shërbimeve për ato kategori që janë më të përdorshme nga qytetarët do të sillte uljen e kostove dhe burokracive për personat e siguruar.

BIBLIOGRAFIA

Volpi A., *Le conseguenze della crisi: ipotesi di lettura*. 2009.

¹⁷ Raporti I Stabilitetit Financiar I Bankes se Shqiperise 2020

¹⁸ Po aty.

¹⁹ www.amf.gov.al

European Commission: Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses. European Economy 7 (2009). f. 1
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf

Gjyli K. Shkenca mbi financat dhe e drejta financiare. Tirane 2012.

Zhvillimet e tregut të sigurimeve në Shqipëri për periudhën janar-shtator 2020

Bajpai G.N., (2003) Significance of Securities Market in the Growth of an Economy: An Indian Context. Artikull I publikuar nw: http://www.sebi.gov.in/cms/sebi_data/attachdocs/1288676814777.pdf

Choi S.J. and Pritchard A.C., Securities Regulations: The Essentials. Wolters Kluwer Law & Business. Aspen Publishers 2008, f. 53-82; Amadeo K., Securities, Artikull I botuar në portalin ekonomik US Economy. <http://useconomy.about.com/od/glossary/g/securities.htm>; Susan Sushu Yin, A Global Regulatory Framework for Transnational Securities Markets, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the University of London (Queen Mary College) 2013.

Gitman L.J. and McDaniel C., The Future of Business: The Essentials. Published by South-Western, a part of Cengage Learning, 2009.

Zaho L., Tregjet dhe institucionet financiare. Tirane 2009.

Raporti Statistikor Janar – Shtator 2020, Autoriteti i Mbikqyrjes Financiare.

Raporti I Stabilitetit Financiar I Bankes se Shqiperise 2020

Mekanizmi i solidaritetit në Paktin e ri evropian mbi imigracionin dhe azilin

Dr. Ervis Moçka¹, Dr. Ina Petraj²

¹University "Ismail Qemali" Vlore, Department of Law, ervismocka@gmail.com

²University "Ismail Qemali" Vlore, Department of Law, inapetraj@gmail.com

Abstract

In May 2015, the European Commission presented a 'European Agenda on Migration, with the aim of formulating adequate and harmonized policy responses at EU level. In 2016, the Commission launched an overall reform of the Common European Asylum System with the aim of further harmonizing the EU asylum *acquis*. Two packages of proposals were presented within this reform framework. However, Member States failed to reach an agreement on key regulations, such as the reform of the Dublin system and the Asylum Procedures Regulation. In September 2020, the Commission presented a "New Pact on Migration and Asylum" together with legislative proposals for the reform of the Common European Asylum System. Based on the Commission's communication, the new Pact adopts a "humane approach", promotes solidarity between EU States and adopts "a pool of projected solidarity measures". The aim of this study is to analyse the mechanism of "solidarity" in the new EU Pact on Migration and Asylum.

Key words: asylum, immigration, solidarity, Dublin system

Abstrakt

Në maj 2015, Komisioni Evropian prezantoi një 'Agjendë Evropiane për Migracionin', me qëllim formulimin e politikave dhe masave adekuate dhe të harmonizuara në nivel të BE-së. Në vitin 2016, Komisioni nisi një reformë të përgjithshme të Sistemit të Përbashkët Evropian të Azilit me qëllim harmonizimin e mëtejshëm të *acquis* të BE-së për azilin. Në këtë kuadër

reformash u prezantuan dy paketa propozimesh. Megjithatë, Shtetet Anëtare nuk arritën një marrëveshje për rregulloret kryesore, si reforma e sistemit të Dublinit dhe Rregullorja e Procedurave të Azilit. Në shtator 2020, Komisioni prezantoi një "Pakt të ri mbi migracionin dhe azilin" së bashku me propozimet legjislative për reformën e Sistemit të Përbashkët Evropian të Azilit. Bazuar në Komunikimin e Komisionit, Pakti i ri miraton një "qasje humane", promovon solidaritetin midis shteteve të BE-së dhe miraton "një grup masash solidariteti të parashikuara". Qëllimi këtij studimi është të analizojë mekanizmin e solidaritetit të parashikuar në Paktin e ri të BE-së mbi imigracionin dhe azilin.

Fjalët kyçe: asylum, immigration, solidarity, Dublin system,

1. Hyrje

Pakti evropian mbi migracionin dhe azilin i vitit 2008¹, rezultoi vendimtar për ndryshimin e qasjes së BE-së mbi menaxhimin dhe ndërtimin e një politike të përbashkët evropiane mbi migracionin dhe azilin. Nga një qasje e bazuar kryesisht në sigurinë dhe reduktimin e presionit migrator, BE kaloi në një qasje më të ekuilibruar, që synon përmirsimin e masave të menaxhimit të flukseve migratore, transformimin e imigracionit në një forcë zhvillimi dhe në trajtimin e drejtë të migrantëve të ligjshëm. Kjo qasje u reflektua në Traktatin e Lisbonës, i cili solli një ndryshim të kompetencave dhe procedurave të institucioneve të Bashkimit Evropian përsa i përket vendimmarrjes në çështjet e politikës evropiane për azilin dhe migracionin. Në kuadër të hapësirës së lirisë, drejtësisë dhe sigurisë, BE tashmë si detyrim ka zhvillimin e një politike të përbashkët në disiplinën e azilit, imigracionit dhe kontrollit të kufijve të jashtëm, të bazuar në solidaritetin ndërmjet shteteve anëtare dhe një trajtim të drejtë kundrejt shtetasve të vendeve të treta. Parashikimi i qartë i një politike të përbashkët të imigracionit shënoi një hap të rëndësishëm. Për realizimin e këtij parashikimi traktati zgjeroi kompetencat në disiplinën e imigracionit dhe të azilit, duke autorizuar institucionet e BE-së të miratojnë "standarte uniforme", në dallim nga "standartet minimale" të cilët përcaktonin traktatet e mëparshëm. Në këtë drejtim, duke vënë theksin në politikat e përbashkëta, Traktati i Lisbonës sanksionon miratimin e një "politike të përbashkët lidhur me vizat dhe qëndrimet e tjera afatshkurtra", si dhe "krijimin gradual të një sistemi menaxhimi të integruar për kufijtë e jashtëm". Në mënyrë të ngjashme, Traktati i Lisbonës autorizon institucionet e BE-së për miratimin e "një sistemi evropian të përbashkët azili" bazuar në "standartet uniforme". Duhet theksuar gjithashtu, se politika e azilit, imigracionit dhe kontrollit të kufijve në bazë të parashikimit të nenit 80 TFBE, duhet të bazohet te parimi i solidaritetit dhe ndarjes së përgjegjësisë midis shteteve anëtare. Një parim ky tepër i

rëndësishëm, pasi detyron shtetet anëtare që të përballojnë së bashku flukset dhe kërkesat e azilit, duke ndarë përgjegjësitë. Respektimi i klauzolës së solidaritetit dhe ndarjes së përgjegjësisë eviton që shtetet anëtare të kufijve të jashtëm të përballojnë të vetëm një fluks tepër të madh kërkesash azili, të cilat do të çonin në krizë sistemet e tyre kombëtare të azilit.

2. Rishikimi i kuadrit legjislativ me qëllim krijimin e një politike të përbashkët. Mekanizmat e Dublin III.

Angazhimet e marra nga Këshilli evropian në Paktin evropian mbi imigracionin dhe azilin u konkretizuan në Programin e Stokolmës për periudhën 2010-2014. Realizimi këtij Programi, duke përdorur mjetet juridike të ofruara nga Traktati i Lisbonës, duhet të shënonte dhe fazën përfundimtare, të krijimit të politikës së përbashkët të BE-së mbi imigracionin dhe azilin. Pikërisht në këtë kontekst dhe pas kritikave të shumta, sidomos mbi automatizmin e mekanizmit të Rregullores Dublin II², Komisioni startoj fazën e rishikimit të legjislacionit ekzistues mbi imigracionin dhe azilin me qëllim krijimin e një regjimi të përbashkët. Ndryshimet më të mëdha do të ndodhnin në politikën e azilit, duke u shfuqizuar Direktivat e fazës së parë, të miratuara midis viteve 2001-2005, të cilat parashikonin "standarte" minimale dhe duke miratuar Direktivat e reja të cilat tashmë parashikojnë "standarte uniforme"³.

² Sistemi i Dublinit konsiderohet si guri i themelit të sistemit evropian të përbashkët të azilit. Parimi bazë mbi të cilin mbështetet është i njëjti i parashikuar që në Konventën e Dublinit, më pas në Rregulloren Dublin II dhe nuk do të ndryshohet as nga Rregullorja Dublin III. Sipas këtij parimi, kërkesa e azilit duhet të shqyrtohet nga vetëm një shtet anëtar dhe se përgjegjësia për shqyrtimin e saj bie në radhë të parë mbi shtetin anëtar, i cili konsiderohet përgjegjës për hyrjen dhe qëndrimin e azilkërkuesit në territorin e shteteve anëtare.

³ DIRECTIVE 2011/95/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted, in *Official Journal of the European Union* L 337/9, date 20.12.2009; DIRECTIVE 2013/32/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), in *OJEU* L 180/60, 29.06.2013; DIRECTIVE 2013/33/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 June 2013 laying

¹ Council of the European Union, "European Pact on Immigration and Asylum", Brussels, September 2007.

Modifikime të rëndësishme do të pësonte dhe mekanizmi i Dublinit parashikuar në Rregulloren nr. 344/2003 e njohur si Dublin II⁴, nëpërmjet zëvendësimit me Rregulloren nr. 604/2013, Dublin III⁵. Rregullorja Dublin III ndryshon disa nga dispozitat e parashikuara për përcaktimin e shtetit anëtar përgjegjës për shqyrtimin e kërkesës si dhe mënyrat dhe kohën e përcaktimit, ndërkohë që lë të pandryshuara disa nga dispozitat e parashikuara nga Rregullorja e mëparshme. Përsa i përket përcaktimit të shtetit anëtar përgjegjës për shqyrtimin e kërkesës së azilit, Dublin III nuk e ndryshoi hierarkinë e kriterëve të përcaktuara në Rregulloren e mëparshme si dhe mbetet e pandryshuar dispozita mbi hyrjen dhe qëndrimin e paligjshëm. Përgjegjës për shqyrtimin e kërkesës është shteti anëtar, në territorin e të cilit vërtetohet se azilkërkuesi ka hyrë në mënyrë të paligjshme. Ndryshimet më të mëdha Rregullorja 604/2013 (Dublin III), i sjell me futjen e afateve përsa i përket rimarrjes në ngarkim të azilkërkuesit nga shteti anëtar kompetent për shqyrtimin e kërkesës si dhe konsideron menaxhimin e mundshëm të përbashkët të emergjencave që vijnë nga një fluks masiv i kërkuarve për mbrojtje ndërkombëtare duke parashikuar "mekanizmin e paralajmërimit të menjëhershëm, përgatitjes dhe menaxhimit të krizës", i cili i jep një rol konkret Zyrës së re Evropiane për Mbështetjen e Azilkërkuesve (EASO)⁶. Kjo e fundit bën rekomandime për shtetin anëtar dhe i kërkon hartimin e një plan veprimi në rastin kur Komisioni konstaton se aplikimi i Rregullores Dublin III mund të pengohet nga një rrezik presioni mbi sistemin e azilit, ose për shkak të

problemeve në sistemin e azilit të atij shtetit anëtar. Dispozita në këtë mënyrë sjell një monitorim më efikas nga ana e institucioneve evropiane mbi mospërmbushjet e rënda apo të përsëritura të detyrimeve të pritjes dhe mbrojtjes së azilkërkuesve, të përcaktuara në legjislacionin e Bashkimit Evropian. Por përballja me krizën e shkaktuar nga fluksi i paparashikuar i imigrantëve dhe azilkërkuesve gjatë vitit 2015, nxorri në dukje limitet e funksionimit të sistemit të përbashkët evropian të azilit dhe sidomos mekanizmave të parashikuar në Rregulloren Dublin III. Në përgjigje të këtij fluksi, shtetet anëtare në vend që të aplikojnë mekanizmat e rialokimit të azilkërkuesve, solidaritetit dhe shpërndarjes së përgjegjësisë, iu drejtuan masave kombëtare duke përfshirë dhe mbylljen e kufijve të brendshëm me qëllim kufizimin e askesit në azil. Në këtë mënyrë u minuan sistemet Shengen dhe Dublin mbi të cilat bazohet politika e përbashkët e BE-së⁷.

2. Agjenda Evropiane për Imigracionin (2015).

Drejt Dublin IV, bazuar në parimet e solidaritetit dhe ndarjes së drejtë të përgjegjësisë.

Me qëllim formulimin e politikave adekuate reagimi ndaj fluksit të lartë të migrantëve drejt BE-së, më 15 Maj të 2015, Komisioni prezantoi Agjendën evropiane për imigracionin⁸. Agjenda parashikonte marrjen e masave të menjëhershme për situatën emergjente si dhe prioritetet strategjike që do të përcaktonin veprimin e BE-së deri në vitin 2020⁹. Në këtë dokument Komisioni paraqiste dhe një "çelës" rishpërndarje të azilkërkuesve midis shteteve anëtare, i cili përcaktonte përqindjen që duhet të merrte çdo shtet anëtar, përlogaritur në bazë të disa kriterëve si, numri i popullsisë, niveli ekonomik (GDP), shkalla e papunësisë si dhe

down standards for the reception of applicants for international protection (recast), in *OJEU* L 180/96, 29.06.2013;

⁴ COUNCIL REGULATION (EC) No 343/2003 of 18 February 2003 *establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national*, in *OJEU* L 50/1, 25.2.2003;

⁵ REGULATION (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 *establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast)*, in *OJEU* L180/31, 29.06.2013

⁶ European Asylum Support Office, krijuar me Rregulloren nr. 439/2010/BE.

⁷ European Parliamentary Research Service, "The European Commission's New Pact on Migration and Asylum", Brussels 2021.

⁸ Communication of the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on A European Agenda on Migration, COM(2015) 240.

⁹ COM(2015) 240.

numri i kërkesave të azilit të paraqitura në të shkuarën dhe ato të pranuar.

Si masë emergjente Komisioni propozonte aktivizimin e sistemit të përgjigjes emergjente të parashikuar në nenin 78 (3) TFBE. Skema e përkohshme e rialokimit emergjent e propozuar nga Komisioni, u pasua nga dy vendime të Këshillit. Vendimi i parë nr. 2015/1523¹⁰, i cili parashikonte transferimin brenda një periudhe 2 mujore, të një numri prej 40 mijë azilkërkuesish nga Greqia dhe Italia drejt shteteve të tjera anëtare, u pasua nga vendimi i Këshillit nr. 2015/1601¹¹, i cili parashikonte transferimin e 120 mijë azilkërkuesve për një periudhë 2 vjeçare. Skema e rialokimit e propozuar nga Komisioni u kundërshtua që në fillim nga disa prej shteteve anëtare me në krye Hungarinë dhe Sllovakinë¹², të cilat betejën politike e kthyen në një betejë legale para Gjykatës së Drejtësisë, duke kërkuar anulimin e vendimeve të Këshillit me arsyetimin se neni 78 (3) TFBE nuk ishte baza e duhur ligjore për këto vendime, si dhe për shkelje procedurale, pasi nuk ishte përdorur votimi me unanimitet për miratimin e tyre¹³. Pavarësisht se Gjykata e Drejtësisë nuk u dha të drejtë, këto vende vendosën mos të pranonin kuota rialokimi duke u përballur me fillimin e procedurës për mospërbushje të detyrimeve të parashikuar në Traktate, iniciuar nga Komisioni në qershor të 2017.

Në Agjendën për imigracionin, Komisioni përcaktonte 4 shtylla kryesore si prioritetet strategjike, në të cilën duhej të bazohet politika e imigracionit dhe azilit: luftë kundër imigracionit të paligjshëm, përforsim i sigurisë së kufijve të jashtëm të BE-së, përforsim të politikës së përbashkët mbi azilin dhe një politikë të re mbi imigracionin e ligjshëm¹⁴. Me

qëllim realizimin e këtyre prioritetëve në Agjendën evropiane të imigracionit, Komisioni parashikonte dhe aksionet themelore për tu ndërmarrë, ku një theks i veçantë vihej te kompletimi i sistemit të përbashkët evropian të azilit nëpërmjet rishikimit të kuadrit ligjor (Dublin III) dhe njohjes reciproke të vendimeve mbi azilin.

Në bazë të prioritetëve të përcaktuara në Agjendën evropiane për imigracionin, në 2016 Komisioni do të niste reformimin e sistemit të përbashkët evropian të azilit, me qëllim krijimin e një politike të azilit më humane, më të drejtë dhe më efektive si dhe për një menaxhim më të mirë të imigracionit të ligjshëm¹⁵. Për Komisionin, kriza e fluksit të azilkërkuesve vuri në dukje limitet e sistemit të përbashkët evropian mbi azilin dhe në veçanti të sistemit të Dublinit, i cili nuk ishte krijuar për të garantuar një shpërndarje të qëndrueshme të përgjegjësisë kundrejt azilkërkuesve brenda BE-së¹⁶. Jo vetëm mekanizmi i Dublin III rezultoi i papërshtshëm për të përballuar krizën por sistemi i përbashkët i azilit rezultoj se karakterizohej dhe nga diferenca të theksuara në trajtimin e azilkërkuesve nga një shtet në një shtet tjetër anëtar, në veçanti për sa i përket afateve të shqyrtimit të kërkesës dhe kushteve të pritjes, gjë që çon në lëvizjen e azilkërkuesve drejt vendeve anëtare me sistem azili më të mirë. Këto diferenca vinë si pasojë e dispozitave fakultative dhe jo detyruese të Direktivave nr. 2013/33/EU dhe nr. 2013/32/EU mbi procedurat dhe pritjen¹⁷. Limite gjithashtu paraqet dhe Direktiva nr. 2011/95/EU mbi kualifikimin e statusit të refugjatit, e cila pavarësisht se përmban dispozita mbi dhënjen e statusit dhe nivelin e mbrojtjes, në praktikë nuk ka mundur të eliminojë dhënjen e vendimeve të ndryshme për azilkërkues të cilit vinin nga e njëjta pozitë dhe nga i njëjti vend origjine.

Me qëllim aplikimin korrekt të sistemit të Dublinit, gjatë vitit 2016, Komisioni do të paraqiste 2 paketa propozimesh për reformimin

¹⁰ Council Decision (EU) 2015/1523 of 14 September 2015 establishing provisional measures in the area of international protection for the benefit of Italy and of Greece.

¹¹ Council Decision (EU) 2015/1601 of 22 September 2015 establishing provisional measures in the area of international protection for the benefit of Italy and Greece

¹² KRASTEV, Ivan. "After Europe", University of Pennsylvania Press, 2017: p.46.

¹³ CJEU, Slovakia v Council, C-643/15 and CJEU, Hungary v Council, C-647/15.

¹⁴ COM(2015) 240.

¹⁵ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council towards a reform of the Common European Asylum System and enhancing legal avenues to Europe. COM(2016) 197 final.

¹⁶ COM(2016) 197 final.

¹⁷ COM(2016) 197 final.

e sistemit të përbashkët evropian të azilit, në të cilën parashikonte: riformulimin e Rregullores Dublin III¹⁸; rishikimin e Rregullores EUODAC¹⁹ e cila ka krijuar sistemin e krahasimit të shenjave të gishtërinjve; propozim Rregullore mbi krijimin e Agjensisë evropiane të azilit (EUAA) që shfuqizon Rregulloren nr. 439/2010 e cila ka krijuar Zyrën evropiane për mbështetjen e azilkërkuesve (EASO)²⁰; riformulimin e Direktivës 2013/33 mbi normat e pritjes së azilkërkuesve²¹; propozim Rregullore mbi kualifikimin e statusit të refugjattit dhe status uniform mbrojtjeje duke shfuqizuar Direktivën Kualifikime nr. 2011/95/EU²²; propozim Rregullore mbi përcaktimin e një procedure të përbashkët mbi mbrojtjen ndërkombëtare duke shfuqizuar në këtë mënyrë Direktivën e Procedurave nr. 2013/32/EU²³, si dhe modifikimin e Rregullores

¹⁸ COM(2016) 270 final., Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast).

¹⁹ COM(2016) 272 final., Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the establishment of 'Eurodac' for the comparison of fingerprints for the effective application of [Regulation (EU) No 604/2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person], for identifying an illegally staying third-country national or stateless person and on requests for the comparison with Eurodac data by Member States law enforcement authorities and Europol for law enforcement purposes;

²⁰ COM(2016) 271 final., Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the European Union Agency for Asylum (EUAA) and repealing Regulation (EU) No 439/2010.

²¹ COM(2016)465 Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast).

²² COM(2016)466, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection and for the content of the protection granted and amending Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents

²³ COM(2016)467, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing a common procedure for international protection in the Union and repealing Directive 2013/32/EU.

nr. 516/2014 e cila krijon kuadrin ligjor mbi zhvendosjen e azilkërkuesve²⁴. Deri në fund të 2019-ës, Parlamenti evropian dhe Këshilli si bashkëvendimarrës do të gjenin dakortësinë mbi të gjitha propozimet me përjashtim të propozimit mbi rishikimin e Rregullores Dublin III dhe propozimit të Rregullores mbi përcaktimin e procedurës së përbashkët e cila zëvendësonte Direktivën e Procedurave. Kundërshtitë më të mëdha vinin në Këshill nga disa prej shteteve anëtare të cilët vazhdojnë të refuzojnë çdo lloj mekanizmi të detyrueshëm në lidhje me rishpërndarjen e azilkërkuesve. Në fakt në propozimin e rishikimit të Dublin III, pavarësisht se nuk ndryshohen kriteret ekzistuese të përcaktimit të shtetit përgjegjës për shqyrtimin e kërkesës së azilkërkuesit, i cili në shumicën e rasteve është shteti ku hyn për herë të parë, Komisioni propozoi përmirsimin e sistemit të Dublinit nëpërmjet plotësimit me një mekanizëm korrigjues alokimi (fairness mechanism)²⁵. Sipas propozimit të Komisionit ky mekanizëm aktivizohet automatikisht në momentin kur një shtet anëtar përballlet me një presion disproporcional mbi azilin. Propozohet një "çelës" referimi i përlllogaritur në dy kriterë: numri i popullsisë dhe prodhimi i brendshëm bruto (GDP)²⁶, i cili tregon kuotën e azilkërkuesve që do të merrte çdo shtet anëtar mbi kuotën e përgjithshme të aplikimeve në nivel evropian, nëse ndarja do të bëhej në bazë të madhësisë së shteteve dhe fuqisë ekonomike të tyre. Në momentin që një shtet anëtar do të përballej me një disproporcion të kërkesave të azilit, të përcaktuar në 150% mbi kuotën e referimit, aktivizohet automatikisht mekanizmi i rialokimit dhe të gjitha aplikimet e reja të depozituara në atë shtet anëtar, pas aktivizimit të mekanizmit, do tu shpërndaheshin shteteve të tjera anëtare të cilat kanë një numër aplikimesh nën numrin e përcaktuar në çelësin e referencës²⁷. Në këtë mënyrë Komisioni bazonte

²⁴ COM(2016)468, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing a Union Resettlement Framework and amending Regulation (EU) No 516/2014 of the European Parliament and the Council.

²⁵ Radjenovic A., Briefing on the Reform of the Dublin System, EPRS, European Parliament, March 2019.

²⁶ Neni 35 i Rregullores së propozuar, COM(2016) 270 final.

²⁷ Neni 36 i Rregullores së propozuar, COM(2016) 270 final.

reformimin e rregullores Dublin III në parimet e solidaritetit dhe ndarjes së drejtë të përgjegjësi midis shteteve anëtare. Ndërkohë mos dakortësi në Këshill u evidentuan dhe mbi propozim Rregulloren mbi përcaktimin e procedurës së përbashkët e cila zëvendësonte Direktivën Procedura. Kjo Rregullore synonte të vendoste një procedurë të përbashkët, të drejtë dhe efikase për mbrojtjen ndërkombëtare duke hequr diferencat që ekzistojnë në procedurat kombëtare të cilat bazohen në standarte minimale të përcaktuara në Direktivën Procedura nr. 2013/32/EU. Me harmonizimin e plotë të legjislacionit nëpërmjet Rregullores eliminohen diferencat në procedura si dhe duke ofruar garanci procedurale të njëjta reduktohen dallimet në normat e njohjes dhe dekurajohen lëvizjet dytësore nga një shtet anëtar në tjetrin²⁸.

4. Mekanizmat e solidaritetit në Paktin e ri mbi imigracionin dhe azilin .

Me qëllim tejkalimin e konflikteve që penguan reformën e vitit 2016, më 23 shtator 2020, Komisioni Evropian prezantoi Paktin e ri për Migracionin dhe Azilin, së bashku me propozimet legjislative për reformën e sistemit të përbashkët evropian të azilit. Pakti i ri miraton një "qasje humane", promovon solidaritetin ndërmjet shteteve të BE-së dhe miraton "një grup masash të parashikuara solidariteti"²⁹. Pakti i ri vë theksin mbi parimin e solidaritetit, për të cilin të gjithë shtetet anëtare duhet të kontribuojnë mbi baza kostante me qëllim që asnjë shtet anëtar të përballojë një përgjegjësi joproporcionale³⁰. Pikërisht duke u mbështetur te parimi i solidaritetit dhe ndarjes së drejtë të përgjegjësi pakti i ri synon të promovojë një qasje të integruar që synon të adresojë, brenda një kuadri të vetëm dhe të koordinuar, politikat për azilin, migrimin, riatdhesimin, mbrojtjen e kufijve të jashtëm, dhe marrëdhëniet me vendet e treta, duke shmangur

përdorimin e zgjidhjeve të rastësishme të rregulluara rast pas rasti, të cilat kanë karakterizuar menaxhimin e flukseve dhe bashkëpunimin midis shteteve anëtare në vitet e fundit³¹. Në këtë mënyrë, rihapet menjëherë rruga e reformave, duke rikuperuar një pjesë të propozimeve dhe negociatave të zhvilluara që nga momenti i propozimeve të paketës së reformave të vitit 2016. Në disa raste, si ai i Rregullores EUODAC³² dhe Rregullores mbi vendosjen e një procedure të përbashkët³³ Komisioni paraqet ndryshime në propozimin e avancuar. Në të tjera, siç është modifikimi i të ashtuquajturës Rregullorja Dublin IV me një Rregullore mbi manaxhimin e azilit dhe migracionit³⁴, Rregullorja që krijon një procedurë para-hyrëse (*screening*)³⁵ dhe Rregullorja mbi menaxhimin e krizave në fushën e migracionit dhe azilit³⁶, paraqiten propozime tërësisht të reja, duke marrë parasysh pikat e marrëveshjes dhe ato të kontrastit të shfaqura qartë midis shteteve anëtare në vitet e fundit. Këtyre u shtohen edhe aktet pjesë e paketës së vitit 2016, për të cilat Komisioni nuk ka propozuar asnjë ndryshim dhe kërkon miratimin e menjëhershëm (Rregullorja mbi kualifikimin dhe statusin uniform të refugjatit³⁷, Direktiva mbi standartet e pritjes³⁸, Rregullorja mbi Agjensinë evropiane të azilit³⁹, Rregullorja

³¹ Di Pascale A., "Il nuovo Patto per l'immigrazione e asilo: scontentare tutti per accontentare tutti", in Eurojus.it.

³² Proposal COM(2020) 614 final.

³³ Amended proposal COM(2020) 611 final of the European Commission of 23 September 2020 for a Regulation of the European Parliament and the Council establishing a common procedure for international protection in the Union and repealing Directive 2013/32/EU.

³⁴ Proposal COM(2020) 610 final of the European Commission of 23 September 2020 for a Regulation of the European Parliament and of the Council on asylum and migration management and amending Council Directive (EC) 2003/109 and the proposed Regulation (EU) XXX/XXX [Asylum and Migration Fund]

³⁵ Proposal COM(2020) 612 final of the European Commission of 23 September 2020 for a Regulation of the European Parliament and of the Council introducing a screening of third country nationals at the external borders and amending Regulations (EC) n. 767/2008, (EU) 2017/2226, (EU) 2018/1240 and (EU) 2019/817.

³⁶ Proposal COM(2020) 613 final for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL addressing situations of crisis and force majeure in the field of migration and asylum

³⁷ Proposal COM(2016)466 final.

³⁸ Proposal COM(2016)465 final.

³⁹ Proposal COM(2016) 271 final.

²⁸ Kris Pollet, 'All in vain? The fate of EP positions on asylum reform after the European elections', EU Immigration and Asylum Law and Policy blog, 23 May 2019.

²⁹ Communication COM(2020) 609 final from the Commission of 23 September 2020 on a New Pact on Migration and Asylum.

³⁰ COM(2020) 609 final

mbi zhvendosjen ⁴⁰ dhe Direktiva mbi riatdhesimet e propozuar në vitin 2018⁴¹).

Një nga risitë e Paktit është pikërisht propozimi i mekanizmit të "solidaritetit evropian". Një bllok i rëndësishëm i akteve legislative të parashikuara me Paktin e ri propozon ndryshime në mekanizmat e ndarjes së përgjegjësisë dhe solidaritetit, duke përfshirë zbatimin e tyre në kohë krize. Në veçanti, Rregullorja e re mbi menaxhimin e azilit dhe imigracionit e cila shfuqizon Rregulloren Dublin III dhe tërheq propozimin e vitit 2016 për një riformulim të saj (Dublin IV), fut rregulla më të thjeshta dhe më efikase për një ndarje të qëndrueshme të përgjegjësisë për azilëkërkesit në të gjithë BE-në, dhe e plotëson me një mekanizëm solidariteti "fleksibël" dhe "gjithëpërfshirës". Mekanizmi i ri parashikon që një shtet anëtar i cili gjendet nën presionin e kërkesave të azilit duhet të ndihmohet nga shtetet e tjera anëtare në një nga mënyrat midis: rialokimit, sponsorizimit të riatdhesimeve dhe ngritjes së kapaciteteve (*capacity building*)⁴². Në këtë mënyrë solidariteti shprehet në tre forma, ku secili shtet anëtar mund të zgjedhë mënyrën se si do të kontribuojë. Si garant i realizimit të parimit të solidaritetit del Komisioni i cili mban pushtetin e përcaktimit të kuotave dhe mënyrës së mbështetjes, në rast se ofertat nga shtetet anëtare rezultojnë të pamjaftueshme ⁴³. Mekanizmi aktivizohet në momenti që Komisioni vlerëson, pas kërkesës së një shteti anëtar apo në bazë të informacioneve të disponueshme, se shteti anëtar gjendet përballë një presioni migrator. Vlerësimi i Komisionit i cili bazohet në një sërë kriteresh të parashikuara në nenin 50 të Rregullores së propozuar, i paraqitet brenda një muaj Këshillit dhe Parlamentit evropian, në formën e një relacioni në të cilin tregohen kapacitetet dhe nevojat e shtetit anëtar për të përballuar presionin migrator, si dhe masat e përshtatshme që duhen marrë nga shteti nën presion migrator

dhe nga shtetet e tjera anëtare⁴⁴. Këta të fundit brenda dy javësh nga paraqitja e relacionit të Komisionit duhet të paraqesin planin e përgjigjes së solidaritetit, në të cilin tregohet se si do të kontribuojnë duke përzgjedhur një apo më shumë nga tre format e solidaritetit të parashikuara (rialokim, sponsorizim të riatdhesimeve apo *capacity building*), duke përcaktuar dhe mënyrat e detajuara dhe kalendarin e realizimit. Nëse Komisioni konkludon se kontributi i përcaktuar në planin e solidaritetit është i pamjaftueshëm, mbledh Forumin e solidaritetit në të cilin shtetet anëtare duhet të paraqesin planin e rishikuara të solidaritetit. Brenda dy javësh nga paraqitja e planeve të solidaritetit, Komisioni nxjerr një akt ekzekutiv në të cilin përcaktohet kontributin e solidaritetit që përfiton shteti anëtar nën presion migrator dhe kontributin që shtetet anëtare ofrojnë sipas mënyrës që kanë përzgjedhur. Komisioni në këtë mënyrë përshtat planin e solidaritetit të propozuar nga shtetet duke përcaktuar numrin total të personave që duhet të zhvendosen dhe numrin total të personave që pësojnë riatdhesimin e sponsorizuar. Përlllogaritja e numrit të personave për rialokim apo riatdhesim që i përket çdo shteti anëtar bëhet në bazë të një "çelësi" bazuar në dy kriteret: numri i popullsisë dhe GDP e çdo shteti anëtar. Shtetet anëtare të cilat kanë ofruar solidaritet vetëm me mënyrën e sponsorizimit të riatdhesimeve, duhet ta realizojnë këtë brenda 8 muajve, në të kundërt duhet të transferojë personat e interesuar brenda territorit të tyre⁴⁵.

Krahas regjimit të solidaritetit nën presion migrator të përshkruar, Rregullorja e propozuara parashikon dhe dy regjime të tjera të solidaritetit, bazuar në rrethanat dhe sfidat migratore me të cilat shtetet anëtare mund të përballen. Regjimin e solidaritetit vullnetar⁴⁶, ku çdo shtet anëtar pas kërkesës së një shteti anëtar apo me iniciativë të vetën mund të ofrojë mbështetjen e tij, dhe regjimi i solidaritetit në rastet e zbarkimit pas operacioneve të kërkim-shpëtimit. Mekanizmi i solidaritetit në rastet e

⁴⁰ Proposal COM(2016) 468 final.

⁴¹ Proposal COM(2018)634 final.

⁴² Art. 45, Proposal COM(2020) 610 final

⁴³ "Il nuovo Patto sulla migrazione e l'asilo presentato dalla Commissione europea. L'analisi di Asilo in Europa", in <https://www.asiloinueuropa.it/wpcontent/uploads/2020/10/Analisi-nuovo-patto-ue-immigrazione-e-asilo.pdf>

⁴⁴ Art. 51, Proposal COM(2020) 610 final.

⁴⁵ Art. 55, Proposal COM(2020) 610 final.

⁴⁶ Art. 56, Proposal COM(2020) 610 final.

kërkim-shpëtimin është mjaft kompleks dhe kalon në disa faza⁴⁷. Dhe në fund, një regjim specifik solidariteti parashikohet në situata krizash nga propozim Rregullorja mbi situatat e krizave dhe forcës madhore⁴⁸. Qëllimi është krijimi i procedurave të solidaritetit dhe mekanizmat për të ofruar një përgjigje të shpejtë në rrethana që kërkojnë veprime urgjente⁴⁹. Mekanizmi i solidaritetit në krizë nxitet nga një akt zbatues i miratuar nga Komisioni pas një "kërkese të arsyetuar" nga një shtet anëtar. Veçanërisht, përcaktohen afate kohore të shkurtuara të aktivizimit të mekanizmit të detyrueshëm të solidaritetit dhe prezantimit të planeve të reagimit. Në situata krize, solidariteti mund të ofrohet vetëm nëpërmjet rialokimit dhe sponsorizimeve të riatdhesimit për të cilin afatet e realizimit shkurtohen në 4 muaj.

5. Konkluzione

Pakti i ri mbi imigracionin dhe azilin paraqet elementë vazhdimësie dhe disa risi thelbësore për sa i përket mekanizmave të solidaritetit. Propozimi mbi Rregulloren e re mbi menaxhimin e azilit dhe migracionit ruan parimin sipas të cilit përgjegjësi për shqyrtimin e kërkesës së azilit është vendi i hyrjes së parë, por nëpërmjet saj tentohet të tejkalohen divergjencat e thella ekzistuese në lidhje me sistemin e Dublinit, duke futur një skemë më fleksibël. Solidariteti shihet si një mekanizëm korrigjues i rregullave mbi caktimin e shtetit anëtar përgjegjësi për shqyrtimin e kërkesës së azilit. Mekanizmat e reja të solidaritetit futen si element strukturor të përcaktuara në dispozita dhe procedura të qarta, ndryshe nga si ka funksionuar, ku vendimet e rialokimit janë marrë si rezultat i politikës vendimarrëse të Këshillit, si masa emergjente në zbatim të nenit 78(3) TFEU⁵⁰. Nëpërmjet kësaj qasje të re të solidaritetit e cila përshkruhet si

gjithëpërfshirëse dhe fleksibël, synohet të arrihet që ardhjet e parregullta të refugjatëve trajtohen nga BE-ja në tërësi dhe ku çdo shtet anëtar do të duhet të kontribuojë në solidaritet. Fleksibiliteti që u ofrohet shteteve anëtare në zgjedhjen autonome të masave dhe mënyrës se si do të kontribuojnë, bëhet për të balancuar natyrën e detyrueshme të mekanizmit të solidaritetit, i cili aplikohet në momentin kur Komisioni deklaron ekzistencën e një situatë presioni apo krize migratore⁵¹. Por pikërisht mbi fleksibilitetin në të cilin bazohet mekanizmi i ri vihen re dhe rezervat më të mëdha për funksionimin e parimit të solidaritetit si një parim strukturor dhe një detyrim juridik parashikuar në nenin 80 TFEU. Kjo për faktin se shumë prej shteteve anëtare kanë shprehur se nuk janë të gatshëm të zgjedhin opsionin e parë, atë të rialokimit të azilkërkuesve, por dhe sepse bazuar në eksperiencën e krizës së fundit ku rialokimi u bë i detyrueshëm nga Vendimet e Këshillit, rezultati ishte shumë i ulët dhe disa prej shteteve anëtare refuzuan të përmbushnin detyrimin e vendosur nga Këshilli për të marrë azilkërkues⁵². Po të shtohet dhe fakti se opsioni i dytë ai i sponsorizimit të riatdhesimeve, ndryshe nga kompensimi financiar, është një opsion i cili nuk ndihmon rialokimin, atëherë nuk ka shumë arsye të besohet se një sistem që rialokimin e kthen në opsion mund të funksionojë⁵³. Megjithatë në përfundim, është e nevojshme në çdo rast të vlersohet qasja e re në Paktin e miratuar, e cila tenton të parandalojë vazhdimin e ngërçit që ka karakterizuar prej kohësh reformat e azilit dhe imigracionit⁵⁴ dhe të theksohet se ndoshta solidariteti i përshkruar nga Pakti nuk përfaqëson modelin më të mirë,

⁵¹ Penasa S., "Il Nuovo Patto e l'idea di solidarietà: principio fondativo del sistema europeo di asilo o metodo di allocazione delle responsabilità tra Stati membri?", in *Accademia Diritto e Migrazioni*, Nëntor 2020.

⁵² Rasti i Polonisë, Hungarisë dhe Republikë Çeke, ndaj të cilave pas ankesës së Komisionit ka dhe një vendim të Gjykatës së Drejtësisë në të cilin kërkohet përmbushja e detyrimit (Judgment in Joined Cases C-715/17, C-718/17 and C-719/17 Commission v Poland, Hungary and the Czech Republic, April 2020).

⁵³ The new Pact on Migration and Asylum, EuroMedRights, Bruxelles 2001, fq. 25.

⁵⁴ Thym D., *European Realpolitik: Legislative Uncertainties and Operational Pitfalls of the 'New' Pact on Migration and Asylum*, in "Special Collection on the 'New' Migration and Asylum Pact", Shtator 2020.

⁴⁷ Art. 47-49, Proposal COM(2020) 610 final.

⁴⁸ COM(2020) 613 final Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL addressing situations of crisis and force majeure in the field of migration and asylum

⁴⁹ COM(2020)609, fq. 10.

⁵⁰ European Parliamentary Research Service, "The European Commission's New Pact on Migration and Asylum", Brussels 2021, fq. 86.

por më të mirën e modeleve të mundshme, duke pasur parasysh kushtet politike, institucionale dhe sociale që karakterizojnë aktualisht marrëdhëniet midis institucioneve evropiane dhe atyre shtetërore⁵⁵.

Referencat

Di PASCALE A., *"Il nuovo Patto per l'immigrazione e asilo: scontentare tutti per accontentare tutti"*, in Eurojus.it.

EPRS (European Parliamentary Research Service), *"The European Commission's New Pact on Migration and Asylum"*, Brussels 2021.

EuroMedRights, *"The new Pact on Migration and Asylum"*, Bruxelles 2001.

KRASTEV, Ivan. *"After Europe"*, University of Pennsylvania Press, 2017

POLLET Kris., *'All in vain? The fate of EP positions on asylum reform after the European elections'*, EU Immigration and Asylum Law and Policy blog, 23 May 2019.

PENASA S., *"Il Nuovo Patto e l'idea di solidarietà: principio fondativo del sistema europeo di asilo o metodo di allocazione delle responsabilità tra Stati membri?"*, in *Accademia Diritto e Migrazioni*, Nëntor 2020.

RADJENOVIC A., *Briefing on the Reform of the Dublin System*, EPRS, European Parliament, March 2019.

THYM D., *European Realpolitik: Legislative Uncertainties and Operational Pitfalls of the 'New' Pact on Migration and Asylum*, in *"Special Collection on the 'New' Migration and Asylum Pact"*, Shtator 2020

"Il nuovo Patto sulla migrazione e l'asilo presentato dalla Commissione europea. L'analisi di Asilo in Europa", in <https://www.asiloineuropa.it/wpcontent/uploads/2020/10/Analisi-nuovo-patto-ue-immigrazione-e-asilo.pdf>

COM(2015) 240

COM(2016) 197 final

Proposal COM(2016) 466 final.

Proposal COM(2016) 465 final.

Proposal COM(2016) 271 final.

Proposal COM(2016) 468 final.

Proposal COM(2018) 634 final.

COM(2016) 467 final.

COM(2016) 270 final

COM(2016) 272 final

COM(2020) 613 final

COM(2020) 609 final.

Proposal COM(2020) 610 final

Amended proposal COM(2020) 611 final

Proposal COM(2020) 612 final

Proposal COM(2020) 613 final

Proposal COM(2020) 614 final.

COUNCIL DECISION (EU) 2015/1523 of 14 September 2015 establishing provisional measures in the area of international protection for the benefit of Italy and of Greece.

COUNCIL DECISION (EU) 2015/1601 of 22 September 2015 establishing provisional measures in the area of international protection for the benefit of Italy and Greece

DIRECTIVE 2011/95/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted, in Official Journal of the European Union L 337/9, date 20.12.2009;

DIRECTIVE 2013/32/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), in OJEU L 180/60, 29.06.2013; DIRECTIVE 2013/33/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), in OJEU L 180/96, 29.06.2013;

COUNCIL REGULATION (EC) No 343/2003 of 18 February 2003 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national, in OJEU L 50/1, 25.2.2003;

⁵⁵ Penasa S., *"Il Nuovo Patto... cituar, fq. 6.*

REGULATION (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), in OJEU L180/31, 29.06.2013

Legjislacioni evropian mbi markën tregtare

Dr. Belinda HALILAJ

Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë, Vlorë/Shqipëri, belinda2012halilaj@gmail.com

Abstrakt

Marka tregtare është një shenjë që dallon mallrat ose shërbimet e prodhuara apo të ofruara nga një ndërmarrje nga ato të ndërmarrjeve të tjera. Fjalët, shkronjat, numrat, vizatimet, fotografat, format, ngjyrat, logot, etiketat ose kombinime të përdorura, mund të konsiderohen një markë tregtare (1). Në disa vende, sloganet konsiderohen marka tregtare dhe mund të regjistrohen si të tillë në zyrat kombëtare. Qëllimi i një marke tregtare është t'i ofrojë konsumatorit mundësinë për të identifikuar një produkt nga produktet identike ose produkte të ngjashme të vendosura nga kompani të tjera në treg. Që kompania të dallojë mallrat dhe produktet e veta nga ato të konkurrentëve, markat tregtare luajnë një rol kryesor në etiketimin dhe strategjitë e kompanive mbi marketingun, duke kontribuar në përcaktimin e imazhit dhe reputacionin e produkteve të kompanisë në sytë e konsumatorëve (1). Ligji Evropian për markat tregtare mbështetet në dy struktura: Direktiva për markat tregtare (2) dhe Rregullorja e Komuniteti për markat tregtare (3). Direktiva për markat tregtare ka si synim përafrimin e ligjislacionit të Shteteve Anëtare, për të lejuar lëvizjen e lirë të mallrave dhe shërbimeve, Rregullorja e Komuniteti për markat tregtare parashikonte masa për të krijuar një të drejtë të unifikuar në të gjithë Shtetet Anëtare.

Fjalë kyçe: *markë tregtare, legjislacion evropian, subjekt regjistruar, shenjë dalluese.*

Abstract

Trademark is a sign that distinguishes goods or service, produced or offered from one company to other. Words, numbers, pictures, photos,

colors, labels or combination used can be considered a trademark. In some country slogans considered trademarks and may be registered in national offices.

The purpose of a trademark is to offer consumer's the opportunity to identify a product from identical product or similar products placed in market from other company. That company to identify themselves from other company, trademarks play a special role in labeling and strategy of company on marketing, contributing in image and reputation of company product's in the eyes of consumers.

European law for trademark supported on two structures: Directive for trademark and Regulation of Community for trademark. The directive for trademark has objective to approximate the law of the Member States to allow the free movement of goods and services, Regulation of Community for trademark take measure for to create unified right in all Member State.

Key words: *trademark, european law, subject registration, distinguish sign.*

Vlera e Markave

Një markë e zgjedhur me kujdes është një pasuri e vlefshme për biznesin dhe kompanitë e mëdha. Disa prej markave më të famshme botërore si Coca-Cola apo IBM tejkalojnë vlerën e 50 miliardë dollarë secili. Kjo është për shkak se konsumatorët vlerësojnë markat tregtare, reputacionin dhe imazhin e tyre është i dëshiruar. Prodhuesit produktet e tyre i shoqërojnë me shenjën e firmës, konsumatorët janë të gatshëm

për këto produkte të paguajnë më shumë në bazë të markës tregtare që ata njohin dhe që plotëson pritjet e tyre. Reputacioni i mire i një marke është baza për zhvillimin e konkurrencës dhe rritjes të cilësisë së produkteve. Marka mund:

- 1) të sigurojë që konsumatorët të dallojë ato në mes të produkteve të tjera;
- 2) u mundëson kompanive të dallojnë produktet e tyre;
- 3) janë një mjet marketingu dhe bazë për ndërtimin e imazhit të markës;
- 4) mund të licencohen për të siguruar një burim të drejtpërdrejtë të ardhurash nëpërmjet honorareve;
- 5) janë një komponent i rëndësishëm i marrëveshjeve;
- 6) mund të jetë një aset i vlefshëm i biznesit;
- 7) inkurajojë kompanitë të investojnë në mirëmbajtjen ose përmirësimin e cilësisë së produktit;
- 8) mund të jenë të dobishme për marjen e financimit.

Metodologjia

Për zhvillimin e këtij punimi shkencor kam përdorur disa metoda kërkimi si: historike, përshkruese, shpjeguese, analitike. Këto metoda gjenden të përziera në punim.

Mbrojtja e markave të regjistruara

Mbrojtja mund të garantohet për markat e regjistruara ose në disa vende edhe vetëm nëpërmjet përdorimit të tyre. Kur marka vetëm përdoret ajo duhet të regjistrohet, regjistrimi i markës është mënyra për të garantuar mbrojtjen e saj, në rast konflikti ose në rastin e produkteve të ngjashme. Shumë njerëz besojnë se duke regjistruar biznesin e tyre, emri i saj tregtar në biznes do të jetë automatikisht i mbrojtur si markë tregtare.

Farmaceutikë: Hoffmann-La Roche kundër Centrafarm (4).

Valiumi, një bar qetësues i familjes benzodiazepinës u hodh në treg nga Hoffmann-La Roche në vitin 1963. Në kulmin e saj në vitin 1978 rreth 2.3 miliardë tableta ishin shitur. Fama e saj si një kurë për ankthit ishte përhapur shumë

shpejt, ngjarjet që çuan çështjen në gjykatë u zhvilluan gjatë viteve 1970, kur Valium ishte ende nën mbrojtjen e patentës. Valium u tregtuar në Gjermani nga Hoffmann-La Roche për individët në paketat me 20 ose 50 tableta dhe për spitalet në paketat që përmbajnë 100 apo 250 tableta. **Filial i saj britanik** i cili kishte prodhuar të njëjtin produkt, e kishte tregtuar atë në paketa prej 100 apo 500 tableta me çmime më të ulta se ato në Gjermani. **Një kompani holandeze Centrafarm** kishte importuar një sasi valiumi në Holandë, të cilën e kishte blerë në Britani në paketa origjinale. Ilaçet më pas ishin ripaketuar në paketa me 1000 tableta, të cilat cënuan tregtinë Hoffmann-La Roche-si mark, e shoqëruar sëbashku me një njoftim që i kishte dhënë emrin dhe adresën ilaçit si shitës i tij. Centrafarm filloi marketingun e këtyre paketave në Gjermani, si importues paralele, i cili kishte shfrytëzuar diferencat e çmimeve, duke i blerë më lirë dhe rishitur më pas me një fitim më të lart. *Sistemet ligjore kombëtare të pronësisë intelektuale kanë efekt territorial për mbrojtjen e markës tregtare, por pyetja që ngrihet në këtë rast është se si duhet të përgjigjet Komuniteti në një situatë të tillë?* Mbjatësi i të drejtës, Hoffmann-La Roche, ishte i shqetësuar për konkurrencen e padëshiruar në shpërndarjen e produktit të vetë, sepse kjo kishte ndikim në çmim. Ai ishte gjithashtu i shqetësuar për integritetin dhe imazhin e markës së tij tregtare. Ripaketimi përbënte një rrezik për gjëndjen origjinale të produktit si dhe për mënyrën në të cilën ishte paraqitur te konsumatori. Së fundi, Hoffmann-La Roche ishte i shqetësuar se aktiviteti Centrafarm-së mund ta bëjë të vështirë identifikimin e ilaçeve të falsifikuara. Marka tregtare është një pjesë e rëndësishme e garancisë për konsumatorin, ripaketimi paraqet kërcënim të qartë për këtë garanci, pasi produkti nuk shkon direkt nga prodhuesi të konsumatorit. Nëse produkti është dëmtuar gjatë procesit të ripaketimit, kjo i jep konsumatori të drejtë të kërkojë dëmshpërblim. *Importuesi paralele* është i motivuar nga fitimi dhe do të preferojnë një mjedis sa më pak ligjor dhe rregullator. Komuniteti kërkon një treg të vërtetë farmaceutikë, që do të thotë një treg konkurrues pa barriera ndaj tregtisë. Mbrojtja e konsumatorit është gjithashtu një prioritet i lartë. Përveç kësaj, Komuniteti duhet të mbajë një reputacion si një vend i mirë për kompanitë për

të bërë biznes, e cila përfshin duke ofruar mbrojtjen e duhur për Markat Tregtare. GJED vendosi se funksioni thelbësor i një marke tregtare ishte të garantonte konsumatorin për markën e shënuar në produkt, jo vetëm mbi origjinën e produktit, por të jenë të sigurt se produkti nuk ka qenë subjekt i ndërhyrjes nga një person i tretë, pa autorizimin e pronarit të markës tregtare. Prandaj GJED ka përcaktuar tre kushte të cilat një importues paralele është i detyruar ti plotësoj:

1.ripaketimi duhet të jetë kryer në një mënyrë që nuk e prek gjendjen origjinale të produktit;

2.pronarit të markës duhet t'i jepet njoftim paraprak mbi marketingut e produktit të ripaketuar;

3.paketimi i ri duhet të tregojë personin, nga i cili janë kryer ndërhyrjet.

Është e rëndësishme që të të bëjmë dallimin midis markës tregtare dhe emrit të firmës. **Një emër tregtar** është emri i plotë i biznesit, si: "Blackmark International Ltd "dhe ajo identifikon kompaninë, ajo shpesh përfundon me Ltd, Inc ose shkurtesa të tjera të ngjashme duke treguar karakterin ligjor të kompanisë. **Një markë tregtare**, është shenja që dallon produktin (et) e kompanis. Një kompani mund të ketë marka tregtare të ndryshme, për shembull: Blackmark International Ltd mund të shesë një prej produkteve të saj si BLACKMARK ose një tjetër si REDMARK (1). Kompanitë mund të përdorin një markë të veçantë që të identifikojnë të gjitha produktet e saj, një varg të veçantë të produkteve apo një lloj të veçantë të produkteve. Disa kompani mund të përdorin gjithashtu edhe emrin e tyre tregtar, apo një pjesë të saj, si markë, në këtë rast, duhet të regjistrohen si markë.

Afati i mbrojtjes mund të ndryshojnë, në një pjesë të vendeve market e regjistruara janë mbrojtur për 10 vjet. Regjistrimi mund të rinovohet për një kohë të pacaktuar, me kusht që tarifat e ripërtëritjes të jenë paguar në kohë. Të drejtat ligjore që rrjedhin nga një markë tregtare e regjistruar janë të kufizuara në territorin të cilat ato i përkasin. Gjithashtu marka duhet mbrojtur edhe nga shkeljet që mund të bëhen imazhit të saj, si psh: Gjykata Europiane e Drejtësisë në

çeshtjen *L'Oreal v BELLURE* (5) është shprehur se përbën shkelje të markës si dhe dëmtimin e imazhit të saj (6).

Subjektet e regjistrimit të markës

Në përgjithësi, çdo person i cili ka për qëllim të përdorë një markë tregtare ose të përdoret nga palët e treta mund të aplikojnë për regjistrim. Ajo mund të jetë individ ose një person juridik.

Regjistrimi nuk është i detyrueshme, por është i këshillueshme, sepse regjistrimi jep të drejtën ekskluzive për të parandaluar përdorimin e paautorizuar të markës tregtare. Kërkesa për regjistrim mund të refuzohet, arsyet e refuzimit janë si më poshtë:

- Përdorimi i termave të përgjithshëm për një produkt;
- përdorimi i termave përshkrues;
- në rastin e markave tregtare mashtruese;
- Marka konsiderohen të jetë në kundërshtim me rendit publik ose moralit.
- Flamuj, stema shtetërore, shenjat dalluese dhe emblemat e shteteve dhe organizatat ndërkombëtare të cilat kanë qenë të lidhura nga Byroja Ndërkombëtare e WIPO-s të cilat janë të përjashtuar nga regjistrimi.

Hapat për regjistrimin e një marke.

Aplikuesi: duhet të dërgoj ose të dorëzoj një formular të plotësuar aplikimi për markën tregtare, e cila do të përfshijë detajet e kontaktit të aplikusit/Kompanis, një ilustrim grafik të markës së tij, një përshkrim të e mallrave dhe shërbimeve për të cilat biznesi dëshiron të regjistroj markën dhe të paguajnë taksat e nevojshme.

Zyra për market tregtare: Hapat që ndiqen nga zyra e markës tregtare për të

regjistruar një markë ndryshonë nga vendi në vend, por në përgjithësi ndjekin një model të ngjashëm:

- 1) **Egzaminimi formal:** zyra për market tregtare e shqyrton atë për t'u siguruar se ajo

është në përputhje me kërkesat administrative.

- 2) **Ekzaminimi substancial:** në disa vende zyra gjithashtu shqyrton kërkesën për të verifikuar nëse është në përputhje me të gjitha kërkesat thelbësore.
- 3) **Publikimi dhe kundërshtimi.**
- 4) **Regjistrimi:** pasi ajo nuk ka arsye për refuzim, markë tregtare regjistrohet dhe një certifikatë e regjistrimit lëshohet dhe është e vlefshme për 10 vjet.
- 5) **Rinovimi:** Marka mund të ripërtërihet për kohë të pacaktuar duke paguar taksat e nevojshme për rinovimin, por regjistrimi mund të anulohet tërësisht për mallra ose shërbime të caktuara nëse marka nuk është përdorur për një periudhë të caktuar kohe të përcaktuar në ligjin për market tregtare.

Koha e nevojshme për regjistrimin e një markë tregtare do të ndryshojnë në mënyrë të konsiderueshme nga një vend në tjetrin, në përgjithësi duke filluar nga tre muaj në dy vjet, në varësi nga zyra e markës që kryen ekzaminimi thelbësor.

Si mund të regjistrojmë markën tregtare jashtë vendit? Pasi të keni regjistruar markën në vendin ku ajo është e vendosur, ka tre mënyra kryesore për të regjistruar markën tregtare në vendet e tjera:

- **Rruga Kombëtare:** Biznesi mund të aplikojnë në zyrën e markës tregtare të çdo vendi në të cilin ai është duke kërkuar mbrojtje duke parashtruar kërkesa përkatëse në gjuhën e kërkuar dhe duke paguar taksat e nevojshme.
- **Rruga Rajonale:** Nëse do duam të aplikojm për mbrojtje në vendet të cilat janë anëtare të një sistemi rajonal të markës tregtare që mund të aplikojm për regjistrim që të ketë efekt edhe në territoret e të gjitha këtyre vendeve anëtare, duhet të dorëzojm një kërkesë në zyrën rajonale kompetente. Zyrat rajonale për market tregtare janë:
 - 1) Zyra Rajonale Afrikane për Pronësinë Industriale;
 - 2) Zyra e Beneluksit për markat tregtare;
 - 3) Zyra për Harmonizimin e Tregut të brendshëm të Bashkimit Europian;

4) Organizata AFRICAINE de la Propriété Intellectuelle.

- **Rruga Ndërkombëtare:** Nëse vendi është anëtar i sistemit të Madridit dhe marka është regjistruar ose zbatohet për në ose me efekt në atë vend, mund të përdoret sistemi i Madridit (i administruar nga WIPO) për të regjistruar markën në më shumë se 70 vendet që janë palë e sistemit. Avantazhi i përdorimit të sistemit të Madridit është se pronari i markës tregtare mund ta regjistroj markën e tij në të gjithë vendet antare në sistemin e Madridit me paraqitjen e:
 - 1) një aplikim të vetëm ndërkombëtar;
 - 2) në një gjuhë;
 - 3) subjekt i një sërë tarifave dhe afateve.

Llojet e markave tregtare janë:

Shenja dalluese	Marka përdoret për të dalluar mallrat e caktuara, si ato të prodhuara nga një ndërmarrje e veçantë.
Markat shërbimit	Marka përdoret për të dalluar disa shërbime si ato të parashikuara nga një ndërmarrje e veçantë.
Markat kolektive	Marka përdoret për të dalluar mallrat ose shërbimet e prodhuara apo të dhëna nga anëtarët e një shoqate.
Markat e çertifikuara	Markat përdoren për të dalluar mallrat ose shërbimet që përputhen me një grup e standardeve dhe janë certifikuar nga autoriteti certifikues.
	Markat që konsiderohen të jenë të njohura në treg

Markat e njohura	dhe gëzojnë mbrojtje të fortë.
------------------	--------------------------------

Regjistrimi i një marke tregtare refuzohet edhe nëse kjo është në konflikt me një markë tregtare ose shenjë tjetër dalluese. Dispozitat përkatëse janë në Neni 8 CTMR dhe 4 TMD.

Sistemi për klasifikimin e markave tregtare.

Në shumicën e vendeve, për të treguar mallrat dhe / ose shërbime për të cilat kërkohet të regjistrohet një markë, kjo do të bëhet sipas klasave ose grupit që i takon një markë tregtare. Sistemi i klasifikimit lejon për ruajtjen e të dhënave për markat e regjistruara në një mënyrë të rregullt në lidhje me llojet e mallrave ose shërbime.

Sistemi më i përdorur i klasifikimit është Klasifikimi Ndërkombëtar i Markave Tregtare, i cili ka 34 klasa për mallrat dhe një 11 klasa për shërbimet. Sistemi i Madridit për regjistrimin ndërkombëtar të markave tregtare siguron një procedurë të vetme për regjistrimin e një marke tregtare në disa territore.

Konventa e Parisit

Neni 6ter i Konventës së Parisit

Neni 6ter i Konventës së Parisit mbron flamujt dhe simbolet e shteteve që janë palë e Konventës së Parisit, si dhe emrat dhe emblemat e organizatave ndërkombëtare ndërqeveritare kundër regjistrimit të paautorizuar dhe përdorim si marka tregtare. Neni 6ter të Konventës së Parisit për Mbrojtjen e Pronësisë Industriale e vitit 1883 (1967 Stokholm Act) u prezantua në Konventën e Parisit nga Konferenca e Hagës në vitin 1925 (7). Ajo ka pësuar disa modifikime të vogla, si për të formuar, në Konferencën e redaktimeve të Londër në vitin 1934, dhe u rishikua më në tërësi nga Konferenca e redaktimeve të Lisbonës në vitin 1958. Qëllimi i neni 6ter është për të mbrojtur stemën shtetërore, flamurin dhe simbolet tjera të shtetit të Palës Shteteve të Konventës së Parisit, si dhe shenjat zyrtare dhe shenjat dalluese që tregojnë

kontroll dhe garanci të miratuar nga ana e tyre. Kjo mbrojtje u zgjerua për stemën shtetërore, flamujt, stemat tjera, shkurtesat, dhe emrat e organizatave ndërkombëtare ndërqeveritare nga Konferenca e redaktimeve të Lisbonës në vitin 1958.

Procedura e komunikimit.

Çdo emblemë ose shenjat e tjera zyrtare të përmendura më lart për të cilat një shtet palë i Konventës së Parisit ose një organizate ndërqeveritare ndërkombëtare dëshiron që të marrë mbrojtje duhet të komunikoj Byrosë Ndërkombëtare e WIPO, e cila pastaj do të komunikojë atë të palës tjetër të Bashkuara në Konventën e Parisit. Deri në mars 31, 2009, ky komunikim është bërë në formën e një botimi gjysmë-vjetore në një bazë të dhënash elektronike në faqen e internetit e Organizatës Botërore të Pronësisë Intelektuale. Megjithatë, një komunikim i tillë nuk është i detyrueshëm në lidhje me flamujt e shteteve.

Fusha e mbrojtjes

Mbrojtja e ofruar nga neni 6ter simboleve apo shenjave të tjera zyrtare të përmendura më lart, nuk është e një natyre të përgjithshme. Qëllimi i neni 6ter është që të ndalojë regjistrimin dhe përdorimin e markave tregtare të cilat janë identike me apo të paraqesë një ngjashmëri të caktuar me emblemat e lartpërmendura apo shenjat zyrtare.

Neni 6ter është i zbatueshëm vetëm për markat tregtare dhe nuk i detyron shtetet palë të Konventës së Parisit për të refuzojë ose shfuqizimin e regjistrimit, dhe për të ndaluar përdorimin e emblemave shtetërore apo shenja të tjera si një shenjë të shërbimit ose si një element i një marke të shërbimit. Shtetet janë megjithatë të lira për të bërë këtë, dhe në bazë të neni 16 të Traktatit Ligjor mbi market tregtare (TLT) dhe neni 16 të Traktatit të Singaporit mbi Ligjin e Markave Tregtare (8), Shtetet pjesë të këtyre Traktateve janë të detyruar të sigurojnë mbrojtje të neni 6ter kundër regjistrimit të përdorim si markat e shërbimit.

Shenjat e mbrojtura: Lista e artikujve të cilat mund të jenë subjekt i një komunikimi bazë të

nenit 6ter të Konventës së Parisit, me kërkesë të një shteti palë të kësaj Konvente përfshin: stemën shtetërore, flamujt dhe simbolet e tjera shtetërore, si dhe shenjat zyrtare dhe shenjat dalluese që tregojnë kontroll dhe garanci të miratuar nga vetë shteti. Shprehja "emblemën të tjera shtetërore" është i paqartë. Ajo është e njohur përgjithësisht duke l'u referuar çdo emblem që përbënë simbolin e sovranitetit të një shteti. Një emblemë e shtetit shpesh përmban elemente heraldikë, të tilla si një luan, një shqiponjë, diell

Qëllimi i shenjave zyrtare dhe shenjat dalluese tregojnë kontroll dhe garanci për të vërtetuar se si një shtet ose një organizatë e emëruar duhet të kontrollojë mallrat e caktuara për të përmbushur standardet specifike ose të ketë një nivel të caktuar të cilësisë. Shenjat zyrtare dhe shenjat dalluese që tregojnë kontroll dhe garanci ekzistojnë në disa shteteve në lidhje me metale të çmuara ose të produkteve të tilla si gjalpë, djathë, mish, pajisjet elektrike, etj... Në parim, shenjat zyrtarë dhe shenjat dalluese që tregojnë kontroll dhe garanci mund të zbatohen edhe për shërbimet, për shembull ato që lidhen me arsimin, turizmin, etj... Mbrojtja si një shenjë zyrtare që tregon kontrollin dhe garanci është më e kufizuar se sa një mbrojtje si një emblemë të Shtetit. Neni 6 (2) siguron që një mbrojtje e tillë "do të aplikohet vetëm në rastet kur shenjat në të cilat ato janë të përfshira janë të destinuara për t'u përdorur në mallrat e njëjtë ose të ngjashme lloj të". Sipas nenit 16 të TLT, kjo dispozitë shtrihet edhe te shërbimet.

Mbrojtja e ofruar nga neni 6 është zgjeruar nga Konferenca e redaktimeve të Lisbonës në vitin 1958, jo vetëm për stemën shtetërore, flamujve dhe emblemave të tjera, por edhe me emra, dhe shkurtesat e emrave të tillë të organizatave ndërqeveritare të cilat një ose më shumë palë të Amerikës në Konventa e Parisit janë anëtarë. Megjithatë, mbrojtja sipas nenit 6 nuk shtrihet në stemën shtetërore, flamujt, stemat tjera, emrat dhe shkurtesave të organizatave ndërqeveritare të cilat janë bërë objekt i marrëveshjeve ndërkombëtare në fuqi.

Traktati i Lisbonës

Cilat janë Avantazhet e Mbrojtjes në kuadër të Sistemit të Lisbonës (9)?

Treguesit gjeografikë mbrohen në përputhje me traktatet ndërkombëtare dhe ligjet kombëtare nën një gamë të gjerë të koncepteve, duke përfshirë ligjet *sui generis* për mbrojtjen e të dhënave gjeografike apo emërtimet e origjinës, ligjeve të markës tregtare në formën e shenjave kolektive ose shenjat e çertifikimit, ligjet kundër konkurrencës së pandershme, ligjet për mbrojtjen e konsumatorit, apo ligje të veçanta ose dekretet që njohin shenjat individuale gjeografike. Sigurimi i mbrojtjes për indikacione të tilla në vende të tjera janë të komplikuar për shkak të dallimeve në konceptet ligjore ekzistuese nga vendi në vend në këtë drejtim. Siç tregon emrin e saj, Marrëveshja e Lisbonës për mbrojtjen e emërtimeve të origjinës dhe Regjistrimin Ndërkombëtar i tyre (në tekstin e "Marrëveshjes së Lisbonës") është konstatuar në mënyrë specifike në përgjigje të nevojës për një sistem ndërkombëtar që do të lehtësonte mbrojtjen e një kategori të veçantë të treguesve të tillë gjeografike, dmth "emërtimeve të origjinës", në vende të tjera se sa në vendin e origjinës, me anë të regjistrimit të tyre me WIPO përmes një procedure të vetme, për një minimum prej formaliteteve dhe shpenzimet. Marrëveshja e Lisbonës ndihmon mbrojtjen e interesave ekonomike kombëtare: në shumë vende, mallrat që mbajnë emërtimin e origjinës përfaqësojnë një pjesë të konsiderueshme të eksporteve, dhe për këtë arsye është e rëndësishme që emërtimet duhet të mbrohen në mënyrë efektive kundër çdo ndarje në numrin më të madh të mundshëm të vendeve.

Çfarë është Emërtimi i origjinës?

Emërtimi i origjinës është një lloj i veçantë i treguesit gjeografik. Ajo në përgjithësi përbëhet nga një emër gjeografik apo emërtimi tradicional i përdorur në produktet të cilat kanë një cilësi të veçantë ose karakteristika që janë në thelb për shkak të mjedisit gjeografik në të cilin ata janë prodhuar. Sipas nenit 2 të Marrëveshjes së Lisbonës, emërtimet e origjinës përcaktohen si më poshtë: "Emërtimi i origjinës do të thotë emërtimi gjeografik i një vendi, rajoni ose

lokaliteti që shërben për të përcaktuar një produkt origjinal aty, cilësinë ose karakteristikat të cilat janë për shkak ekskluzivisht ose në thelb për mjedisin gjeografik, duke përfshirë faktorët natyrore dhe njerëzore. Vendi i origjinës është vendi, emri i të cilit ose vendi në të cilin është vendosur në rajon apo lokalitet emri i të cilit, përbën emërtimin e origjinës që i ka dhënë një produkti reputacionin e saj. "Më konkretisht, në kuadër të Marrëveshjes së Lisbonës Palët Kontraktuese marrin përsipër të mbrojnë në territoret e tyre këto emërtimet e origjinës së produkteve të nënshkruesit e tjerë të Marrëveshjes të parashikuara kanë qenë të regjistruar në WIPO. Në mënyrë që të kualifikohen për regjistrim ndërkombëtar, mbrojtjen e emërtimit të origjinës duhet të ketë qenë formalizuar më parë në vendin e origjinës, qoftë me anë të dispozitave legislative, dispozitat administrative, një vendim gjyqësor ose ndonjë formë regjistrimi.

Pse mbrohen emërtimet e origjinës?

Emërtimet e origjinës janë një mjet kolektive për prodhuesit për të promovuar produktet e territorin e tyre dhe gjithashtu të ruajnë cilësinë dhe reputacionin e e fituar me kalimin e kohës. Përdorimi i emërtimit të origjinës është i rezervuar për ata prodhuesit që muk janë në gjendje të përmbushin një numër të specifikave, duke përfshirë zonën gjeografike të prodhimit, metodat e prodhimit, specifikat e produktit, etj... (10)

Si i tillë, një sistem efektiv dhe modern për mbrojtjen e emërtimeve të origjinës është kur:

- Prodhuesit: emërtimi ndihmon prodhuesin të marrë çmime të mira për prodhimet e tij. Në këtë kuptim, emërtimet e origjinës mund të perceptohet si një formë e kompensimit për ruajtjen e niveleve të larta dhe të vazhdueshme të cilësisë.
- Konsumatorët: emërtimet e origjinës të sigurojnë garanci për konsumatorët në lidhje me metodat e prodhimit dhe cilësisë.
- Zhvillimi ekonomik: emërtimet e origjinës janë mjete për zhvillimin dhe promovimin e rajoneve dhe vendeve. Kur emri i një produkti merr mbrojtje si emërtimin e

origjinës, komunitetet lokale të përfitojnë nga ndikimi pozitiv, në mënyra të ndryshme:

- 1) emërtimi rrit prodhimin dhe krijon vende pune (strategji dallim që rezulton në çmime më të larta, gjithashtu duke ndihmuar për të mbështetur prodhimin e produkteve tradicionale)
- 2) emërtimi mundëson duke përmirësuar rishpërndarjen e vlerës së shtuar në të gjithë zinxhirin prodhimi, nga prodhuesi i lëndës së parë.

Direktiva mbi markat tregtare në Bashkimin Evropian.

Direktiva mbi markat tregtare në fazën e parë ishte për të harmonizuar ligjet kombëtare, nëpërmjet Direktivës së vitit 1988 (TMD) (11). Përsa i përket njohjes tregtisë kombëtare të markave, ligjet nuk sigurojnë mbrojtje të njëjtë, kjo mund të pengojnë lëvizjen e lirë të mallrat dhe sjellë prishje të konkurrencën brenda tregut të vetëm, Direktiva (12) nuk ka bërë përpjekje për harmonizim në shkallë të plotë të ligjeve të shteteve anëtare, por le shtetet anëtare të lira të përcaktojnë dispozitat procedurale lidhur me regjistrimin, revokimin dhe pavlefshmërinë e markave tregtare

Masat e Komunitetit Evropian: Komuniteti trajton falsifikimin dhe piraterinë duke marrë parasysh ato si një kërcënim real për funksionimin e duhur të Tregut të Vetëm. Ato kanë potencial që të ndikojnë negativisht në tregti dhe investimet, dhe të shtrembërojnë konkurrencën. Pasojat e tyre mund të ndihet jo vetëm në sferën ekonomike, por edhe në sferat e mbrojtjes së konsumatorit, shëndetit publik dhe sigurisë. Komisioni filloi konsultimin në tetor të vitit 1998 me anë të Kartës së Gjelbër, *Lufta kundër falsifikimit dhe piraterisë në Tregun e Vetëm*. Komisioni vazhdon të shprehë shqetësimin serioz rreth falsifikimit. Teknikat moderne, të sofistikuar dhe të gatshme në dispozicion lejojnë piratët për prodhimin e produkteve të falsifikuara.

Literatura

(1) Making a Mark: An Introduction to Trademarks for Small and Medium-sized Enterprises. WIPO publication No. 900, pg. 3,4,6.

(2) First Council Directive of 21 December 1988 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (89/ 104 /EEC), 11. 2. 89 Official Journal of the European Communities No L 40 / 1.

(3) Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the European Union trade mark, 16.6.2017, Official Journal of the European Union L 154/1.

(4) Case 102/77. Hoffmann-La Roche & Co. AG v Centrafarm Vertriebsgesellschaft pharmazeutischer Erzeugnisse mbH. Judgment of the Court of 23 May 1978.

(5) Case C-487/07. L'Oréal SA, Lancôme parfums et beauté & Cie SNC and Laboratoire Garnier & Cie v Bellure NV, Malaika Investments Ltd and Starion International Ltd. Judgment of the Court (First Chamber) of 18 June 2009.

(6) Tanya Aplin, Jennifer Davis, Intellectual Property Law: Text, Cases and Materials, Oxford University Press, 2013, pg. 377.

(7) Konventa e Parisit për Mbrojtjen e Pronësisë Industriale e vitit 1883.

Dreier TH., Kur A., European Intellectual Property Law, Edward Elgar Cheltenham, UK • Northampton, MA, USA, 2013

(8) Singapore Treaty on the Law of Trademarks.

(9) Traktati i Lisbonës

(10) MacQueen, Hector L; Charlotte Waelde and Graeme T Laurie (2007). Contemporary Intellectual Property: Law and Policy. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-926339-4.

(11) Seville C., EU Intellectual Property Law and Policy, MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, 2009, pg.7, ISBN 978 1 84720 1232

(12) Kur A., Dreier Th., European intellectual property law: Text, cases and materials, Edward Elgar Publishing, 2013, pg.159-160.

Buxheti dhe borxhi publik me vështrim në Republikën e Kosovës

Prof. ass.dr. Agim Berisha

Kolegji Biznesi, Fakulteti Ekonomik, agim.berisha74@hotmail.com

Abstract

The paper addresses issues related to the budget and public debt in the Republic of Kosovo. The importance of the paper consists in addressing issues related to the budget and public debt in the Republic of Kosovo. The main purpose of this paper is to analyze the performance of budget revenues and expenditures and public debt in recent years in the Republic of Kosovo. In order to achieve the objectives, the method of analysis is used mainly, tabular and graphic separately, comparative method, analyzing in dynamics the issue related to the state budget and public debt in the Republic of Kosovo. Through this study, the results and recommendations given are considered to be considered by policy makers in the Republic of Kosovo.

Keywords: *Budget, public revenues, public expenditures, public debt.*

Përmbledhje

Punimi trajton çështje lidhur me buxhetin dhe borxhin publik në Republikën e Kosovës. Rëndësia e punimit konsiston në trajtimin e çështjeve që kanë të bëjnë me buxhetin dhe borxhin publik në Republikën e Kosovës. Qëllimi kryesor i këtij punimi konsiston në analizën e ecurisë së të hyrave dhe shpenzimeve buxhetore si dhe borxhit publik viteve të fundit në Republikën e Kosovës. Për arritjen e objektivave përdoren kryesisht metoda e analizës, tabelore dhe grafike veçmas, metoda krahasuese, duke analizuar në dinamikë çështjen që lidhen me buxhetin e shtetit dhe borxhin publik në Republikën e Kosovës. Përmes këtij studimi rezultatet dhe rekomandimet e dhëna konsiderojmë të merren në konsideratë nga politikëbërësit në Republikën e Kosovës.

Fjalët kyçe: *Buxheti, të hyrat publike, shpenzimet publike, borxhi publik.*

Hyrje

Në Republikën e Kosovës, financat publike aktualisht funksionojnë bazuar në Kushtetutë dhe Ligjin për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë si dhe akte tjera ligjore. Shteti si njësi ekonomike siguron flukse hyrëse monetare nëpërmjet instrumenteve të tatimeve, taksave apo fitimeve të ndërmarrjeve ekonomike ku ai është pronar dhe i shpenzojnë ato si flukse dalëse për të realizuar objektivat e që janë në dobi të shoqërisë në tërësi dhe individit në veçanti. Në kuadër të politikave qeveritare, çështje mjaftë e rëndësishme konsiderohet padyshim buxheti në kuadër të kësaj edhe borxhi publik. Në këtë punim objektivat kryesore konsistojnë në:

- Analizën e ecurisë së të hyrave dhe shpenzimeve publike në Republikën e Kosovës viteve të fundit.
- Të analizojë ecurinë e borxhit publik në Republikën e Kosovës viteve të fundit.

Metodologjia e përdorur

Për finalizimin e këtij punimi, materiali i paraqitur ka mbështetje si vijon:

- a) Literaturë vendëse dhe të huaj, si dhe raporte e publikime nga Ministria e Financave, ku trajtohen çështje të buxhetit të shtetit dhe borxhit publik në Republikën e Kosovës.
- b) Është përdorur burimi statistikor vendas,

metoda e analizës dhe sintezës, tabelore dhe grafike veçmas, metoda krahasuese, etj.

Rishikimi i literaturës

Zhvillimet në Buxhetin e Konsoliduar të Kosovës

Sistemi buxhetor është pjesë e sistemit financiar, të cilat kanë lidhshmëri të ngushtë mes veti. Krahas zhvillimit të sistemit të financave publike është zhvilluar edhe sistemi buxhetor. Menjëherë pas luftës, filloi të ndërtohet sistemi buxhetor i Kosovës, nën administrimin e Shtyllës IV të UNMIK-ut dhe asistencës teknike dhe financiare të Bankës Botërore. Që nga shtatori i vitit 1999 filloi të vendoset sistemi tatimor dhe të vilen të ardhura buxhetore. Me Rregulloren Nr.1999/3, më 31.Gusht.1999 vendosen tarifa doganore me normë prej 10%, akciza dhe tatimi në shitje me normë prej 15%, të cilat shënojnë fillimin e sistemit tatimor dhe krijimin e parakushteve për vjeljen e të ardhurave buxhetore duke paraqitur një nga parakushtet për funksionimin e Sistemit Buxhetor të Kosovës. Me qëllim të ndërtimit të institucioneve financiare, menjëherë pas luftës u themelua Autoriteti Qendror Fiskal (AQF), i cili veproi nën autoritetin e Përfaqësuesit Special të Sekretarit të Përgjithshëm të KB-së në Kosovë.

Menjëher pas përfundimit të luftës së vitit 1999, përveç AQF-së si institucione financiare të rëndësishme në fushën e financave publike, përkatësisht për funksionalizimin dhe financimin publik përmes buxhetit të shtetit ishte themelimi i Doganave të Kosovës (Shërbimi Doganor) me Rregullorën e UNMIK-ut, Nr.1999/3, Për themelimin e Doganës dhe të shërbimeve të tjera përkatëse në Kosovë, me datë: 31.Gusht.1999 dhe themelimi me Rregulloren 2000/20 i Administratës Tatimore të Kosovës, e cila është ndër institucionet e para në kuadër të strukturës së përbashkët administrative, ku stafi vendor merr kompetenca të plota për zbatimin e politikës dhe menaxhimin e procedurave tatimore. Në kuadër të kompetencave të institucioneve shtetërore, sa i përket përgjegjësisë për koordinimin dhe menaxhimin e financave publike, përkatësisht të Buxhetit të Kosovës kompetente është Ministria e Financave. Fillimisht, lidhur me zhvillimin e financave publike në Kosovë, ndër vite është bërë bartja e kompetencave, përkatësisht përgjegjësit janë bartur prej ndërkombëtarëve (AQF-ja) te vendorët (MEF-

i). Në kuadër të transferimit të kompetencave është themeluar Këshilli Ekonomik dhe Fiskal, i cili ka marrë kompetencat rreth menaxhimit të financave publike e që janë bartur në Ministrinë e Ekonomisë dhe Financave e që është një hap i rëndësishëm në zhvillimin, menaxhimin dhe funksionimin e financave publike në Kosovë.

Sa i përket funksionimit ligjor të financave publike dhe të sistemit buxhetor, në fillim është mbështetur në Rregulloren Nr. 2000/17, ndërsa në Maj 2003, Kuvendi i Kosovës miratoi Ligjin Nr. 2003/2, Për Menaxhimin e financave publike dhe përgjegjësitë. Ndërsa, në zhvillimin e mëtejshëm të financave publike, vlen të theksohet se pas shpalljes së Pavarësisë së Kosovës në vitin 2008, Kuvendi i Kosovës miratoi, Ligjin Nr. 03/L-048, Për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë. Në Republikën e Kosovës, financat publike aktualisht funksionojnë bazuar në Kushtetutë dhe Ligjin për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë si dhe akte tjera ligjore. Neni 120 i Kushtetutës së Republikës së Kosovës, në kapitullin mbi financat publike, përshkruan këto kompetenca:

- 1) Shpenzimet publike dhe mbledhja e të ardhurave publike duhet të bazohen në parimet e llogaridhënies, efektshmërisë, efikasitetit dhe transparencës.
- 2) Administrimi i politikës fiskale në të gjitha nivelet e qeverisë do të jetë në pajtim me kushtet për inflacion të ulët dhe zhvillim të qëndrueshëm ekonomik dhe për krijimin e vendeve të punës.
- 3) Huat publike rregullohen me ligj dhe duhet të jenë në pajtim me stabilitetin ekonomik dhe qëndrueshmërinë fiskale.

Përveç tjerash, neni 65 i Kushtetutës së Republikës së Kosovës, ndër të tjera Kuvendit të Kosovës i jep kompetenca për miratimin e buxhetit të shtetit.

Të hyrat dhe shpenzimet buxhetore

Shteti si njësi ekonomike siguron flukse hyrëse monetare nëpërmjet instrumenteve të tatimeve, taksave apo fitimeve të ndërmarrjeve ekonomike ku ai është pronar dhe i shpenzojnë ato si flukse dalëse për të realizuar misionet e tij në dobi të shoqërisë në tërësi dhe individit në veqanti.(1) Burimet nëpërmjet të cilave, qeveria siguron paratë për ofrimin e të mirave publike, quhen të hyra publike.

Të hyrat konsistojnë kryesisht në të hyra nga tatimet dhe taksat, si dhe fitimet e kompanive shtetërore.(2) Mund të themi se kryesisht të ardhurat e qeverisë sigurohen nga taksat dhe tatimet mbi aktivitetet e individëve apo të bizneseve private. Në shtetet moderne pjesa kryesore e të hyrave publike përbëhet nga ato tatimore. Në këtë kuadër, në shtetet bashkëkohore pavarësisht në shtetet e zhvilluara apo shtetet në zhvillim lidhur me tatimet duhet theksuar se; tatimet janë burimi kryesor dhe më i rëndësishëm i mbledhjes së të hyrave publike të cilat shërbejnë për plotësimin e shpenzimeve publike brenda vitit fiskal. Nga ky këndvështrim, duke qenë se tatimet paraqesin një prej burimeve kryesore të të hyrave të përgjithshme buxhetore, padyshim se tatimet janë të hyra të domosdoshme dhe të përhershme të shtetit. Të hyrat buxhetore në Kosovë përbëhen

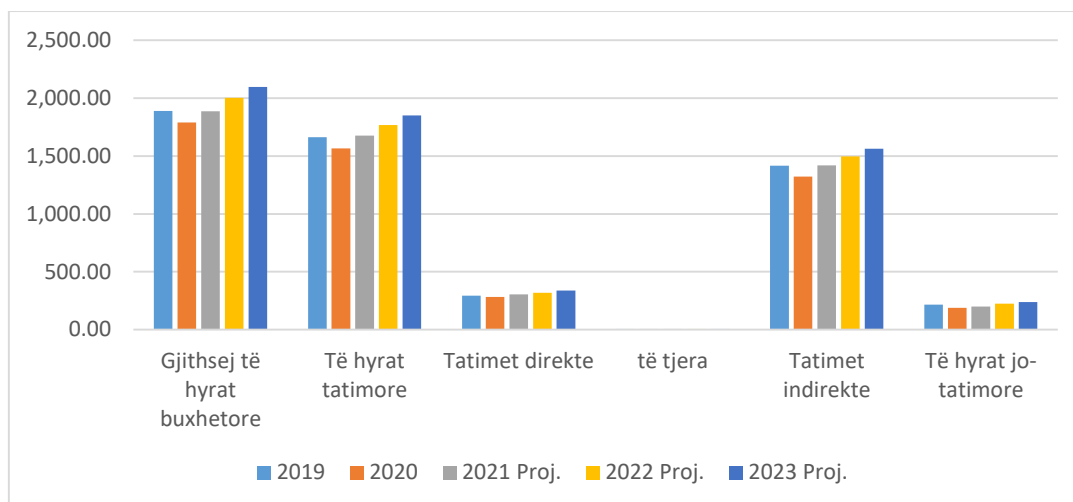
kryesisht nga të hyrat tatimore, duke përfshirë të hyrat nga tatimet indirekte dhe të hyrat nga tatimet direkte. Në kuadër të tatimeve indirekte përfshihen: TVSh-ja e brendshme dhe TVSh-ja në importe, akciza dhe dogana, ndërsa në kuadër të tatimeve direkte përfshihen: Tatimi në të ardhurat e korporatave, tatimi në të ardhurat personale. Përveç kësaj të hyrat buxhetore përfshijnë të hyrat e mbledhura në kufi (të hyrat kufitare) dhe të hyrat e mbledhura brenda vendit (të hyrat e brendshme). Burimi kryesor në kuadër të të ardhurave tatimore për të hyrat buxhetore e zë Tatimi mbi Vlerën e shtuar (TVSh-ja). Në Republikën e Kosovës grumbullimi i mjeteve buxhetore realizohet nga dy institucionet të cilat janë të autorizuara të bëjnë administrimin mjeteve, Dogana e Kosovës dhe Administrata Tatimore e Kosovës (ATK).

Tabela 1: Struktura e të hyrave buxhetore

-në milionë euro					
Përshkrimi	2019	2020	2021 Proj.	2022 Proj.	2023 Proj.
Gjithsej të hyrat buxhetore	1,888.2	1,788.5	1,887.9	2,002.0	2,097.8
Të hyrat tatimore	1,662.0	1,565.2	1,677.6	1,766.5	1,849.7
Tatimet direkte	292.3	282.4	304.0	318.8	337.3
Tatimi në të ardhurat e korporatave	94.6	89.8	98.0	99.6	105.2
Tatimi në të ardhurat personale	165.6	159.6	171.4	174.3	184.0
Tatimi në pronë	27.3	28.7	30.0	40.1	42.9
të tjera	4.8	4.4	4.6	4.9	5.1
Tatimet indirekte	1,415.3	1,322.4	1,419.2	1,496.1	1,563.1
Tatimi mbi vlerën e shtuar (TVSh)	845.6	790.5	862.2	913.1	954.5
Detyrimi doganor	130.3	105.9	128.2	138.1	144.8
Akcizat	435.5	422.6	425.3	441.2	459.8
të tjera	3.8	3.4	3.5	3.7	3.9
Rimbursimet tatimore	-45.5	-39.6	-45.5	-48.4	-50.7
Të hyrat jo-tatimore	214.6	188.9	199.8	225.0	237.6
Taksa, ngarkesa dhe të tjera- Niveli Qendror	121.4	105.0	114.1	121.2	127.9
Taksa, ngarkesa dhe të tjera- Niveli Lokal	50.0	47.1	48.0	50.6	53.4
Taksa Konkensionare	11.1	2.7	19.0	20.1	23.1
Renta Minerare	29.4	30.2	15.7	30.2	30.2
Të hyrat nga interesi (NP-ve)	2.7	4.0	3.0	3.0	3.0
Grante për mbështetja buxhetore	11.5	34.4	10.5	10.5	10.5
Grantet e përcaktuara të donatorëve	8.0	12.0	12.0	12.0	12.0

Burimi: Ligji Nr. 07/L-041, Mbi ndarjet buxhetore për Buxhetin e Republikës së Kosovës për vitin 2021, fq, 19.

Grafiku 1: Struktura e të hyrave buxhetore

Nga tabela dhe përmes grafikut shihet se, të hyrat buxhetore kanë pasur një trend rritës nga një periudhë në tjetrën. Në strukturën e të hyrave buxhetore dominojnë të hyrat nga tatimet indirekte në krahasim me të hyrat nga tatimet direkte, d.m.th se të hyrat buxhetore vazhdojnë të varen nga arkëtimi i të hyrave kufitare.

Tatimet mbesin burimi kryesor i të hyrave buxhetore të shteteve bashkëkohore. Vend qendrorë në sistemin e të hyrave shtetërore në vendet në zhvillim kanë tatimet, madje tatimet indirekte.(3) Një nga arsyet që tatimet indirekte, në vendet në zhvillim janë forma kryesore e të hyrave buxhetore mbetet se procedura e caktimit, pagimit dhe e kontrollit të pagimit të këtyre tatimeve është më e thjeshtë. Vendet transitore me nivel të ulët zhvillimor në strukturën e të hyrave buxhetore kryesisht varen nga të hyrat kufitare. Një situatë e tillë e ka përcjellë edhe Kosovën që nga periudha e pasluftës, ku vërehet pjesëmarrja më e madhe e të hyrave kufitare në mbushjen e buxhetit të shtetit, kundrejt të hyrave të brendshme.(4) Të hyrat e brendshme janë tatimet të cilat mblidhen nga tatimpaguesit brenda territorit të Kosovës.(5) Në

strukturën e të hyrave buxhetore, pjesëmarrja e mbledhjes së të hyrave të brendshme edhe përkundër trendëve pozitive, akoma është e ulët në krahasim me të hyrat kufitare.

Shpenzimet buxhetore

Shpenzimet publike paraqesin shpenzimin e mjeteve financiare për plotësimin e nevojave publike të cilat janë krijuar me mbledhjen e të hyrave publike. Shpenzimet publike janë të lidhura ngushtë me të hyrat publike dhe varen nga to, pasi pikërisht të hyrat publike janë burim i financimit të shërbimeve publike. Shpenzimet që kryen shteti për përmbushjen e objektivave dhe funksioneve të tij, njihen edhe si të dala publike. (6)

Në kuadër të politikave qeveritare, çështje mjaftë e rëndësishme konsiderohet çështja e shpenzimeve qeveritare. Për ruajtjen e qëndrueshmërisë fiskale duhet kushtuar vëmendje, sa shpenzimet e ngarkojnë buxhetin dhe ku orientohet shpenzimi i tyre. Në këtë aspekt veçmas mbetet e rëndësishme mënyra e shpenzimit të mjeteve buxhetore dhe orientimi i shpenzimeve qeveritare për qëllime produktive.

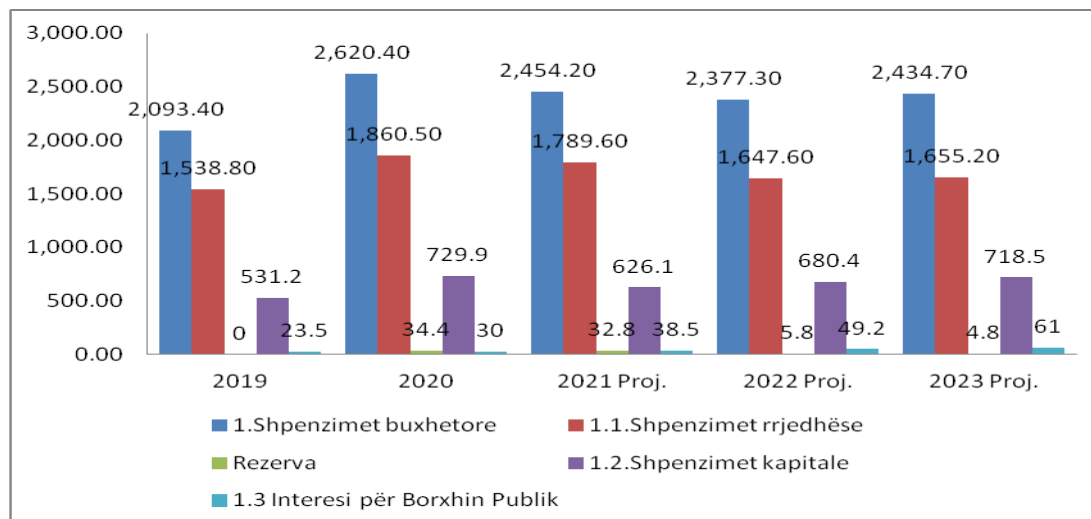
Tabela 2: Struktura e shpenzimeve publike në Republikën e Kosovës

-në 000 euro					
Përshkrimi	2019	2020	2021 Proj.	2022 Proj.	2023 Proj.
1.Shpenzimet buxhetore	2,093.4	2,620.4	2,454.2	2,377.3	2,434.7
1.1.Shpenzimet rrjedhëse	1,538.8	1,860.5	1,789.6	1,647.6	1,655.2
Pagat dhe mëditjet	615.9	620.7	625.8	641.8	645.0
Mallrat dhe shërbimet	295.6	315.4	313.9	346.3	346.7

Subvencionet dhe transferet	627.3	678.6	639.1	653.7	658.6
Rezerva rrjedhëse	0.00	34.4	32.8	5.8	4.8
Programi i Rimëkëmbjes Ekonomike	0.00	364.6	222.4	0.00	0.00
1.2.Shpenzimet kapitale	531.2	729.9	626.1	680.4	718.5
Financimi nga buxheti i rregullt	386.8	397.4	403.1	491.7	529.3
Klauzola e investimeve	12.5	147.5	195.0	188.8	189.2
Fondet e likuidimit (AKP)	131.9	185.0	28.0	0.00	0.00
1.3 Interesi për Borxhin Publik	23.5	30.0	38.5	49.2	61.0

Burimi: Ligji Nr. 07/L-041, Mbi ndarjet buxhetore për Buxhetin e Republikës së Kosovës për vitin 2021, fq, 19.

Grafiku 2: Struktura e shpenzimeve publike në Republikën e Kosovës

Shpenzimet e përgjithshme publike në vitin 2020 nga 2.6 miliardë euro janë realizuar në vlerë prej 2.3 miliardë euro, nga të cilat në kategorinë e pagave dhe shtesave 661.3 milionë euro, mallra dhe shërbime 302.1 milionë euro, subvencione dhe transfere 868.4 milionë euro, ndërsa shpenzime kapitale 384.4 milionë euro. Në buxhetin e vitit 2021 janë planifikuar shpenzimet e përgjithshme publike prej 2.45 miliardë euro, nga të cilat shpenzime rrjedhëse 1.78 miliardë euro, subvencionet dhe transferet 639.1 milionë euro dhe shpenzime kapitale 626.1 milionë euro. Po ashtu, nga Programi i Rimëkëmbjes Ekonomike janë planifikuar 222.4 milionë euro, veçmas përmes programit të rimëkëmbjes ekonomike duhet orientuar mbështetjen kryesisht në sektorin privat.

Borxhi publik në Republikën e Kosovës

Kur të ardhurat e buxhetit të shtetit janë më të mëdha se shpenzimet, atëherë diferenca midis të ardhurave dhe shpenzimeve quhet suficit i buxhetit të shtetit. Në rastet kur shpenzimet janë më të mëdha se të ardhurat, diferenca përbën deficitin e buxhetit të shtetit. (7) Në këtë kuadër, ka teori që

sot argumentojnë se në rrethana të caktuara dhe brenda kufijëve të arsyeshëm deficitit buxhetor mund të konsiderohet si një mënyrë e mirë për të luftuar rënien ekonomike. Deficitit rritet në një recesion dhe bie në një bum, madje pa asnjë ndryshim në politikën fiskale.(8)

Kur një qeveri nuk arrin të balancojë buxhetin e saj, asaj i duhet të marrë para hua duke emetuar obligacione në mënyrë që të kompenzojë mungesën.(9) Deficitit i buxhetit të qeverisë është i barabartë me shpenzimet qeveritare minus të ardhurat e qeverisë, e cila nga ana tjetër është e barabartë me sasinë e borxhit të ri që duhet të lëshojë qeveria për të financuar operacionet e saj.(10) Për të mbuluar deficitin buxhetor, qeveritë janë të detyruara të marrin hua. Qeveria për të financuar deficitin buxhetor mund të marrë hua brenda vendit dhe jashtë vendit. Me fjalë tjera borxhi kombëtar përbëhet nga deficitet e akumuluar minus suficitet gjatë gjithë historisë së vendit.(11) Qeveria përmes Ministrisë së Financave, përveç legjislacionit bazë mbi borxhin publik ka hartuar Rregulla dhe Procedura përkatëse, për të

rritur transparencën e menaxhimit dhe përcaktimin e përgjegjësiave menaxhuese.

Në shtetet bashkëkohore, përveç tatimeve, taksave, doganave, kontributeve, si burim për financimin e funksioneve të tij, shfrytëzohet edhe borxhi publik. Për të mbuluar deficitin buxhetor, shteti duhet të hyjë borxh, që shprehet negativisht në rrjedhat ekonomike. Këto dy koncepte, deficitit dhe borxhi janë të lidhura ngushtë për shkak se qeveria akumulon borxhin duke reduktuar deficitin ose zvogëluar borxhin e saj duke tejkaluar të ardhurat. Marrëdhënia ndërmjet borxhit dhe deficitit ose suficitit mund të shpjegohet me një analogji të thjeshtë. ***Ndërsa ju futni ujë në një vaskë ("të drejtuar një deficit"), vëllimi i grumbulluar i ujit në vaskë ("borxhi") rritet. Përndryshe, nëse e lëshoni ujin nga vaska ("të drejtuar një suficit"), niveli i ujit ("borxhi") bie.*** Analogjikisht, deficitet buxhetore ngritin borxhin kombëtar, ndërsa suficitit buxhetor e ulin atë.(12) Kur qeveria ka një deficit buxhetor, borxhi i saj rritet, dhe kur ka një tepriçë buxhetore, borxhi i saj zvogëlohet.(13) Nëse një qeveri shet asetet shtetërore, ajo mund të zvogëlojë borxhin e saj edhe pse të ardhurat tatimore janë më të ulët sesa shpenzimet e saj. Borxhi shtetëror në veçanti është i pranishëm në vendet jo mjaft të zhvilluara, i cili ngarkon, edhe ashtu të ballafaquara me probleme të shumta, ekonominë dhe popullatën e këtyre vendeve. Borxhi qeveritar përfaqëson një barrë për ekonominë dhe popullsinë e vendit që e ka këtë borxh.(14)

Aktualisht borxhi shtetëror paraqet një dukuri të përgjithshme, jo vetëm në kuadër të ekonomisë të një vendi, por edhe në përmasa ndërkombëtare. Marrë globalisht, në kuadër të një vendi dallojmë:(15)

- a) Borxhin e brendshëm dhe
- b) Borxhin e jashtëm.

Borxhi i brendshëm është borxhi që një vend i detyrohet qytetarëve të vet.(16) Hyrja borxh e shtetit te qytetarët dhe te subjektet ekonomike të tij zakonisht bëhet me ngritjen e infrastrukturës ekonomike (ndërtimi i rrugës, energjetikës etj.) ose shoqërore (ngritja e objekteve shkollore, spitaleve etj.), e cila kërkon investime të mëdha, ku shteti nuk mund t'i mbulojë nëpërmjet politikës fiskale, përkatësisht mjeteve buxhetore, por shpall hua

publike, për të cilat lëshon obligacione, që me interes të caktuar ua kthen huadhënësve (qytetarëve, subjekteve ekonomike etj.), në kohë dhe me normë të caktuar të kamatës.

Borxhi i jashtëm paraqet borxhin që një vend u detyrohet vendeve të huaja ose institucioneve financiare ndërkombëtare nga të cilat ka marrë hua. Burimet e financimit në të cilat ka qasje Qeveria e Republikës së Kosovës janë burimet e brendshme-borxhi i brendshëm, dhe burimet e jashtme-borxhi ndërkombëtar. Borxhi Shtetëror mund të jetë borxh i drejtpërdrejtë, apo borxh i nën-huazuar. Sa i përket borxhit të nën-huazuar, sipas Ligjit Nr. 03/L-175, Për Borxhet Publike, Ministria ka të drejtë t'i jep hua çdo entiteti në sektorin publik, duke përfshirë Komunat, nga të hyrat e Borxhit Shtetëror. Kurse sa i përket juridiksionit të cilit i nënshtrohet, Borxhi i Përgjithshëm mund të ndahet në Borxh Ndërkombëtar, dhe në Borxh të Brendshëm, ku Borxhi i Brendshëm i nënshtrohet juridiksionit vendor, ndërsa ai Ndërkombëtar mund t'u nënshtrohet edhe juridiksioneve jashtë Republikës së Kosovës.(17) Sipas Kushtetutës së Republikës së Kosovës, huat publike rregullohen me ligj dhe duhet të jenë në pajtim me stabilitetin ekonomik dhe qëndrueshmërinë fiskale.(18) Me Ligjin për borxhet publike në Republikën e Kosovës, Nr. 03/L-175, janë rregulluar aspekte të ndryshme në lidhje me borxhin publik. Bazuar në ligjin për borgjet publike në Republikën e Kosovës, Ministri i Financave e ka të drejtën për menaxhimin dhe administrimin e borxheve, për të garantuar huat e marra dhe për të zhvilluar programin dhe strategjinë për menaxhimin e borxheve.

Borxhi shtetëror mund të emetohet në formë të letrave me vlerë të qeverisë, ose edhe të kontratave për financim, të cilat i negocion Ministri i Financave si person i vetëm i autorizuar. Sa i përket borxhit shtetëror të Kosovës duhet theksuar se, borxhi shtetëror i Kosovës përfshinë Borxhin Ndërkombëtar, Borxhin e Brendshëm si dhe Garancionet Shtetërore. Me fjalë tjera, lidhur me ecurinë e borxhit shtetëror të Kosovës, fillimisht nga viti 2009 deri në vitin 2012 portofolio e borxhit të Kosovës përbëhej vetëm nga kreditë ndërkombëtare, mirëpo nga viti 2012, Kosova filloj emetimin e letrave me vlerë pjesë e borxhit të brendshëm në kuadër të Borxhit të Përgjithshëm të Republikës së Kosovës. Me adoptimin e rregullës fiskale, Qeveria synon të ruaj nivel të moderuar të

borxhit publik duke e mbajtur rritjen e tij në normë që qon drejt nivelit të stabilizuar të borxhit e që është nën nivelin e lejuar me ligj. Me fjalë tjera, bazuar në Ligjin Nr. 03/L-175, Për Borxhin Publik, i aprovuar në Kuvendin e Republikës së Kosovës me 29 Dhjetor 2009, Qeverisë i mundësohet për të marrë hua, për të dhënë garanci për hua, për të paguar shpenzimet për marrjen e borxhit dhe për të paguar kryegjënë dhe interesin e borxheve të saja shtetërore.

Veç kësaj, i jep Ministrit të Financave të drejtën dhe përgjegjësinë, për t'u kujdesur për tërë menaxhimin dhe administrimin e Borxheve. Me Ligjin Nr.03/L-175, Për Borxhin Publik, neni 3, qëllimet e autorizuar për huamarrje, Ministria është entiteti i vetëm i autorizuar për të hyrë në (shkaktuar) borxhe shtetërore për qëllimet në vijim: (19)

1. Për financimin e deficitit të buxhetit shtetëror, kur shpenzimet e autorizuar me ligj tejkalojnë, apo ka mundësi të tejkalojnë, sipas gjykimit (vlerësimit) të Ministrit, të hyrat e nevojshme për t'i paguar ato;
2. Për financimin e projekteve investuese të cilat vlerësohet të jenë synim kombëtar dhe janë të përfshira në BKK (Buxhetin e Konsoliduar të Kosovës) dhe në KASH (Korniza Afatmesme e Shpenzimeve);
3. Për të ri-financuar Borxhet Shtetëror të kontraktuar më herët;
4. Për të paguar Garancitë Shtetërore, në tërësi apo pjesërisht, në rastë se

huamarrësit dështojnë ti përmbushin obligimet e tyre të huas;

5. Për të paguar shpenzimin e shërbimit të Borxhit Shtetëror, duke përfshirë, mirëpo duke mos u kufizuar vetëm në, shpenzimet e ndërlidhura, si për shembull provizione për emetimin e letrave me vlerë, mirëmbajtja e llogarive, riblerjendhe provizionet e agjencive fiskale;
6. Për të paguar shpenzimet e ndërlidhura me një emergjencë kombëtare të shpallur nga Kuvendi.

Qeveria përmes Ministrisë së Financave, përveç legjislacionit bazë mbi borxhin publik ka hartuar Rregulla dhe Procedura përkatëse, për të rritur transparencën e menaxhimit dhe përcaktimin e përgjegjësiave menaxhuese. Ligji Nr. 03/L-175, Për borxhet publike në Republikën e Kosovës, neni 1 i këtij ligji jep të drejtën Qeverisë së Republikës së Kosovës për të huazuar para, për të dhënë garanci për hua, për të paguar shpenzimet për marrjen e borxhit dhe për të paguar kryegjënë dhe interesin e Borxheve të saja Shtetërore. Borxhi i Përgjithshëm përkufizohet me Ligjin për Borxhin publik si, tërësia e borxhit shtetëror dhe borxhit komunal. Borxhi i përgjithshëm i Kosovës është borxh shtetëror, pasi Republika e Kosovës akoma nuk ka borxh komunal. Në tabelën në vijim jepet borxhi i përgjithshëm sipas llojit.

Tabela 3: Borxhi i përgjithshëm në Republikën e Kosovës, në periudhën 2009 – 2020

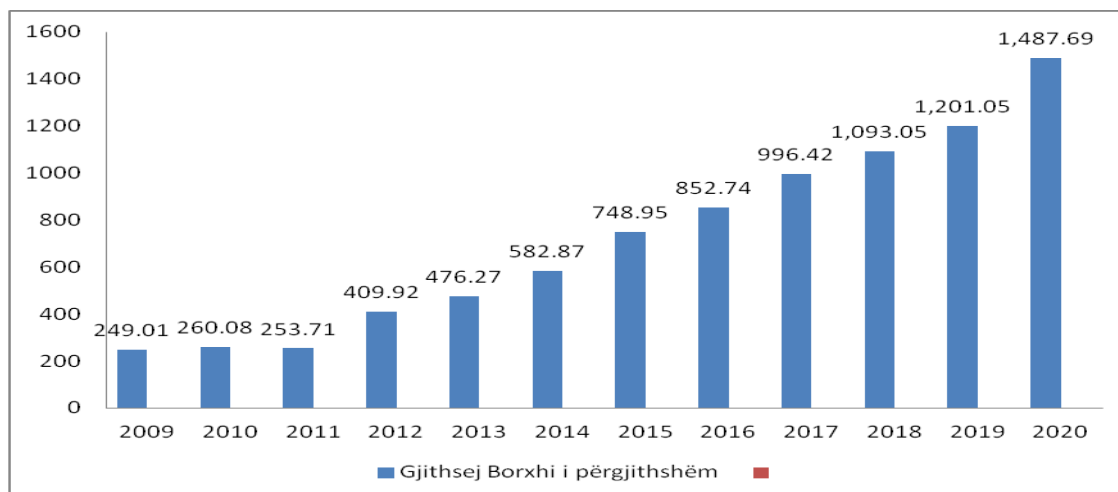
- në milionë euro

Kategoria	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Borxhi Ndërkombëtar	249.0 1	260.0 8	253.7 1	336.6 0	323.7 6	326.3 5	371.17	373.77	422.15	416.43	409.10	525.80
Niveli Qendror	249.0 1	260.0 8	253.7 1	336.4 6	324.3 2	316.5 4	339.87	323.93	365.18	364.53	359.45	479.50
Nën-huazimet	0.00	0.00	0.00	0.14	2.03	9.81	31.30	49.83	56.97	51.90	49.65	46.29
Komunat	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Borxhi i Brendshëm	0.00	0.00	0.00	73.31	152.5 1	256.5 2	377.78	478.97	574.27	676.62	791.94	961.90

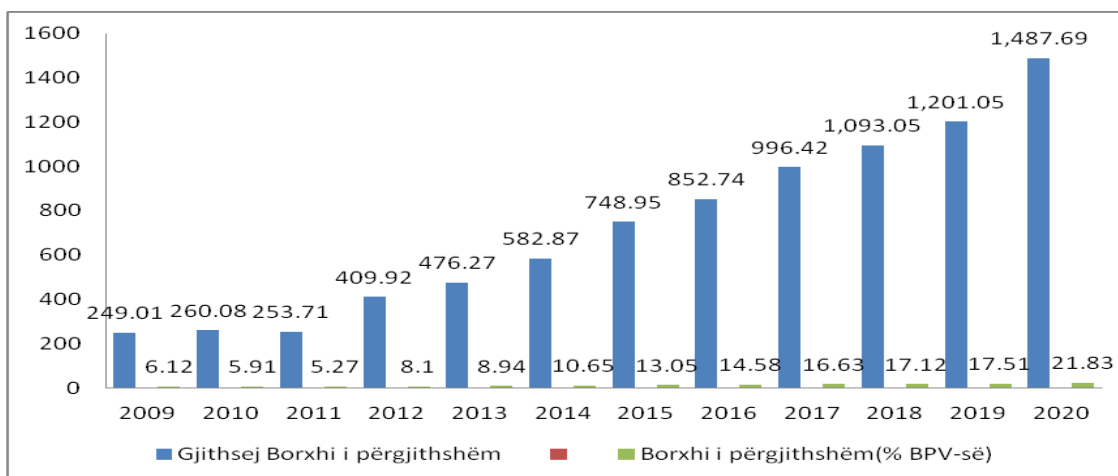
Komunat	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gjithsej Borxhi i përgjithshëm	249.01	260.08	253.71	409.92	476.27	582.87	748.95	852.74	996.42	1,093.05	1,201.05	1,487.69
Garancionet Shtetërore	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	10.00	20.00	44.00	44.00	42.68	31.65
Borxhi përgjithshëm (% BPV)	6.12	5.91	5.27	8.10	8.94	10.65	13.05	14.58	16.63	17.12	17.51	21.83

Burimi: Ministria e Financave, Buletini Vjetor 2017, Mbi Borxhin Publik, fq. 8. Ministria e Financave, Buletini vjetor 2018, Mbi Borxhin Publik, fq. 7. Ministria e Financave, Buletini vjetor 2019, Mbi Borxhin Publik, fq. 7. Ministria e Financave, Të dhënat Tremujore Mbi Borxhin e Përgjithshëm, Tremujori i katërt 2020, Prishtinë, 2021, fq. 5.

Grafiku 3: Borxhi i përgjithshëm në Republikën e Kosovës, në periudhën 2009 – 2020.

Grafik 4: Borxhi i përgjithshëm në raport me BPV-në në Republikën e Kosovës, në periudhën 2009-2020

Nga tabela dhe grafiku vërehet se, borxhi publik i Republikës së Kosovës përfshinë përveç borxhit të jashtëm edhe borxhin e brendshëm. Borxhi publik

në Kosovë në periudhën 2009-2020 ka pasur ecure në rritje, duke u rritur nga 249.01 milionë euro sa ishte në vitin 2009, në 1.4 miliardë euro në vitin 2020. Sa i përket borxhit publik në Republikën e

Kosovës, vërehet ecuria në rritje ndër vite, që kryesisht rritja rrjedh nga emetimet e reja të Letrave me Vlerë që i përkasin borxhit të brendshëm. Në fund të vitit 2020, Borxhi i Përgjithshëm ka arritur vlerën 1.4 miliardë Euro, krahasuar me vitin paraprak shënoi një rritje prej rreth 23.8%. Në vitin 2020, në kuadër të borxhit të përgjithshëm, borxhi i brendshëm arriti vlerën prej 961.90 euro, ndërsa borxhi ndërkombëtar në vlerë prej 525.80 euro. Po ashtu, borxhi publik në Republikën e Kosovës ka ecuar në rritje sa i përket pjesëmarrjes në BPV-në, duke u rritur pjesëmarrja e borxhit publik në raport me BPV-në nga 6.12% sa ishte në vitin 2009, duke arritur kjo pjesëmarrja në vitin 2020 në 21.83%. Lidhur me këtë, gjatë dy viteve të fundit treguesi Borxh/BPV ka pasur rritje të lehtë, në fund të vitit 2019 ishte 17.51% ndërsa në fund të vitit 2020 duke arritur në 21.83%.

Borxhi i brendshëm paraqet pjesë të borxhit publik që shteti u detyrohet subjekteve ekonomike dhe qytetarëve të vet.(20) Në nenin 7 të Ligjit Nr. 03/L-175 „Për borxhet publike” në Republikën e Kosovës, përcaktohet forma e borxheve, ku një nga format e borxheve është edhe emetimi i letrave me vlerë. Qeveria ka filluar të emetoj Letra me Vlerë (Bona të thesarit) në janar të vitit 2012. Ankandi i parë ishte organizuar dhe ka përfunduar me sukses më 17 janar 2012.(21) Sipas Ligjit për Borxhet Publike(22), Komuna nuk mund të hyjë në borxh publik pa i plotësuar parakushtet e parapara, kështu që aktualisht nuk ka ndonjë borxh komunal.

Borxhi i jashtëm paraqet borxhin që një vend u detyrohet vendeve të huaja ose institucioneve financiare ndërkombëtare nga të cilat ka marrë hua.(23) Borxhi i jashtëm i Kosovës është borxhi që e ngarkon Kosovën ndaj kreditorëve të jashtëm, ku pjesa më e madhe e borxhit është ndaj Bankës Botërore dhe FMN-së. Borxhi Shtetëror i Kosovës është krijuar në vitin 2009. Në atë kohë, portofoli përbëhej prej vetëm një kredie të quajtur Kredia e Konsoliduar C nga Banka Botërore.(24) Shuma totale e kësaj kredie ishte 381.21 milion Euro. Kredia KKC është trashëguar nga ish-Jugosllavia si pjesë e Borxhit Shtetëror të Kosovës. Portofolion e borxhit të jashtëm sipas kreditorëve e përbëjnë Banka Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim (BNRZh), Fondi Monetar Ndërkombëtar (FMN), Agjencia Ndërkombëtare për zhvillim (ANZh), Uni Credit, Agjencia Gjermane për Rindërtim (KfW),

BERZH (Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim), etj.

Konkluzione dhe rekomandime

Buxheti paraqet dokument financiar shtetëror, ku pasqyrohen të hyrat buxhetore sipas burimeve financiare, në një anë, dhe të dalat buxhetore, sipas bartësve dhe destinimit të shpenzimeve, në anën tjetër. Lartësia e shpenzimeve publike është e lidhur ngushtë me të hyrat publike. Kjo do të thotë se shteti i pranon paratë publike për qëllime kolektive dhe për plotësimin e nevojave publike.

Në kuadër të punimit lidhur me buxhetin e shtetit dhe borxhin publik në Republikën e Kosovës paraqesim disa nga konkluzionet dhe rekomandimet si vijon:

Konkluzione:

Të hyrat publike vazhdojnë të kenë varshërin nga të hyrat në kufi kundrejt nivelin të pjesëmarrjes më të ulët të të hyrave të brendshme.

Shpenzimet publike në Kosovë vazhdojnë të kenë ecuar në rritje, ku në strukturën e shpenzimeve publike rritje më të madhe e kanë shpenzimet rrjedhëse krahasuar me shpenzimet kapitale.

Në kuadër të borxhit publik në Republikën e Kosovës, vlen të theksohet se, Kosova aktualisht ka nivel të ulët të borxhit publik në raport me BPV-në, mirëpo vërehet ecuar në rritje në vitin 2020.

Rekomandime:

- Struktura e shpenzimeve publike duhet të rishikohet duke reduktuar shpenzimet rrjedhëse dhe rritjen e kategorisë së shpenzimeve kapitale, veçmas orientimi në financimin e investimeve publike.
- Programi i rimëkëmbjes ekonomike duhet orientuar kryesisht në mbështetjen e sektorin privat.
- Mjetet e siguruara nga huamarrja e brendshme dhe huamarrja e jashtme përmes borxhit publik duhet orientuar kryesisht në investime publike dhe projekte zhvillimore.

References:

- (1) Drini Salko, *Bazat e Financës*, Tiranë, 2010, fq. 4.
- (2) Gentiana Sharku, Brikena Leka, Entleva Bajrami, *Financa*, Tiranë, 2013, fq. 372.
- (3) Bozhidar Jelçiq, *Shkenca mbi financat dhe e drejta financiare*, Prishtinë, 1985, fq. 66.
- (4) Agim Berisha, *Buxheti dhe ecuria e të hyrave buxhetore në Kosovë*, Buletini shkencor Nr.2/Vëllimi 2, 2014, Universiteti „Ismail Qemali” Vlorë, fq. 31.
- (5) Po aty, fq. 32.
- (6) Gentiana Sharku, Dr.Brikena Leka, Dr.Entleva Bajrami, *Financa*, Tiranë, 2013, fq. 372.
- (7) Drini Salko, *Bazat e financës*, Tiranë, 2010, fq. 276.
- (8) William J. Baumol, Alan S. Blinder William J. Baumol, Alan S. Blinder, *Economics: Principles and Policy*, Eleventh Edition, 2010, fq. 690.
- (9) N.Gregory Mankiw dhe Mark P. Taylor, *Ekonomiksi/Makroekonomia, Përktheu: Artan Meçi, Jorgji Qirjako*, Tiranë, Uet Press, 2012, fq. 557.
- (10) N.Gregory Mankiw, *Macroeconomics, seventh edition*, 2009, fq. 472.
- (11) Drini Salko, *Bazat e financës*, Tiranë, 2010, fq. 276.
- (12) William J. Baumol, Alan S. Blinder William J. Baumol, Alan S. Blinder, *Economics: Principles and Policy*, Eleventh Edition, 2010, fq. 687.
- (13) Parkin Powell Matthews, *Economics, Sixth edition*, fq. 559.
- (14) Mimoza Koka, *Makroekonomia*, Tiranë, 2014, fq. 293.
- (15) Musa Limani, *Makroekonomia*, Prishtinë, 2013, fq. 239.
- (16) Ahmet Mançellari, Dr.Sulo Hadëri, Dr.Dhori Kule, Dr.Stefan Qirici, *Hyrje në Ekonomi*, Tiranë, 2002, fq. 406.
- (17) Ministria e Financave, *Të dhënat tre-mujore mbi borxhin e përgjithshëm, Tremujori i Tretë 2016*, Prishtinë, 2016, fq. 4.
- (18) *Kushtetuta e Republikës së Kosovës, neni 120*, Prishtinë, 2008, fq. 48.
- (19) Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji për Borxhin Publik*, Nr. 03/L-175, neni 3, Prishtinë, 2009.
- (20) Musa Limani, *Makroekonomia*, Prishtinë, 2013, fq. 237.
- (21) Qeveria e Kosovës, Ministria e Financave, *Strategjia vjetore e borxhit 2013*, Prishtinë 2012, fq. 9.
- (22) Ligjit Nr. 03/L-175, *Për borxhet publike në Republikën e Kosovës*, Neni 30, Prishtinë, 2009.
- (23) Musa Limani, *Makroekonomia*, Prishtinë, 2013, fq. 241.
- (24) Qeveria e Kosovës, Ministria e Financave, *Buletini vjetor 2015*, Prishtinë, 2016, fq. 8.

Terrorizmi dhe kriminaliteti detar në këndvështrimin juridik të së drejtës ndërkombëtare të detit

Dr. Ermal XHELILAJ¹, Prof. As. Myzafer ELEZI²

¹Departmenti i Shkencave Detare, Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

²Kolegji Universitar "Reald"

ABSTRAKT

Industria detare është një prej sektorëve më të rregulluar nga këndvështrimi ligjor në botë, dhe si e tillë kjo industri përballët me një numër të madh parametrash dhe kriteresh legjislativë. Çdo aspekt i sektorit ndërkombëtar detar është i mbuluar prej rregullash dhe ligjesh të rrepta të natyrës ndërkombëtare, dhe gjatë kalimit të viteve këto standarde ligjore janë zhvilluar duke u kthyer në një koncept gjithëpërfshirës me qëllimin kryesor menaxhimit e rreziqeve dhe kërcënimeve në këtë sektor. Megjithatë, krijimin e një rrjeti të gjerë e të komplikuar legjislativ nga organizatat ndërkombëtare detare dhe OKB, ambiguiteti e paqartësia që karakterizojnë legjislacionin ndërkombëtar detar lidhur me sigurinë, kriminalitetin dhe terrorizmin detar, si dhe natyra komplekse dhe e vështirë e operimit të anijeve e porteve, kanë sjellë si pasojë disa problematika të natyrës ligjore, të cilat kanë ngritur barriera ligjore e praktike për sa i përket luftës kundër fenomeneve të terrorizmit e kriminalitetit detar.

Fjalë kyçe: E drejta detare, terrorizmi detar, siguria detare, legjislacion detar.

ABSTRACT

Maritime industry is among the most legally regulated industries worldwide. As such, this important maritime sector for the international

economy is facing many challenges related to the massive and complicated international legal framework adopted by international organizations. Every sector of the global maritime industry is well covered by extensive and stringent maritime legal norms which reflect a comprehensive notion with the main purpose of eradicating threats towards maritime industry. Nevertheless, the enactment of these complicated and comprehensive maritime legal norms and conventions, the ambiguity that characterizes UN and IMO legal standards related to maritime security, terrorism and criminality on-board ships as well as harsh and complex nature of working on ships and generally in maritime industry, has brought as a consequence many problems of legal nature which has resulted in created legal issues towards eradicating maritime terrorism and criminality.

Keywords: Maritime law, maritime security, law of the sea, maritime terrorism.

HYRJE

Një prej standardeve më të njohura ligjore në industrinë detare është Kodi Ndërkombëtar i Menaxhimit të Sigurisë në Anije (International Safety Management Code, ISM Code), një paketë ligjore me natyrë menaxhuese që bashkon të gjitha kërkesat legjislativë të shpëtimit të jetës në det, përfshirë këtu edhe mbështetjen e anijes nga

kapacitetet dhe infrastruktura tokësore, duke siguruar si përfundim edhe aplikimin ose implementimin e këtyre kërkesave në praktikë.

Si rezultat i implementimit të Kodit ISM, industria detare ka evoluar me hapa konstante në mënyrë relativisht të sigurt duke konsoliduar kështu aspektet e shpëtimit të jetës në det dhe menaxhimin e rrezikut dhe sigurisë në anije. Gjithsesi, në këtë kontekst, ka qenë evident fakti që në standardet ndërkombëtare detare ka pasur mangësi esenciale që janë konsideruar nga shumë ekspert detar si një vakum i thellë legjislativ në rang ndërkombëtar (IMO, 2004).

Megjithëse korniza ligjore detare është mjaft e gjerë dhe mbulon pothuajse të gjitha aspektet e industrisë detare si p.sh: shpëtimin e jetës në det, ndërtimin e anijeve, ndotjen detare, trajnimin e detarëve, emigracionin ilegal në anije, punësimin në anije etj., çështjet dhe standardet e rëndësishme të sigurisë dhe kriminalitetit në det nuk kanë ekzistuar asnjëherë, të paktën deri pak vite më parë, si parametra të detyrueshme në rrafshin ndërkombëtar (Jones, 2006).

1. SIGURIA DETARE DHE LEGJISLACIONI NDËRKOMBËTAR

Çështjet e sigurisë dhe kriminalitetit në det dolën në pah në mënyrë tejet problematike vetëm kur ndodhi akti terrorist kundër Qendrës Tregtare Botërore në New York, më 11 shtator 2001. Si rezultat i këtij incidenti ndërkombëtar, shqetësimi se industria detare (anijet dhe portet) mund të ishte një shënjestër e terroristeve, dhe se në këtë sektor të rëndësishëm duhet të prezantoheshin ligje dhe standarde të rrepta ndërkombëtare në mënyrë që të minimizohej impakti terrorist, doli si një domosdoshmëri dhe si një nevojë imediate (Jones, 2006). Ky shqetësim solli si rezultat që Organizata Ndërkombëtare Detare (IMO) të krijonte, duke i dhënë fuqi ligjore më 1 korrik 2004, Kodin Ndërkombëtar mbi Sigurinë e Anijeve dhe Porteve, që kishte si objektiv bazë formulimin e konceptit të menaxhimit të sigurisë dhe kriminalitetit në sektorin ndërkombëtar detar (ISPS Code, 2002).

Në mënyrë që industrisë detare t'i mundësohen parametra sa më të sigurt në mbarëvajtjen e

punëve të transportit dhe tregtisë detare, duhej fillimisht që të perceptohej sa më mirë koncepti i sigurisë në kontekstin e sektorit detar, si një element me natyrë shumë specifike. Në këtë kuadër, përkufizimi i sigurisë prej ekspertëve detar, botimeve shkencore apo edhe organizatave ndërkombëtare është një aspekt shumë i rëndësishëm për t'u kuptuar (Churchill & Low, 1997). Në kuptimin e gjerë të fjalës, përkufizimi që i bëhet sigurisë nga Oxford English Dictionary është si vijon:

- 1) Gjendja e të qenit ose e të ndjerit i sigurt, ose 2) sigurimi i një shteti ose entiteti nga aktivitetet kriminale si terrorizmi ose spiunazhi.

Duke u bazuar në qëllimin e këtij artikulli duhet që përkufizimi i sigurisë të konceptohet në mënyrë më të gjerë dhe gjithëpërfshirëse. Pra, me *siguri detare do të nënkuptojmë gjendjen konkrete e të qenit ose e të ndjerit i sigurt të anijes/kompanisë detare/ekuipazhit të anijes/portit, ose sigurimi i anijes/kompanisë detare/ekuipazhit të anijes/portit nga aktet kërcënuese si terrorizmi, pirateri, dhe aktivitete të tjera kriminale* (Jones, 2006).

Problemi kryesor në lidhje me përkufizimin e sigurisë detare është se statusi i konceptimit të këtij termi është trashëguar në vite në mënyrë të paqartë ose i turbullt, për shkak ndoshta edhe të ngjashmërisë që ka me konceptin e shpëtimit të jetës në det (Boisson, 2000). Në këndvështrimin shqiptar, ndoshta të dy këto çështje apo koncepte mund të krijojnë idenë e ngjashmërisë, duke përfshirë këtu edhe emërtimin "siguri detare" apo "shpëtimi i jetës në det", që në mënyrë sipërfaqësore mund të nënkuptojnë të njëjtin element ose të njëjtët komponent përbërës.

Këtë problem të emërtimit të terminologjisë e kanë pasur edhe shtete të tjera si Spanja apo Franca. Kjo ndodh sepse termi "siguri detare", ashtu si edhe në rastin e Shqipërisë, nënkupton të njëjtin komponent; p.sh: termi '*seguridad*' në spanjisht, dhe termi '*securite*' në frëngjisht nënkuptojnë të njëjtin konotacion (Jones, 2006). Gjithsesi, ndryshimi kryesor ndërmjet koncepteve të sipërpërmendura qëndron në faktin që në kontekstin e sigurisë detare duhet të merren në konsideratë akte kriminale të

qëllimshme që kryen nga keqbërës aktiv me paramendim me objektivin final për të shkaktuar sa më shumë humbje jetësh njerëzore, dëme financiare e shkatërrime masive (Boisson, 2000).

Nëqoftëse për çështjen në fjalë do të bëjmë një analogji me natyrë sportive, atëherë mund të themi që koncepti i *shpëtimit të jetës në det* mund të konsiderohet si sporti i alpinizmit, në të cilin në qoftë se alpinisti planifikon, përgatitet, pajiset dhe trajnohet në mënyrë sa më optimale, probabiliteti më i madh është që ai do ta kryej me sukses ngjitjen në majën e malit. Në anën tjetër, *siguria detare* për efekt të këtij artikulli mund të krahasohet me lojën e futbollit, në të cilën sado që ekipi ynë mund të jetë i përgatitur dhe i stërvitur për ndeshjen përsëri rezultati i përfundimit të lojës do të jetë shumë i diskutueshëm sepse përballë kemi një ekip tjetër, i cili në mënyrë aktive do të përpiqet që t'iu shkaktojë humbjen në shumë mënyrë. (Giles et al, 2003; Jones, 2006).

Shumë rregulla dhe standarde ndërkombëtare, veçanërisht standardet që kanë si objektivi rregullimin e sektorit të anijeve, diktojnë një shkallë të caktuar kompromisi për shkak të natyrës teknike dhe financiare që industria detare ka (Xhelilaj, 2015). Anijet, duke u bazuar në natyrën e punës që kanë, shpesh operojnë në situata dhe vende të rrezikshme. Për të siguruar një anije në shkallën 100% do të duhet që kapaciteti operacional i kësaj anije të minimizohet ndjeshëm, element ky që bie në kundërshtim me qëllimin dhe objektivin që ka industria e anijeve, pra zhvillimin ekonomik ndërkombëtar me anë të transportit dhe tregtisë detare në nivel global (IMO, 2004). Prandaj, është quajtur e nevojshme që aktorët ndërkombëtarë detar, organizatat ligj-formuese dhe industria detare në mënyrë që të vazhdojnë tregtinë detare dhe zhvillimin ekonomik përpiqen gjithmonë të gjejnë një rrugë kompromisi në krijimin e standardeve ligjore detare në rrafshin ndërkombëtar (Mukherjee, 2004).

Për sa i përket krijimit dhe implementimit të Kodit ISPS, jo të gjithë aktorët ndërkombëtarë detar e kanë pritur në mënyrë entuziaste prezantimin e këtij instrumenti të rëndësishëm ligjor në industrinë detare. Në këtë kuadër, ka pasur opinione negative nga shumë aktor detar

në nivel ndërkombëtar, duke kritikuar Kodin në fjalë se nenet që përfshin janë pothuajse të pazbatueshme në praktikë dhe se, ky Kod nuk ka marrë në konsideratë dhe nuk shpreh realitetin e industrisë detare në botë (Jones, 2006). Po ashtu, ka pasur edhe opinione apo komente ekstreme në lidhje me Kodin ISPS, duke shkruar deri aty sa to formulohen mendime ose ide se industrisë detare nuk i kanoset asnjë kërcënim apo rrezik, qoftë ky terrorizëm, rrëmbime të dhunshme apo pirateri (Giles et al, 2003).

2. PROBLEMATIKAT LIGJORE MBI TERRORIZMIN DETAR

Krijimi gjatë viteve të fundit i kornizës ligjore ndërkombëtare në lidhje me sigurinë detare, dhe në veçanti prezantimi i Kodit ISPS, ka ardhur kryesisht si pasojë e kërcënimeve të terrorizmit global (një pjesë e të cilit mund të konsiderohen hipotetike), dhe sidomos nga frika dhe paniku që ka mbërthyer mbarë botën pas disa akteve të njohura terroriste në rrafshin ndërkombëtar (ISPS Code, 2002; SUA Convention, 1988). Gjithsesi, nqs do t'i referohemi terrorizmit, atëherë lind pyetja se çfarë nënkuptojmë me dukurinë terrorizëm dhe çfarë mund të përfaqësojë ky koncept kompleks? Po ashtu, me vend do të ishte edhe pyetja: a është aktualisht industria detare nën kërcënimin potencial të terrorizmit (Jones, 2006)?

Tradicionalisht, në këndvështrimin global, gjithmonë ka ekzistuar shqetësimi në lidhje me konceptimin e një përkufizimi të përbashkët, të qartë, dhe të pranueshëm ndërkombëtarisht të terrorizmit (Xhelilaj, 2008). Në këtë funksion, Kombet e Bashkuara kanë arritur që të formulojnë një definicion të terrorizmit të cilin e emërtojnë si "*çdo veprim.....që ka për qëllim të shkaktojë vdekje ose dëmtime të rënda trupore ndaj civilëve dhe personave të paarmatosur në mënyrë që të frikësojë ose të tremb popullsinë civile, Qeverinë ose organizata ndërkombëtare për të zbatuar ose për të hequr dorë nga një vendim/veprim politik i caktuar*" (Jones, 2006).

Mungesa e bashkëpunimit global në lidhje me përkufizimin e konceptit të terrorizmit ka rezultuar gjithmonë një pengesë serioze për marrjen e masave parandaluese ose penalizuese ndaj kësaj dukurie shqetësuese. Persona të

aktuar ose ekspert të ndryshëm kanë shprehur shpesh teorinë se një person që konsiderohet 'terrorist' nga një shtet, mund të konsiderohet një 'luftëtar i lirisë' për një shtet tjetër (Churchill & Low, 1997). Ndërkohë që komenti i mësipërm mund të konsiderohet një teori e thjeshtë për t'u cituar, ekspertëve detar u duhet që të fillojnë të analizojnë çështjen e terrorizmit kundër anijeve, porteve dhe detareve, dhe për qëllimin e këtij artikulli përkufizimi i terrorizmit sipas qëndrimit zyrtar të Kombeve të Bashkuara mund të jetë më shumë i pranueshëm. Gjithsesi, nqs do ta thjeshtojmë çështjen e përkufizimit të terrorizmit atëherë kjo dukuri mund të definohet edhe si 'një veprim i dhunshëm që konsiderohet i papranueshëm e i dënueshëm nga opinioni botëror' (Jones, 2006).

Një prej leksioneve më të vyera që komuniteti ndërkombëtar ka mësuar nga e shkuara në lidhje me terrorizmin dhe kriminalitetin, është se keqbërësit shënjestrojnë gjithmonë objektiva të lehtë për të goditur. Përgjithësisht, duke u bazuar edhe nga sa u përmenden më sipër, si dhe nga natyra specifike që ka industria detare, goditja e objektivave detare (anijet, portet etj.) nuk ka qenë e shumë e lehtë mbështetur në faktin që këto shënjestra kërkojnë planifikim koordinim, pajisje dhe përgatitje më të sofistikuar se objektivat apo infrastruktura tokësore. Prandaj, edhe aktivitetet terroriste kundër objektivave detar kanë qenë më të rralla, dhe duke marrë parasysh këtë fenomen terroristet kanë përzgjedhur objektiva më të lehtë për të goditur (Giles et al, 2003; Jones, 2006).

Duke konsideruar faktin që në vitet e fundit masat e sigurisë në sektorin e aviacionit civil janë rritur ndjeshëm, nuk mund të përjashtojmë teorinë që organizatat terroriste të kenë aktualisht në objektivat e tyre implementimin e akteve terroriste në anijet tregtare, porte, platforma naftëkërkuese etj (Xhelilaj, 2015). Kim Petersen, drejtor i grupit të tregtisë pranë Këshillit Detar të Sigurisë ka tërhequr vëmendjen mbi një numër të madh rastesh të rrezikshme duke venë në dukje se "Terroristët jo vetëm e kanë kuptuar vulnerabilitetin e porteve dhe flotës tregtare detare, por ata i kanë rikonceptuar strategjitë dhe objektivat terroriste duke parë vështirësitë që po hasin në sektorin e aviacionit"

(Boisson, 2000). Kjo mund të sjell si pasojë që organizatat terroriste të jenë duke studiuar objektiva më optimal dhe të arrirë për të goditur, pra për të sulmuar sektorin detar. Mënyrat më të mundshme të sulmeve terroriste mbi sektorin detar mund të konsiderohen rastet si p.sh: përdorimi i ngarkesës së anijes për të transportuar ilegalisht armë, drogë, terrorist apo eksploziv; përdorimi i anijes si strukturë shpërthyes; mbytja e anijeve të mëdha në kanalet ose ngushticat detare në mënyrë që të bllokojnë trafikun detar; sulmi ndaj anijeve naftëmbajtëse për të shkaktuar vdekje dhe dëme financiare etj (Jones, 2006). Pavarësisht problemeve dhe kompleksitetit që paraqesin objektivat detar shumë organizata ndërkombëtare kanë shfaqur shqetësimin që industria detare është potencialisht e rrezikuar nga veprimtaritë terroriste (Giles et al, 2003).

Qeveria Amerikane ka krijuar një listë me aktet ose skenarët e mundshëm që ndoshta mund të përdoren nga terroristët duke përdorur kapacitetet operacionale ndërkombëtare të tyre për të dëmtuar industrinë detare (IMO, 2006). Lista e mësipërme përfshin përdorimin e jahteve ose mjeteve të vogla detare të mbushura me eksploziv për të goditur objektiva të ndryshëm; përdorimi i anijeve të mëdha kontejnerë ose naftëmbajtëse për të goditur anije tregtare, anije ushtarake, porte ose platformë naftë; përdorimi i anijeve komerciale si platformë për lëshimin e raketave ushtarake; përdorimi i polumbarëve për të vendosur mjete shpërthyes në porte ose anije; si dhe përdorimi i mjeteve detare pa pilot për të sulmuar objektiva. Strukturat e sigurisë në SH.B.A mendojnë që terroristët mund të kenë avantazhin në lidhje me përdorimin e ngarkesave të anijeve speciale si nafta, kimikatet e ndryshme, LNG, LPG si komponent shpërthyes për të hedhur në erë shënjestra detare (Jones, 2006).

KONKLUZIONE

Nëqoftëse do t'i referohemi analizës së mësipërme, natyrshëm lind pyetja nëse, a mund të konsiderohen të besueshme apo reale opinionet negative për Kodin ISPS mbi Sigurinë e Anijeve dhe Porteve (2002) apo për kornizën ligjore të së drejtës ndërkombëtare të detit lidhur me sigurinë detare? Duke marrë në konsideratë aktet terroriste në sektorët e industrisë së

aviacionit civil, shërbimit urban apo në sektorin e industrisë së trenave, si dhe duke marrë parasysh edhe faktin që industria detare është shënjestruar më parë nga elemente të ndryshëm terrorist apo kriminal; a mund të jemi kaq të pakujdesshëm sa të konsiderojmë industrinë detare si një sektor që nuk i kërcënohet asnjë rrezik sigurie? Po ashtu, në këtë kontekst, a mund të jenë kritikrat apo negativitetet ndaj Kodit ISPS në një mënyrë apo një tjetër të justifikuara?

Pavarësisht paralajmërimit për kërcënimet apo rreziqet që paraqet terrorizmi në det, qofte ky kërcënim real apo dhe teorikisht i konceptueshëm, tashmë ekzistojnë të dokumentuara një numër i konsiderueshëm aktiviteteve kriminale që kanë influencuar negativisht industrinë detare. Duke marrë parasysh sa më sipër, atëherë mund të themi që çdo kornizë legislative me natyrë ndërkombëtare, si p.sh: Kodi ISPS, Konventa UNCLOS (1982), Konventa mbi Neutralizimin e Akteve të paligjshme Kundër Anijeve (1988) që ndihmon në minimizimin ose eliminimin total të këtyre akteve kriminale është një instrument ligjor i rëndësishëm dhe mjaft i domosdoshëm për industrinë detare dhe më gjerë. Megjithatë, duke iu referuar problematikave të caktuara ligjore dhe paqartësive juridike, normat konkrete të pasqyruara në këto instrumente ligjor duhet të amendohen e konsolidohen më tej në mënyrë që lufta kundër fenomeneve të kriminalitetit e terrorizmit detar të jetë efikase.

REFERENCAT

- *Xhelilaj, Ermal (2015). E Drejta e Detit në Marrëdhëniet Ndërkombëtare Tekst (360 fq). Shtëpia Botuese Europrint, Vlore, ISBN 978-99956-95-48-4.*
- *S.M. Jones (2006). Maritime Security, Nautical Institute Publications, London, England, UK Farthing, B & Brownrigg, M. (1997). International Shipping, (3rd Edt.), Business of Shipping Series, London, Hong Kong.*
- *Boisson, F. (2000). Safety at Sea. Policies, Regulations & International Law. Bureau Veritas, Paris.*
- *Churchill, R.R. & Lowe, A.V. (1997). The Law of the Sea. Melland Schill Studies in International Law, Juris Publishing, USA, Canada.*
- *Mukherjee, P. K (2004). Maritime Legislation. World Maritime University Publications, Malmo, Sweden.*
- *O.C. Giles, N.J.J. Gaskell, C. Debatista & R.J Swatton, Chorley and Giles Shipping Law. (8th ed. London: Financial Times Pitman Publishing, 2003).*
- *Xhelilaj, E. (2008). Maritime Security. Implementation of the ISPS Code - Challenges and Limitations, World Maritime University Alumni Journal 2008, Malmo, Sweden.*
- *IMO (2001). International Maritime Organization Convention, Consolidated Edition, London, IMO Publication.*
- *IMO (2002). International Convention on Collision Regulation, London, IMO Publications.*
- *IMO (2001). International Convention on Standards of Training, Certification and Watch keeping for Seafarers, London, IMO Publication.*
- *IMO (2006). International Convention on Safety of Life at Sea, London, IMO Publications.*
- *IMO (2004). Consolidated text of the International Convention for the Safety of Life at Sea, 1974, and its Protocol of 1988: articles, annexes and certificates, IMO Publication, London, UK*
- *IMO (2000). Search and Rescue Transponder (SART), IMO Publication, London, UK United Nations (1984). Convention on the Law of the Sea. Geneva, United Nations Publications.*

SHKENCAT MJEKËSORE DHE SHËNDETËSORE

The COVID-19 Pandemic and the Level of Basic and Digital Health Literacy (eHealth) in the Adult Population - Evidence to Design Accurate, Accessible, and Practical Health Interventions

Fatjona Kamberi¹, Brunilda Subashi¹, Glodiana Sinanaj¹, Marjola Muhaj², Elida Trushaj³

¹ Research Centre of Public Health, Faculty of Health, University of Vlore "Ismail Qemali", Vlore, Albania

² MSc Student, Faculty of Health, University of Vlore "Ismail Qemali", Vlore, Albania

³ Faculty of Health, University of Vlore "Ismail Qemali", Vlore, Albania

Abstrakt

Kultura shëndetësore bazë përfaqëson gradën e aftësisë individuale për të gjetur, kuptuar dhe përdorur informacionin dhe shërbimet për vendime dhe veprime të lidhura me shëndetin për veten dhe të tjerët. Kultura shëndetësore digjitale përkufizohet si aftësia për të gjetur, kuptuar informacion mbi shëndetin nga burime digjitale dhe aplikimin e njohurive të fituara për të zgjidhur apo adresuar probleme shëndetësore. Kultura shëndetësore e një popullate ka efekt të konsiderueshëm në uljen e pabarazive në shëndet, ndërkohë që në situata të caktura si në rastin e pandemisë keqinformimi mbi shëndetin mund të ketë pasoja katastrofike në shëndetin e popullatës. Boshëllëqet në përdorimin e kulturës digjitale shëndetësore sidomos në mesin e pacientëve kronik të moshuar kanë ndikime negative të konsiderueshme në shëndet. Qëllimi i studimit ishte vlerësimi i nivelit të kulturës shëndetësore bazë dhe digjitale në popullatën e përgjithshme shqiptare gjatë pandemisë së COVID-19. Studimi i tipit transversal i bazuar në internet duke përdorur metodën e marrjes së mostrave zinxhir u përdor për të mbledhur të dhënat në popullatën adulte në vitin 2021. Platforma Google form u përdor për administrimin në shqip të pyetësorëve HLS-EU-Q16 (Health Literacy Survey European Questionnaire16) dhe Shkallës së Vlerësimit Digjital të Kulturës

Shëndetësore. Periudha e mbledhjes së të dhënave zgjati një muaj. Në analizën finale të studimit u përshin 255 individë të rritur mbi 18 vjec. Mosha mesatare e pjesëmarrësve në studim ishte $29,2 \pm SD 11.03$ vjec. Shumica e pjesëmarrësve ishin femra (78.4%), beqar (55.7%), të punësuar (56.9%), jetonin vetëm në shtëpinë e tyre (45.5%). 27.1% e pjesëmarrësve në studim raportuan se vuanin nga sëmundje kronike. Niveli i kulturës shëndetësore të popullatës në studim u raportua në nivel mesatar pavarësisht faktit se shumica e pjesëmarrësve ishin me arsim të lartë (85.5%). Mjaft vështirësi u raportuan në gjetjen e informacionit në lidhje me simptoma që i shqetësojnë, ku duhet të kërkojnë ndihmë nëse kanë një problem shëndetësor, dhe të kuptojnë atë që mjeku u thotë në lidhje me sëmundjen dhe gjetjen e informacionit për të menaxhuar sëmundjet e tyre kronike. Rezultatet e vlerësimit digjital të kulturës shëndetësore nga pjesëmarrësit në studim reflektoi pasiguri të lartë nga ana e tyre në lidhje me burimet informative shëndetësore që ofron Interneti, aftësinë e tyre për të gjetur në internet burime informacioni të besueshme në lidhje me shëndetin dhe në përdorimin e këtij informacioni në marrjen e vendimeve me ndikim në shëndet. Vlerësimi i nivelit të kulturës shëndetësore bazë dhe digjitale në popullatën

adulte gjatë pandemisë së COVID-19 rekomandon se është urgjente dhe imperative dizenjimi i ndërhyrjeve shëndetësore nga ana e profesionistëve të shëndetit për rritjen e nivelit të kulturës shëndetësore në përgjithësi dhe benefitet e përdorimit të eShëndetit për menaxhimin e sëmundjeve kronike. Rekomandohet gjithashtu edukimi dhe trajnimi i popullatës në lidhje me shëndetin digjital.

Fjalë-kyç: Kulturë Shëndetësore bazë dhe digjitale, COVID -19, popullatë adulte, Internet.

Abstract

Basic health literacy represents the degree of an individual's ability to find, understand, and use information and services in health-related decisions and actions for oneself and others. Digital health literacy is defined as the ability to find, understand, and apply knowledge of health information gained from digital sources to solve or address health problems. The health literacy of a population has a significant effect on reducing health inequalities, while in certain situations such as the pandemic misinformation on health can have catastrophic consequences on the health of the population. Gaps in utilizing digital health literacy especially among elderly chronic patients have significant negative impacts on health. The purpose of the study was to assess the level of basic and digital health literacy in the general Albanian population during the COVID-19 pandemic. An Internet-based transversal study using the snowballing method was used to collect data on the adult population in 2021. Google Forms was the platform used to administer the HLS-EU-Q16 (Health Literacy Survey European Questionnaire16) questionnaire and the Digital Literacy Assessment Scale in Albanian. The data collection period lasted one month. The final analysis included 255 individuals over 18 years of age. The mean age of the study participants was $29.2 \pm SD11.03$ years. The majority of participants were female (78.4%), single (55.7%), employed (56.9%), living alone in their own home (45.5%). 27.1% of study participants reported suffering from chronic diseases. Levels of health literacy in the study population resulted average despite the fact that most of the participants had higher education (85.5%). Participants reported difficulties in finding

information about symptoms that bother them, where to seek help if they have a health problem, understanding what the doctor tells them about their disease, and finding information to manage their chronic illnesses. The digital assessment of health literacy reflected high uncertainty on the part of the participants regarding the health information resources provided by the Internet, their ability to find reliable sources of information about health on the Internet, and in the use of this information in making decisions with an impact on health. The results of this assessment of the level of basic and digital health literacy in the adult population during the COVID-19 pandemic show that it is urgent and imperative to design health interventions by health professionals that increase levels of health literacy in general and the benefits of using eHealth for the management of chronic diseases. Education and training of the population regarding digital health are also recommended.

Keywords: Basic and digital health literacy, COVID -19, adult population, Internet.

Introduction

The World Health Organization (WHO) and the Centers for Disease Control and Prevention (CDC) have defined personal health literacy as the degree of an individual's ability to find, understand, and use information and services for health-related decisions and actions for themselves and others. Digital health literacy (eHealth literacy) is defined as the ability to find, understand health information from digital sources and apply the knowledge gained to solve or address health problems [1-2]. Studies have shown that the health literacy of a population has a significant effect on reducing health inequalities [3-5]. Despite this, low health literacy continues to be a common problem in the general population increasing the likelihood of chronic comorbidities and hospitalizations [6-8]. During the COVID-19 pandemic, health literacy received special attention, as misinformation or "fake" health news could have catastrophic consequences for the population's health [9-10]. For this reason, the WHO launched a special campaign to combat misinformation during the pandemic, calling it "COVID-19 infodemic" [11-12]. Dissemination of

health information not based on scientific facts adds to panic and confusion in the adult population. Taking measures to control and prevent the spread of infection such as social distancing, quarantine, total or partial closures as well as border control made digital health information the center of attention [13-14]. This also highlighted gaps in the use of digital health literacy especially among elderly chronic patients in countries with low and medium socio-economic development. Studies have shown that addressing the importance of a population's health literacy brings numerous health benefits [15]. Health literacy-based interventions are beneficial to all patients of all levels, clinicians, planners, and health system policymakers if they turn these interventions into routine care [16-17]. The integration of health literacy in the nursing curriculum especially in the adaptation of care plans to patients with low levels of health literacy affects the improvement of the quality of health care provided. Health literacy, through empowering the patient in health decision making and self-efficacy, influences the improvement of health outcomes. Different tools have been used to assess the health literacy in certain group populations or pathologies. The most used is the Health Literacy Survey European Questionnaire 47- HLS-EU-Q47. It is a European questionnaire on health literacy which consists of 47 questions [18]. This questionnaire was applied in a baseline population study conducted in Tirana which identified close statistical links between social determinants of health and health literacy [19]. Other studies conducted in our country for health literacy have focused on the population of the capital and Kosovo, while studies on digital health literacy are lacking [20-21]. Our study aimed to fill the literature gap by translating into Albanian the abbreviated, more manageable, HLS-EU-Q16 (with only 16 questions) as well as the digital tool of health literacy assessment by adding these tools to the international database of valid health literacy assessment. These tools can be adapted to different pathologies and used in clinical practice in order to increase health equity, improve the health of the population, and reduce associated health costs.

Materials and Methods

An Internet-based transversal study based on the snowballing method was used to collect the data. The purpose was to assess the level of basic and digital health literacy (eHealth) in adult population during the COVID-19 pandemic as practical evidence to design accurate, achievable, and effective health interventions in order to improve the health of population and reduce health costs.

The study population was Albanian citizens, ≥ 18 year's old, residing in Albania. Although the goal was that the target population would be the local population of the city of Vlora to give a complete overview of the health literacy of the adult population during the pandemic in the local context, due to the online nature of the study, this goal was not achieved. Data collection lasted for a period of one month during 2021. The call for participation was posted on the social networks of the working group (Facebook, Instagram, email, WhatsApp, Viber, etc) and was repeated several times. Data collection was conducted through the HLS-EU-Q16 (Health Literacy Survey European Questionnaire16) and the Digital Health Assessment Scale (eHealth Literacy Scale). These two questionnaires were transferred to Google Forms, which is accessible to everyone free of charge. To ensure consistency of the data, the questionnaires were translated and reconciled in Albanian and validated through a pilot study. The baseline health assessment questionnaire consists of 16 questions with a Linkert rating scale from 1 (very easy) to 4 (very difficult). The Digital Health Literacy Assessment Questionnaire (eHealth Literacy Scale) consists of 8 questions with 5 possible options with the obligation to select only 1 option. Participants who expressed readiness to be part of the study had the opportunity to complete the questionnaire only once.

Ethical aspects

This project is a winner funded by the research grant fund of the University of Vlore, Albania. The project has received ethical approval from the Faculty of Health. The study protocol was drafted in accordance with the ethical principles of the Helsinki Declaration on Medical Research which includes human subjects and the ethical

rules of the Checklist for Reporting Results of Internet E-Surveys (CHERRIES) [22]. All participants in the study were provided with voluntary participation, anonymity, protection of personal data in accordance with applicable law, and the opportunity to withdraw from the study at any time. Participants also had the opportunity to give informed consent through a mandatory tick box where they expressed their consent to participate in the study. If this check box was not ticked a participant could not continue completing the questionnaire.

Data analysis

Statistical analysis was conducted using the statistical software CD-C EpiInfo™ 7 software version 7.1.3.10. Descriptive statistics expressed on average, standard deviation (SD) for continuous variables, and percentages for

categorical variables were used for demographic data and study results. Cross-tabulations (MxN) and X² tests were used to test the statistical relationships between the variables. Values of $p \leq 0.05$ were considered statistically significant.

Results

Socio-demographic characteristics

The final analysis of the study included 255 individuals over 18 years of age. The mean age of the study participants was 29.2. The majority of participants were female (78.4%), with higher education (85.5%), single (55.7%), employed (56.9%), living alone in their own home (45.5%). 27.1% of study participants reported suffering from chronic diseases. The chronic disease with the highest prevalence was high blood pressure ($n = 13$), Table 1.

Table 1. Socio-demographic data of the study participants, $n = 255$

Characteristics	Frequency n	Percent %
Gender		
Male	200	78.4
Female	55	21.6
Age (years)		
Mean	29.2	
Std Dev	±11.03	
Mode	20	
Marrital status		
Married	111	43.5
Single	142	55.7
Divorced	2	0.8
Educational level		
Elementary	9	3.5
Higher school	28	11.0
University	218	85.5
Employment Status		
Employed	145	56.9
Unemployed	105	41.2
In retirement	5	2.0
Place of living		
In my house, alone	116	45.5
With my children	70	27.5
Rent	69	27.1
Presence of chronic diseases		
No	212	83.1
Yes	43	16.9
The most common chronic diseases		
High blood pressure	13	30.23
Rheumatic diseases	3	6.97
Thyroid gland disease	3	6.97

Migraine	4	9.31
Chronic gastrointestinal diseases (gastritis, ulcers)	5	11.26
Kidney disease	3	6.97
Multiscleorsis	3	6.97
Talasemi major	3	6.97
Ovarian cysts	4	9.31
Diabetes	2	4.65
TOTAL	255	100

Results of the HLS-EU-Q16 questionnaire (Health Literacy Survey European Questionnaire16)

Table 2 shows the results of the 16 questions of the Health Literacy Survey European Questionnaire16. From this table, it is notable that, as per the first 8 questions, most participants reported that they had very easy access to health information. Despite this, a considerable percentage of participants selected the equivalent of

“quite difficult” in response to all the questions. No statistically significant associations were identified between health literacy (first 8 questions) and gender, $p \geq 0.05$. Statistical correlations were identified between Question 1, Question 9, $p = 0.004$; Question 10, $p = 0.0005$ and educational level.

Table 2. Health Literacy Survey European Questionnaire16

HLS-EU-Q16 questions	Very easy n (%)	Quite easy n(%)	Quite difficult n (%)	Very difficult n (%)
<u>1.</u> How easy or difficult would you say it is to find information about the symptoms of the diseases that bother you?	106(41,6)	48(18,8)	87(34,1)	14(5,5)
<u>2.</u> How easy or difficult would it be to find out where you can get help from health professionals when you are sick?	106(40,8)	64(25,1)	74(29,0)	13(5,1)
<u>3.</u> How easy or difficult would you say it is to understand what your doctor is telling you?	103(40,4)	36(14,1)	107(42,0)	9(3,5)
<u>4.</u> How easy or difficult would you say it is to understand your doctor or pharmacist's instructions on how to take a prescription medicine?	79(31,0)	20(7,8)	146(57,3)	10(3,9)
<u>5.</u> How easy or difficult would you say it is to judge when you should get a second opinion from another doctor?	96(37,6)	86(33,7)	60(23,5)	13(5,1)
<u>6.</u> How easy or difficult would you say it is to use the information (Instructions: treatment, treatment options) given to you by your doctor to make decisions to treat your illness?	85(33,3)	46(18,0)	116(45,5)	8(3,1)
<u>7.</u> How easy or difficult you would say it is to follow the instructions of your doctor or pharmacist?	95(37,3)	24(9,4)	130(51,0)	6(2,4)
<u>8.</u> How easy or difficult would it be to find information on how to manage problems such as stress or depression?	77(30,2)	93(36,5)	65(25,5)	20(7,8)
<u>9.</u> How easy or difficult would you say it is to understand the health risks of behaviors such as smoking, lack of exercise, excessive alcohol consumption?	76(29,8)	49(19,2)	117(45,9)	13(5,1)
<u>10.</u> How easy or difficult would you say it is to understand why it is necessary to do preventive medical examinations? (Instructions: mammography, diabetes test, blood pressure control)	85(33,3)	42(16,5)	122(47,8)	6(2,4)

11. How easy or difficult would you say it is to judge whether information on health risks (e.g. poor diet, lack of physical and mental exercise, obesity, smoking, environmental pollution, etc.) as presented in the media is credible? (Instructions: TV, internet or other media)	100(39,2)	51(20,0)	83(32,5)	21(8,2)
12. How easy or difficult would it be to decide how you can protect yourself from a disease based on media information?	78(30,6)	93(36,5)	58(22,7)	26(10,2)
13. How easy or difficult would you say it is to find activities that are good for your mood? (Instructions: exercise, walking, going out with friends, etc.)	98(38,4)	43(16,9)	104(40,8)	10(3,9)
14. How easy or difficult would it be to understand health advice from family and friends?	106(41,6)	42(16,5)	96(37,6)	11(4,3)
15. How easy or difficult would you say it is to understand media information on how to improve your health?	101(39,6)	36(24,7)	71(27,8)	20(7,8)
16. How easy or difficult would you say it is to judge how your daily habits relate to your health? (Instructions: eating habits, exercise, etc.)	117(45,9)	35(13,7)	98(38,4)	5(2,0)

Results of the eHealth Literacy Scale

Table 3. eHealth Literacy Scale

Variables	Insecure / Unimportant / Undecided n (%)	Very helpful / Very important / Strongly agree n (%)	I do not agree at all n (%)
1. How useful do you think the Internet is to help you make decisions about your health?	119(46,7)	73(28,6)	
2. How important is it for you to be able to use health resources online?	50(19,6)	28(11,0)	
3. I know what health resources are available online.	86(33,7)	27(10,6)	42(16,5)
4. I know where I can find useful health resources online.	75(29,4)	35(13,74)	47(18,4)
5. I know how to find useful health resources online.	57(22,4)	40(15,7)	41(16,1)
6. I know how to use the internet to answer my health questions.	66(25,9)	44(17,3)	33(12,9)
7. I know how to use the health information I find online to help me.	55(21,6)	35(13,7)	37(14,5)
8. I have the skills I need to evaluate the health resources I find online.	46(18,0)	42(16,5)	38(14,9)
9. I can tell apart high quality health resources from low quality health resources online.	62(24,3)	35(13,7)	53(20,8)
10. I feel confident in using information from the Internet to make health decisions.	78(30,6)	25(9,8)	62(24,3)

Discussion

This online assessment of the health literacy of the Albanian adult population during the COVID-19 pandemic period identified that many participants face difficulties in finding information about the symptoms that concern them, where to seek help if they have a health

problem, and understanding what the doctor and pharmacist tell them regarding their diseases. Participants expressed that it is quite difficult to find reliable information on the management of their chronic diseases. They reported difficulties in understanding the impact of certain health behaviors, why preventive medical examinations were necessary, and found it quite hard to rely on

media information about disease protection and health improvement. Specifically, Table 2 shows that 34.1% of participants report difficulty in finding information regarding symptoms that bother them. 29% reported that they find it quite difficult to seek help if they have a health problem. 42% report that they find it difficult to understand what the doctor tells them about their disease(s), and 57.3% found it quite difficult to understand their doctor or pharmacist's instructions on how to take prescription medicine.

Meanwhile, 23.5% of participants reported that they find it difficult to judge a second opinion given by another doctor. It is quite difficult (45.5%) for participants to use information provided by the doctor to make a decision for treatment. About half of participants (51%) reported that it is quite difficult for them to follow the instructions of a doctor or pharmacist. A quarter of participants (25.5%) report that they find it quite difficult to find information regarding the management of health problems related to stress and depression. The results of our study do not differ from other studies, which found that the general health literacy of the population has declined significantly one year before the COVID-19 outbreak and one year after [23]. Statistical correlations were identified between Question 1, $p = 0.01$, and educational level. According to other studies, the level of education has an impact on health literacy. The educational training of people with lower education markedly improves health-promoting behaviors regardless of the person's age or health status [24-25].

From Table 2 it is notable that, in response to the second half of questions, the largest percentage of participants reported having easy access to health information as per the specifics of each question.

Despite this, the "quite difficult" option occupies a considerable percentage of responses. 45.9% of study participants find it difficult to understand the health risks of behaviors such as smoking, lack of exercise, excessive alcohol consumption. 47.8% have a hard time understanding why preventative medical

examinations are necessary. 38.4% of participants find quite difficult to judge how their daily habits relate to health.

Table 3 shows the results of eHealth Literacy Scale. 28.6% of study participants consider the Internet useful in making health-related decisions, while the largest percentage (46.7%) consider it an unreliable source of health information. Most participants do not consider having the ability to utilize health-related sources of information on the internet important. Uncertainty in the validity of information from the internet prevails over the ability to recognize useful sources. Participants appear undecided about their ability to find useful sources of health information on the Internet and how to use this Internet information to improve their health. The results match those of other studies related to basic health literacy, where 49% of participants reported adequate health literacy, but differ in regards to eHealth literacy. In this case, 57% found digital health literacy tasks easy overall [26]. In our study, participants feel insecure about finding and using information from the Internet to make decisions about their health. As indicated by literature, health literacy in Albania is an under-explored topic, and large-scale studies to explore the concept of health literacy and correlating topics are needed [19].

Study strength and limitations

Our survey has some limitations. These include the web-based type of the survey, which enables easier participation of younger people, the cross-sectional type of the study, small sampling, and response bias. Thus, our findings must be viewed as a point of reference in the level status of basic health and eHealth literacy among adult Albanian population during COVID-19 pandemic. It may provide valid information for future research as well as valuable insights for health care professionals engaged in health education and promotion.

Conclusion

An assessment of the level of basic and eHealth literacy in the adult Albanian population during the COVID-19 pandemic concludes that it is

urgent and imperative to design health interventions by health professionals to increase the level of health literacy in general. E-Health and digital health literacy should be promoted as an easily, accessible, and cost-effective resource. The education and training of vulnerable target groups of the population to find reliable sources of health information on the Internet is recommended. A large-scale study applied on the ground, with the participation of various target groups of the population and to identify barriers or facilitators related to health literacy is recommended.

Funding: This research is part of the "Pandemia e COVID-19 dhe Niveli i Kulturës Shëndetësore Bazë dhe Digjitale (eHealth) në Popullatën e Përgjithshme – Dëshmi Bazë Praktike për të Dënuar Ndërhyrje Shëndetësore të Sakta, të Arritshme dhe të Veprueshme" study, led by the Research Centre of Public Health, Faculty of Health, funded by the research grant fund of the University of Vlore "Ismail Qemali" Albania, November 2021.

References

1. World Health Organization 2013, Health literacy The solid facts. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/190655/e96854.pdf
2. Santana, Stephanie MPH; Brach, Cindy MPP; Harris, Linda PhD; Ochiai, Emmeline MPH; Blakey, Carter BS; Bevington, Frances MA; Kleinman, Dushanka DDS, MScD; Pronk, Nico PhD, MA, FASCM, FAWHP Updating Health Literacy for Healthy People 2030: Defining Its Importance for a New Decade in Public Health, *Journal of Public Health Management and Practice*: November/December 2021 - Volume 27 - Issue - p S258-S264.
3. Hasnain-Wynia R, Wolf MS. Promoting health care equity: is health literacy a missing link?. *Health Serv Res*. 2010;45(4):897-903.
4. Logan, R. A., W. F. Wong, M. Villaire, G. Daus, T. A. Parnell, E. Willis, and M. K. Paasche-Orlow. 2015. *Health Literacy: A Necessary Element for Achieving Health Equity*. NAM Perspectives. Discussion Paper, National Academy of Medicine, Washington, DC.
5. Nutbeam D, Lloyd JE. Understanding and Responding to Health Literacy as a Social Determinant of Health. *Annu Rev Public Health*. 2021 Apr 1;42:159-173.
6. Liu, L., Qian, X., Chen, Z. et al. Health literacy and its effect on chronic disease prevention: evidence from China's data. *BMC Public Health* 20, 690 (2020).
7. Poureslami I, Nimmon L, Rootman I, Fitzgerald MJ. Health literacy and chronic disease management: drawing from expert knowledge to set an agenda. *Health Promot Int*. 2017;32(4):743-754.
8. Loke YK, Hinz I, Wang X, Rowlands G, Scott D, Salter C. Impact of health literacy in patients with chronic musculoskeletal disease--systematic review. *PLoS One*. 2012;7(7):e40210.
9. Bin Naeem S, Kamel Boulos MN. COVID-19 Misinformation Online and Health Literacy: A Brief Overview. *Int J Environ Res Public Health*. 2021;18(15):8091. Published 2021 Jul 30.
10. Wood JL, Lee GY, Stinnett SS, Southwell BG. A Pilot Study of Medical Misinformation Perceptions and Training Among Practitioners in North Carolina (USA). *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*. January 2021.
11. https://www.who.int/health-topics/infodemic/the-covid-19-infodemic#tab=tab_1
12. World Health Organization. Managing the COVID-19 infodemic: Promoting healthy behaviours and mitigating the harm from misinformation and disinformation. Joint statement by WHO, UN, UNICEF, UNDP, UNESCO, UNAIDS, ITU, UN Global Pulse, and IFRC. 23 September 2020 Statement.

- <https://www.who.int/news/item/23-09-2020-managing-the-covid-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation>
13. Galido A, Ecleo JJ, Husnayain A, Chia-Yu Su E. Exploring online search behavior for COVID-19 preventive measures: The Philippine case. *PLoS One*. 2021 Apr 8;16(4):e0249810.
 14. Farooq, Ali & Laato, Samuli & Islam, A.K.M. Najmul & Isoaho, Jouni, 2021. "Understanding the impact of information sources on COVID-19 related preventive measures in Finland," *Technology in Society*, Elsevier, vol. 65(C).
 15. Hannemann, N., Götz, NA, Schmidt, L. et al. Patient connectivity with healthcare professionals and health insurer using digital health technologies during the COVID-19 pandemic: a German cross-sectional study. *BMC Med Inform Decis Mak* 21, 250 (2021).
 16. Chesser AK, Keene Woods N, Smothers K, Rogers N. Health Literacy and Older Adults: A Systematic Review. *Gerontol Geriatr Med*. 2016;2:2333721416630492. Published 2016 Mar 15.
 17. Don Nutbeam, Bronwyn McGill, Pav Premkumar, Improving health literacy in community populations: a review of progress, *Health Promotion International*, Volume 33, Issue 5, October 2018, Pages 901–911.
 18. Sørensen, K., Van den Broucke, S., Pelikan, J.M. et al. Measuring health literacy in populations: illuminating the design and development process of the European Health Literacy Survey Questionnaire (HLS-EU-Q). *BMC Public Health* 13, 948 (2013).
 19. Ervin Toçi, Genc Burazeri, Sokol Myftiu, Kristine Sørensen, Helmut Brand, Health literacy in a population-based sample of adult men and women in a South Eastern European country, *Journal of Public Health*, Volume 38, Issue 1, March 2016, Pages 6–13.
 20. Toçi, E. Health literacy in the Western Balkans The example of Albania and Kosovo, 2015. *Universitaire Pers Maastricht*.
 21. Haxhi Kamberi, Ervin Toçi, Naim Jerliu, Kreshnik Petrela, Herion Muja, Gentiana Qirjako. Evaluation of functional health literacy among primary health care users in Kosovo: a cross-sectional study. *Albanian Medical Journal* 1 – 2013;95-98. *Brief Communications*.
 22. Eysenbach G. Improving the quality of Web surveys: the Checklist for Reporting Results of Internet E-Surveys (CHERRIES) [published correction appears in *J Med Internet Res*. 2004;6(3):e34. Published 2004 Sep 29.
 23. Ishikawa, H., Kato, M. & Kiuchi, T. Declines in health literacy and health-related quality of life during the COVID-19 pandemic: a longitudinal study of the Japanese general population. *BMC Public Health* 21, 2180 (2021).
 24. Jansen, T., Rademakers, J., Waverijn, G. et al. The role of health literacy in explaining the association between educational attainment and the use of out-of-hours primary care services in chronically ill people: a survey study. *BMC Health Serv Res* 18, 394 (2018).
 25. Bayati T, Dehghan A, Bonyadi F, Bazrafkan L. Investigating the effect of education on health literacy and its relation to health-promoting behaviors in health center. *J Educ Health Promot*. 2018;7:127. Published 2018 Oct 29. doi:10.4103/jehp.jehp_65_18
 26. Patil U, Kostareva U, Hadley M, et al. Health Literacy, Digital Health Literacy, and COVID-19 Pandemic Attitudes and Behaviors in U.S. College Students: Implications for Interventions. *Int J Environ Res Public Health*. 2021;18(6):3301. Published 2021 Mar 23. doi:10.3390/ijerph18063301

Corresponding author:

Fatjona Kamberi

*Address: Research Centre of Public Health,
Faculty of Health, University of Vlora, Vlora,
Kosova Street, P. Box 9401, Vlora, Albania*

Tel: +355692055934

Email: fatjona.kamberi@univlora.edu.al

Conflict of interest

The authors declare that there is no conflict of interest.

Hematoma e inkapsuluar e glandulës së Bartolinit - Një rast klinik

Dr. Shk Petraq Mustaqe^{1*}, Msc. Jerina Jaho^{1*}, Msc. Daniela Nakuci^{2*}

¹ Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

Fakulteti i Shëndetit, Qendra Kërkimore Shkencore e Shëndetit Publik

² Spitali Rajonal Vlorë, Departamenti i Patologjisë

Hyrja

Gjendrat e Bartolinit janë organe të rëndësishme të sistemit riprodhues femëror, Këto gjendra kanë si funksion prodhimin e një sekrecioni alkalik mukoid, i cili ndihmon në lubrifikimin vaginal dhe vulvar. Gjendrat lokalizohen në të dy anët e orificiumit ekstern të vaginës. Ka disa lloje lezionesh që mund të evidentohen në këto struktura anatomike, ku në pjesën më të madhe të rasteve të paraqitura për vizitë mjekësore, predominojnë cistet dhe absceset.

Metodologjia

Ky është prezantimi i një rasti klinik të një pacienteje 55 vjece, e cila paraqitet te kirurgu për ankesat e saj. Pasi gruaja ekzaminohet, diagnostikohet dhe trajtohet në mënyrë adekuate, asaj i merret konsenti për paraqitjen e rastit të saj në këtë studim, duke ruajtur konfidencialitetin.

Rezultatet

Rasti klinik i paraqitur, paraqet një kuadër klinik jo të lehtë për të vendosur një diagnozë të saktë të një kisti të gjendrës së Bartolinit. Ekzaminimi fizik i kujdesshëm nga ana e kirurgut dhe preparimi i kujdesshëm me elektrobisturi verifikuan cistin-hematomë majtas dhe pak më sipër fornixit posterior, ku u mor pak material nga kapsula e kistit dhe hematoma dhe u dërguan për ekzaminim

histologjik. Përgjigja histologjike konkludoi hematomë cistike e glandulës Bartolinike.

Konkluzione

Lezionet cistike të vaginës janë relativisht të zakonshme dhe zakonisht përfaqësojnë gjendje beninj. Mënyrat e menaxhimit të kësaj gjendjeje gjendrave Bartolinike, variojnë nga diskomforti që i sjellin pacientes si dhe nga përmasat apo edhe shtritja anatomike e lezionit kistik. Ekzaminimi fizik, me një inspeksion të kujdesshëm nga mjeku kirurg, ndërthurur edhe me ekzaminime imazherike, kërkon një ekzaminim biptik, i cili është konfirmuesi i diagnozës. Ekscizioni kirurgjikal, një preparim i kujdesshëm me elektrobisturi, verifikimi i cist-hematomës në rastin konkret, zvetimi i saj dhe hemostaza e plagës trajtuan me sukses rastin. Marrja e materialit biptik verifikoi diagnozën e suspikuar që në fillim nga mjeku kirurg që ekzaminoi pacienten.

Fjalët kyce

Cist e gjendrës Bartolini, lezione vulvare, hematoma e gjendrës Bartolinike, menaxhimi i kësaj gjendjeje Bartolinike, ekscizioni kirurgjikal i kësaj gjendjeje, rekurenca e kësaj gjendjeje.

Introduction

Bartholin's glands are important organs of the female reproductive system. These glands have the function of producing an alkaline mucoid secretion, which helps in vaginal and vulvar lubrication. These glands are located on both sides of the external orifice of the vagina. There are several types of lesions that can be identified in these anatomical structures, where in most cases presented for medical examination, cysts and abscesses predominate.

Methodology

This is the presentation of a clinical case of a 55-years old patient, who is presented to the surgeon for her complaints. Once the woman is examined, diagnosed, and treated adequately, she is taken into consideration for presenting her case in this study, while maintaining confidentiality.

Results

The presented clinical case, provides a clinical framework not easy to establish an accurate diagnosis of a Bartholin gland cyst. Careful physical examination by the surgeon and careful preparation with electrosurgery verified the cyst-hematoma left and just above the posterior fornix, where some material was taken from the cyst capsule and hematoma and sent for histological examination. The histological response concluded cystic hematoma of the Bartholin gland.

Conclusions

Cystic lesions of the vagina are relatively common and usually represent a benign condition. Ways of managing Bartholin gland cysts vary depending on the discomfort they bring to the patient as well as the size or even the anatomical extent of the cystic lesion. Although the physical examination, with a careful inspection by the surgeon, combined with the imaging examinations, requires a biopsy examination, which is the confirmation of the diagnosis. Surgical excision, a careful preparation with electrosurgery, verification of the cyst-hematoma in the specific case, its reduction and

wound hemostasis successfully treated the case. Taking the biopsy material verified the suspected diagnosis from the beginning by the surgeon who examined the patient.

Key words

Bartholin gland cyst, vulvar lesions, Bartolini gland hematoma, management of Bartolini cysts, surgical excision of cysts, recurrence of cysts.

Hyrja

Gjendrat e Bartolinit janë një strukturë anatomike shumë e rëndësishme e sistemit genital femëror, të cilat u përshkruan për herë të parë në vitin 1977 nga anatomisti danez Caspar Bartholin. Këto gjendra kanë si funksion prodhimin e një sekrecioni alkalik mukoid, i cili ndihmon në lubrifikimin vaginal dhe vulvar. Këto gjendra lokalizohen në të dy anët e orificiumit ekstern të vaginës. Ka disa lloj lezionesh që mund të evidentohen në këto struktura anatomike, ku në pjesën më të madhe të rasteve të paraqitura për vizitë mjekësore, predominojnë cistet dhe absceset. Bllokimi distal i kanalit mund të rezultojë në mbajtjen e sekrecioneve, me pasojë formimin e një kisti ose abscesi.

Këto leziona, kur janë në formën kistike, mund të jenë asimptomatike ose mund të shfaqen me dhimbje, djegie, dispareuni, eritemë ose edemë, si dhe cistet në përmasa më të mëdha mund të ndikojnë edhe në marrëdhëniet seksuale të gruas apo edhe ndjesi gjatë ecjes. Kistet zakonisht janë unilaterale, e për pasojë shkaktojnë një asimetri vulvare. Ndërsa absceset shkaktojnë dhimbje të forta të vulvës, temperaturë dhe në disa raste rrjedhje vaginale, në terren të ndonjë sëmundje seksualisht të transmetueshme [1].

Përvec këtyre dy lezioneve më të shpeshta, në gjendrat e Bartolinit mund të shfaqen edhe leziona të natyrës tumorale, vecanërisht në moshat mbi 40 vjeç, prandaj në këtë rast indikohet patjetër trajtimi kirurgjikal dhe kryerja e biopsisë, që të kryhet një diagnozë diferenciale e malinjitetit. Në diagnostikimin e lezioneve të këtyre gjendrave ka rol të rëndësishëm ekzaminimi fizik, i pasuar nga ekzaminimet imazherike, si ekografia, CT-skaner apo rezonanca magnetike [2,3]. Të dhënat

epidemiologjike tregojnë që 2% e grave, mund të zhvillojnë një kist të gjëndrave të Bartolinit në një moment të caktuar të jetës së tyre, ku absceset zënë pjesën më të madhe të rasteve dhe përbejnë 3-fishin e rasteve të kisteve. Gratë seksualisht aktive kanë probabilitet më të madh të shfaqjes së këtyre lezioneve [4]. Trajtimi i kisteve të gjëndrës Bartolinike ka evoluar nga një procedurë e ndërlikuar, me humbje të gjakut në sasi të madhe, që kërkon anestezi të përgjithshme deri së fundmi, në një shpim të thjeshtë të kistit dhe vendosjen e një drenazhi. Megjithatë trajtimet për kistet e gjëndrës Bartolinike duken të thjeshta, kërkojnë një përvojë dhe punë të kujdesshme nga ana e kirurgut [5]. Trajtimet e tilla nëpërmjet ekscizionit, fistulizimit, marsupializimit, si dhe kauterizimit me lazer të dioksidit të karbonit dhe nitrati argjendi konsiderohen si metoda tradicionale. Diskutohen sot variacionet moderne, si përdorimi i hidrodiseksionit për ekscizionin. Aspirimi me aq, incizioni dhe drenimi, dy procedurat më të thjeshta, kanë risk për një shkallë të rritur të rekurencës së lezioneve cistike [6].

Prezantimi i rastit klinik

Pacientja M.S, e moshës 55-vjeçare nga Vlora paraqitet në klinikë me ankesa për një masë në regionin pelvik e projektuar në anën e majtë afër fornixit posterior. Pacientja referon se kjo, asë e bezdis dhe ankon për një dhimbje të lehtë në momentet e urinimit dhe të koitusit. Është afebrile, pa skuqe lokalisht. U ekzaminua disa herë ekografikisht dhe nuk u konstatua asgjë sinjifikative.ose më sakte u përshkrua pa probleme. U bë CT-skaner e pelvisit dhe asgjë për t'u theksuar. U këshillua kontroll gjinekologjik disa herë dhe nuk u konstatua asnjë problematikë. Po ashtu, u krye edhe konsultë urologjike, por dhe këtu nuk rezultoi asgjë. Në inspeksion nuk evidentohet ndonjë nodus, në palpacion të kujdesshëm nga jashtë krijohet një përshtypje e një mase të butë rreth 2cm pa lëvizshmëri, pa ndonjë dhimbje, pa skuqe. Në tushe vaginale asgjë për t'u shënuar. Në mirëkuptim me mjekun kirurg dhe në besimin për një ndërhyrje të vogël incisionale ekzaminuese apo edhe mjekuese, e sëmura në dt.2.8.2019 i nënshtrohet ndërhyrjes. E sëmura

pa asnjë problem tjetër mjekësor dhe me ekzaminime e analiza laboratorike në normë. Në pozicion Tredelenburg incizohet midis labieve majore dhe minore ku vlerësohet më afër në projeksion mbi masë. Me preparim të kujdesshëm, me elektrobisturi u verifikua një cist-hematoma majtas dhe pak më sipër fornixit posterior. U zvotua me kujdes hematoma, u mor pak material nga kapsula e kistit dhe hematoma dhe u dërguan për ekzaminim histologjik. U bë hemostazë e plagës dhe suturë me vikril 4-0 dhe u mbyll për primam pas një lavazhi me fiziologjik dhe kontrolli të imët të hemostazës. Pas një jave iu hoqën suturat.

Raporti histo-pathologjik i rastit tonë pasi u procedua në laborator ishte: Në materialin e ekzaminuar vihet re paret kistik i veshur me epitel shumështrësor skuamoz dhe tranzicional dhe nën të glandula mucinoze dhe zona me ndryshime disciklike të shprehura.

Rezultati: Hemorragji intracistike e glandulave të Bartolinit.

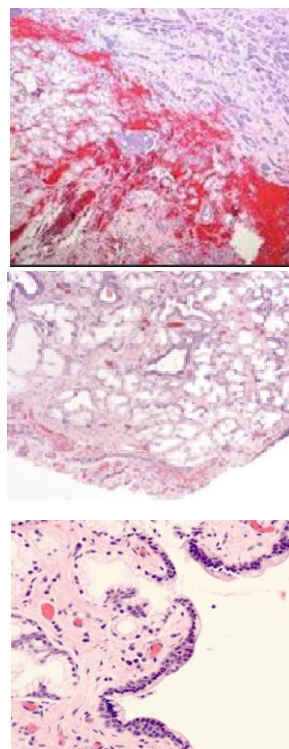

Figura 1. Seksionet e ngjyrosura me H&E të materialit tregojnë praninë e paretit kistik të veshur me epitel shumështrësor skuamoz dhe tranzicional dhe nën të glandula mucinoze dhe zona me ndryshime disciklike të shprehura.

Diskutimi

Kistet e gjendrave Bartolinike përbëjnë një problem relativisht të zakonshëm të gratë në moshën riprodhuese dhe në pjesën më të madhe të rasteve që paraqiten për asistencë mjekësore, përfaqësojnë gjendje beninje. Një kist vaginal mund të paraqesë një derivat embriologjik, ind ektopik ose anomali urologjike. Lezionet cistike beninje të vaginës paraqesin një spektër, nga lezione të vogla asimptomatike deri te kiste mjaft të mëdha që shkaktojnë obstrukcion urinar. Anamneza, ekzaminimi fizik dhe imazhet radiologjike, duke përfshirë cisto-uretrogramën e zbrazjes dhe imazhet e rezonancës magnetike, janë të dobishme në diagnostikim. Ndërgjegjësimi për diagnozat e ndryshme të lezioneve cistike beninje të vaginës dhe anomalive të shoqëruara do të ndihmojë në vlerësimin dhe trajtimin. Trajtimi përcaktohet nga graviteti i simptomave. Suksesi i trajtimit dëshmohet me nivelin e rekurencave afatshkurtër të cisteve, si dhe kërkohet një trajtim që të ketë një kosto të justifikueshme [7].

Për pacientet me simptoma uro-gjinekologjike, fillimisht duhet të kryhet një ekzaminim fizik adekuat dhe ky ekzaminim do të drejtojë kërkesat për ekzaminime shtesë. Edhe pse një diagnozë diferenciale e një kisti Bartholinik realizohet paraprakisht nga mjeku kirurg që në momentin e inspeksionit të hapësirës vaginale të pacientes, konfirmimi diagnostik është domosdoshmërisht histologjik. Sa i takon rastit klinik të marrë në shqyrtim konstatohet se brenda lezionit cistik të gjendrave të Bartolinit, u gjend hematomë. Krahësuar me pjesën më të madhe të lezioneve të këtyre gjendrave ku predominojnë cistet dhe absceset, ky rast paraqet vecanti pikërisht nga prania e hemorragjisë intracistike.

Referencat

1. Quaresma C, Sparzak PB. Anatomy, Abdomen and Pelvis, Bartholin Gland. 2021 Jan 28. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan-. PMID: 32491735.
2. Lee, Min Y.^a; Dalpiaz, Amanda^a; Schwamb, Richard^a; Miao, Yimei^b;

Waltzer, Wayne^b; Khan, Ali^b Clinical Pathology of Bartholin's Glands: A Review of the Literature, Current Urology: May 2015 - Volume 8 - Issue 1 - p 22-25 doi: 10.1159/000365683

3. Heller DS, Bean S. Lesions of the Bartholin gland: a review. J Low Genit Tract Dis. 2014 Oct;18(4):351-7. doi: 10.1097/LGT.000000000000016. PMID: 24914884.
4. Bora SA, Condous G. Bartholin's, vulval and perineal abscesses. *Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol*. 2009;23(5):661-666.
5. Hill DA, Lense JJ. Office management of Bartholin gland cysts and abscesses. *Am Fam Physician*. 1998 Apr 1;57(7):1611-6, 1619-20. PMID: 9556648.
6. Omole F, Kelsey RC, Phillips K, Cunningham K. Bartholin Duct Cyst and Gland Abscess: Office Management. *Am Fam Physician*. 2019 Jun 15;99(12):760-766. PMID: 31194482.
7. Reif P, Ulrich D, Bjelic-Radic V, Häusler M, Schnedl-Lamprecht E, Tamussino K. Management of Bartholin's cyst and abscess using the Word catheter: implementation, recurrence rates and costs. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol*. 2015 Jul;190:81-4. doi: 10.1016/j.ejogrb.2015.04.008. Epub 2015 Apr 29. PMID: 25963974.

SHKENCAT E EDUKIMIT

Rëndësia e metodave të mësimdhënies për një orë të suksesshme

Blerina Xhelaj

*Departamenti i Edukimit, Fakulteti i Shkencave Humane, Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë
blerina.xhelaj@univlora.edu.al*

Abstrakt

Kërkimet e sotme shkencore në edukim paraqesin një interes të veçantë në lidhje me format pedagogjike të të nxënës si dhe metodave të të mësuarit, që janë të larmishme. Është e vështirë të bëhet një vlerësim dhe analizë e hollësishme e të gjitha metodave, sepse disa prej tyre i kanë qëndruar kohës, kurse disa të tjera jo. Metoda si koncept është një bashkësi e strukturuar, koherente me qëllimet dhe realizimin edukativ, të orientuar drejt një objekti të caktuar. Metodën e të mësuarit përcaktojnë rrugët, mënyrat dhe ecurinë didaktike që mësuesi përdor gjatë procesit mësimor, për transmetimin dhe përvetësimin e njohurive të nxënësit. Në kohët e sotme metodat kanë ndryshuar. Ato kanë evoluuar si rrjedhojë e ndryshimeve shoqërore, kulturore, politike, por edhe ekonomike. Përdorimi i metodave të ndryshme në mësuesi nxit, inkurajon ose e largon interesin e nxënësit deri edhe në braktisje të shkollës, prandaj është e rëndësishme gjetja e një ose disa metodave të alternuara me njera-tjetrën që japin efikasitet dhe nxisin të nxënësit. Autorët të cilët janë marrë me studimin e metodave, teknikave dhe strategjive në mësuesi janë të shumtë, si Comenius, Frobel, Montessori, Decroly, Freinet, Kuisinet etj. Metodën që kanë gjetur më shumë përdorim janë: të pyeturit, diskutimi, loja me role, puna me grupe etj., të cilat paraqesin më tepër me avantazhe.

Fjalë kyçe: *avantazhe, metoda, mësuesi, proces mësimor, strategji, teknika*

Abstract

Today's scientific research in education poses a particular interest in pedagogical learning formats as well as diverse learning methods. It is

difficult to make a detailed assessment and analysis of all the methods because some of them have stayed on time while some others did not. The method as a concept is a structured community, coherent with goals and educational realization, oriented to a certain objective. Learning methods determine the ways, means and didactic performance that the teacher uses during the learning process, for the transmission and acquisition of student knowledge. Nowadays the methods have changed. They have evolved as a result of social, cultural, political, but also economic change. The use of different teaching methods encourages, encourages or disassociates the pupil's interest up to the abandonment of the school, so it is important to find one or more alternating methods that give efficiency and encourage learning. Authors who have been involved in the study of teaching methods, techniques and strategies are numerous, such as Comenius, Frobel, Montessori, Decroly, Freinet, Kuisinet, etc. Methods that have found more use are: asking questions, discussing, role playing, group work, etc, which are presented with more advantages.

Key word: *advantages, methods, teaching, teaching process, strategy, techniques*

Në kohët e sotme lidhur me procesin e mësimdhënies, problem i rëndësishëm paraqitet gjetja, përdorimi dhe alternimi i metodave sa më efikase të punës me nxënësit. Kërkimet shkencore në edukim kanë paraqitur interes lidhur me problemet e formave pedagogjike dhe metodat e të mësuarit, por jo pa vështirësi. Së pari, është e pamundur që të bëhet një prezantim dhe paraqitje e të gjitha metodave, sepse ato janë të ndryshme dhe të larmishme. Disa prej metodave i qëndrojnë kohës, ndërsa disa të tjera nuk i rezistojnë dot kohës dhe evolucionit shkencor. Së dyti, është vështirë të përcaktohet qartë matësi apo treguesi, për të saktësuar veçoritë e një metode. Lidhur me përcaktimin e konceptit metodë, studiuesit e kanë përcaktuar si një bashkësi të strukturuar me qëllimet dhe realizimet edukative, të orientuar drejt një objekti dhe qëllimi të shprehur qartë. Metodën, përdorimi dhe alternimi i tyre, shërbejnë për përcaktimin e objektivave në një orë mësimore. Autorë të ndryshëm kanë shkruar dhe studiuar lidhur me përdorimin e tyre në teori dhe praktikë. Çdo mësimdhënës përdor një metodë që i përshtatet edhe personalitetit të tij. Autorë të ndryshëm e kanë përcaktuar metodën si një "pronë personale" të edukatorit, nëpërmjet të cilit, metodat janë në harmoni me synimet e tij, me karakteristikat e personalitetit të tij etj. Disa autorë na japin përkufizime të ndryshme lidhur me zbatimin e metodave. J.J. Roussen e paraqet metodën si "mahninë tonë pedanteske për t'u mësuar fëmijëve atë që ata mund të mësojnë vete. Bihevizistët e paraqesin metodën dhe zbatimin e saj në raport me bashkëveprimin me mjedisin. Kurse, studiuesi Larousse e përkufizon metodën, si një proces që ndikon në fitimin e njohurive. Të fundit, biologët e përcaktojnë metodën si një proces që çon në zhvillimin e trurit. Mësimdhënësi gjatë procesit mësimor duhet të përdorë një seri teknikash, strategjish dhe metodash nëpërmjet të cilave, ai komunikon me nxënësit. Gjetja e metodave sa më efikase ndikon në rritjen e cilësisë në klasë. Metodën e të mësuarit janë futur që në mitologjinë greke. Ka mendime të ndryshme në lidhje me të nxënë, ku

disa studiues si (Kuisinet, Frobel), por edhe bihevizistët, pohojnë që njerëz të ndryshëm mësojnë në mënyra të ndryshme. Ka disa

mendime të tjera, që përdorimi i gabuar nga ana e mësuesit, mund të ndikojë në mungesën e të nxënë, deri në largimin e interesit ndaj lëndës, madje deri në braktisje të orës mësimore. Për këtë arsye, mësuesi duhet ta zhvillojë orën e mësimit sa më interesante, duke e ilustruar me shembuj të ndryshëm. Para viteve 1990, në Shqipëri është ndjekur një model i të shpjeguarit tradicional, ku mësuesi flet gjatë gjithë orës dhe është në qendër të mësimit, kurse sot ka ndryshuar ky model, ku është nxënësi në qendër të klasës. Një nga teknikat më të përdorura kohët e fundit në arsim, është bashkëpunimi në grup ose puna me grupe. Disa nga specifikat e bashkëpunimit në grup janë: të nxënë në punën me grupe, organizimi i klasës, ndarja e grupeve, caktimi i kryetarëve dhe i detyrave të tyre, teknikat e diskutimit, mësuesi dhe nxënësi në metodat e diskutimit, roli i mësuesit gjatë diskutimit, roli i nxënësve gjatë diskutimit, rezultatet e punës, bashkëveprimi, socializimi i tyre, si dhe krahasimi i detyrave të punës me grupe. Për realizimin e një ore të suksesshme të punës me grupe, rolin më të madh e luajnë dy "aktorët": mësuesi dhe nxënësi. Kriteret në klasifikimin e tyre janë: synimet e edukimit, roli i mësuesit, roli i nxënësit. Mësuesi luan një rol të rëndësishëm në klasë, sepse ai është një burim dijeshe dhe e përcjellë atë të nxënësi në mënyrë pedante, autoritare ose jo. Nxënësi është një komponent tjetër që e asimilon mësimin, jo vetëm nga metodat e përdorura nga mësuesi, por edhe format e të nxënë që e karakterizon atë. Një kriter tjetër është edhe burimi nga e merr informacionin nxënësi, i cili mund të jetë asimiluar me metoda konkrete, që mund të jetë fjala e mësuesit ose libri e literatura të tjera. Metoda konkrete varet nga vërtetimi, eksperimentimi dhe pilotimi. Kriter tjetër është ndërveprimi i metodave të nxënësit gjatë orës mësimore dhe bashkëveprimi i tyre. Të nxënë në bashkëpunim përfshijnë disa tipare dalluese: ndërvarësia pozitive, komunikimi i drejtpërdrejtë, përgjegjësia individuale, zhvillimi i shprehive sociale etj. Ndërvarësia pozitive i mëson nxënësit, se të nxënë në klasë i përmirëson ata për të patur sukses. Nëpërmjet komunikimit të drejtpërdrejtë, nxënësit ndihmojnë njeri-tjetrin, këmbëjnë ide dhe mendime. Nëpërmjet përgjegjësisë individuale, çdo nxënës mban përgjegjësi për realizimin e

punës në grup. Nëpërmjet shprehive sociale, të nxënësit në bashkëpunim u jep mundësi nxënësve të zhvillojnë shprehitë sociale. Mësuesi duhet ta organizojë klasën në mënyra të ndryshme. Organizmi i klasës ka të bëjë edhe me mënyrat e vendosjes së bankave. Disa shembuj janë si: organizimi i klasës në formë rrethi, organizimi në formë zigzake, grupet në formë ylberi etj. Një rëndësi të veçantë luajnë edhe teknikat e diskutimit. Ajo realizohet nëpërmjet teknikës së simpoziumit, brainstorming, rrjetit të diskutimit, kllasterit etj. Nëpërmjet teknikës së simpoziumit, u jep mundësi nxënësve që të prezantojnë fjalën e tyre. Kjo teknikë ka disa përparësi: jep një studim më të detajuar të problemit, paraqet të dy anët e një etj. Teknika e brainstorming paraqet bisedën pyetje - përgjigje me nxënës. Kjo teknikë çështjeje është shumë e përdoruar gjatë procesit mësimor. Mësuesi bën pyetjet, kurse nxënësit përgjigjen. Kjo teknikë realizon dhe nxjerr në pah idetë e nxënësve nëpërmjet përgjigjeve të tyre. Kurse, rrjeti i diskutimeve është një tjetër teknikë e përdorur, e cila nxit argumentet e nxënësve, nxit shkëmbimin e ideve mes tyre, jep mundësi që nxënësi të japë përgjigje si pozitive dhe negative. Një teknikë tjetër është edhe loja me role, e cila ndihmon në zhvillim fizik të fëmijës, në zhvillimin mendor, psikologjik dhe intelektual. Kjo teknikë ka si synim që të nxisë bashkëpunimin ndërmjet nxënësve. Loja me role shërben për interpretimin dhe analizën e sjelljes dhe të marrëdhënieve ndërpersonale. Loja me role ka avantazhe, sepse demonstroi qëndrime dhe koncepte, thëllon kuptimin e situatave sociale, planifikon strategji për zgjidhjen e provimeve etj. Luajtja e roleve ka edhe një sere mangësish si: kërkon kohë, shpesh herë nuk është aq realiste dhe mund të ndodhë që të çojë në rezultate të gabuara. Gjatë përdorimit të këtyre metodave nga ana e mësuesit, një rëndësi të veçantë luan edhe vet mësuesi, i cili ka për detyrë t'i ndihmojë të tjerët, për të mësuar dhe t'i shikojë gjërat në këndvështrime të ndryshme, nisur edhe nga personaliteti i secilit nxënësi. Ai duhet të nxisë ndërveprimin e nxënësve si dhe t'i mirëkuptojë ata në situata të ndryshme dhe në praktikën e përditshme. Në organizimin e punës me grupe gjatë mësimdhënies, rolet që merr mësuesi janë: ekspert i mësimdhënies, partner në komunikim dhe në klasë, organizues,

motivues, drejtues, menaxhues, këshillues, vlerësues etj. Mësuesi duhet të jetë ekspert në mësimdhënie. Ai duhet të ketë njohuri shumë të mira rreth lëndës, si dhe duhet të përdori strategji efektive në mësim. Mësuesi luan një rol të rëndësishëm në organizimin e punës me grupe. Mësuesi luan një rol të rëndësishëm edhe si organizator. Çdo aktivitet ka nevojë për organizim. Grupet duhet të përfshihen në aktivitete. Ato duhet të njohin dhe konceptet bazë që marrin pjesë në to. Mësuesi e organizon punën në klasë duke i kombinuar nxënësit në varësi të arritjeve. Veprimtaritë që përfshihen në orën mësimore duhet të përmbajnë një ngarkesë pune, ku nxënësit duhet të përfshihen të gjithë gjatë orës. Mësuesi luan një rol të rëndësishëm në ndërtimin e grupit. Ai ka një rol të padiskutueshëm edhe si motivues në orën mësimore. Mësuesi duhet të pranojë gabimet e nxënësve, duhet t'i motivojë ata, si dhe duhet t'i vlerësojë përgjigjet e tyre, pavarësisht nëse ato janë të gabuara apo të sakta. Mësuesi luan edhe një rol tjetër si drejtues, i cili e merr këtë rol që në fillim të orës mësimore. Ai shpërndan detyrat dhe organizon klasën. Mësuesi duhet të menaxhojë orën mësimore, duhet të shqyrtojë dhe të menaxhojë diskutimin në klasë. Roli i mësuesit është shumë i rëndësishëm edhe si këshillues. Ai jep këshilla lidhur me veprimtaritë që realizohen nga vet nxënësit. Mësuesi i këshillon nxënësit që të ndjekin rrugën drejt një përfundimi të saktë. Një rol tjetër është edhe roli vlerësues. Është e rëndësishme që të dalë rezultati. Mësuesi bën vlerësime të ndryshme. Ai vlerëson jo vetëm rezultatin e punës, por edhe bashkëpunimin e nxënësve, ndërveprimin e tyre, organizimin e tyre, mënyrën e diskutimit të tyre. Mësuesi duhet ta bëjë vlerësimin objektivisht, por në rrethana të ndryshme, ai mund të bëjë edhe një vlerësim subjektiv. Ky vlerësim mund të bëhet nga ana e mësuesit për të stimuluar nxënësit me rrethana të ndryshme. Mësuesi efektiv dallohet nga disa karakteristika të rëndësishme si: ka kërkesa të larta për nxënësit, motivon ata, i përfshin të gjithë në veprimtarinë mësimore, kontrollon punën, ka një ndjeshmëri ndaj veçorive individuale të nxënësve. E rëndësishme është edhe zotërimi i klasës nga ana e tij. Përveç roleve të mësipërme që mund të ketë një mësimdhënësi, dallohen edhe forma të tjera si dhe ndikimet e tij në grup.

Roli i drejtuesit demonstrues dhe ndikimi në grup:

- Bën që dëgjuesit të bëjnë detyrën
- Bën që dëgjuesit ta ndiejnë veten të përfshirë
- I bën pjesëmarrësit të ndihen më me vetbesim

Roli i drejtuesit mbrojtës:

- Bën që grupi të analizojë veprimtarinë e kryer
- Bën që grupi të provojë produktin përfundimtar

Roli i drejtuesit ekspert:

- U jep pak mundësi për diskutim
- Mund të bëjë disa grupe të interesuar dhe disa të tjerë jo.

Roli i drejtuesit autoritar:

- Mund të frikësojë
- Mund të jetë shpëtimi për disa

Roli i drejtuesit insruktor:

- Krijon marrëdhënie të mira me grupin
- E bën grupin që të ndjehet se ka mësuar diçka

Roli i drejtuesit përballues:

- Mund të zgjidhë problemin e krijuar në klasë

Roli i mësuesit moderator:

- E lë grupin të marrë informacione në shumë burime

Roli i mësuesit lehtësues:

- Nxënësit bëhen aktivë në procesin e të nxënës
- Mësuesi bashkëpunon me grupin
- Nxënësit angazhohen në diskutime të ndryshme etj.

Konkluzione

Disa nga teknikat që modelet e mësimore të drejtuesve përdorin gjatë orës mësimore janë edhe të pyeturit, intervista, diskutimi, loja me role, lojërat, filmi, rrethi, votimi, metoda e zgjidhjes së konflikteve, gazeta etj. Të gjitha teknikat e mësimore kanë avantazhet dhe disavantazhet e tyre. Në arsimin parauniversitar metodat më efikase që kanë gjetur më shumë përdorim në praktikë janë: të pyeturit, loja me role, lojërat, filmi, gazeta, votimi etj., kryesisht në arsimin parashkollor dhe ciklin e ulët. Në ciklin e mesëm të ulët dhe të lartë, metodat më të përdorshme janë: të pyeturit, diskutimi, votimi, intervista, puna me grupe etj. Ndërsa në arsimin universitar dhe atë pasuniversitar janë në përdorim, diskutimi, hulumtimi, pilotimi etj. Metoda e të diskutuarit dhe biseda janë më të përdorshme në ditët e sotme. Gjithashtu, vlen për t'u përmendur edhe puna me grupe. Mësuesi duhet të luajë një rol shumë të rëndësishëm, në mënyrën se si ai i paraqit këto struktura, si dhe duhet të jetë i trajnuar dhe të ketë informacion lidhur me përdorimin dhe alternimin e teknikave, metodave dhe strategjive. Në klasë duhet të sigurohet një mjedis i sigurt, bashkëpunues, i rregullt, disiplinues nga ana e nxënësve dhe me një komunikim e ndërveprim të lartë midis tyre dhe mësuesit. Mësuesi duhet ta menaxhojë mirë klasën, si dhe duhet të nxiti dhe të rrisi shkallën e ndërveprimit të nxënësit, duhet të përcaktojë qartë qëllimet dhe objektivat e lëndës në përputhje me kurrikulën dhe standartet e kohës. Mësuesi duhet të krijojë një ambient të qetë, ku nxënësit të shprehen lirshëm, si dhe duhet të nxisë dhe aktivizojë të gjithë klasën edhe nëpërmjet aktiviteteve që mund të zhvillohen brenda saj, por dhe jashtë saj, duke i bërë nxënësit më gjithëpërfshirës. Ndërsa, nxënësi duhet të mendojë, të ngrejë dhe parashtrijë pyetje, të analizojë, interpretojë e krahasojë probleme dhe çështje të ndryshme që i janë dhënë për trajtim. Të gjitha këto funksionojnë nga bashkëpunimi mësues-nxënësi.

Bibliografia*Literatura bazë:*

{1} Gjedefa, R, Dautaj, A, Muka, P, Lama, A, Vrapit, R, *Edukimi i të Drejtave të Njeriut, Shtator, 2002*

Literatura të tjera:

{2} Kraja, M *"Pedagogji e përgjithshme", Tiranë, 2009*

{3} Musai, B *"Pedagogji e zbatuar", Geer, Tiranë, 2008*

{4} Musai, B *"Metodologji e mësimdhënies", Albgraf, Tiranë, 2003*

{5} Gjokutaj, M, Sala, G *"Psikologji e edukimit", Tiranë, 1999*

{6} Gjokutaj, M. Mërkuri, N *"Probleme të mësimdhënies", Europrint, 2004*

{7} Mërkuri, N *"Probleme psiko- pedagogjike në shkollë", Tiranë, 2004*

{8} McNamara, S, Moreton G *"Didaktika", Mihal Duri, Tiranë, 1986*

ICT in the Curriculum - Teacher & Student Concerns

Assoc. Prof. Dr. Veneranda HAJRULLA¹, Assoc. Prof. Dr. Marsela HARIZAJ²

¹University of Vlora "Ismail Qemali", Albania, Department of Foreign Languages, venerandahajrulla@yahoo.com

²Department of Greek Language and Civilization, The University College "Logos" Albania, marselaharizaj@yahoo.com

Abstrakti

Ky punim trajton temën e aplikimit të mjeteve të TIK-ut në kurikulën mësimore. Kjo mundëson jo vetëm një perspektivë analitike por edhe një kontekst të strukturuar në praktikën e mësimdhënies dhe të nxënësve, për të vendosur se *kur, si dhe pse* të përdoren mjetet e TIK-ut. Disa kritere si: vlerat, interesat e studentëve, nevojat e mësuesve dhe objektivat e kurrikulës, duhet të ndërthuren me kujdes, gjatë procesit të përshtatjes me kurikulën. Në ditët e sotme mësuesit janë lehtësues të të mësuarit, gjithmonë në kërkim të burimeve të reja të informacionit në mënyrë që studentët të kenë akses të menjehershëm në informacion. Ata nxitin realizimin e detyrave për zgjidhjen e problemeve me anë të punës së përbashkët. Megjithatë, *'tele-puna'* (puna virtuale) dhe *'tele-trajnimi'* (trajnimet virtuale) mund të shoqërohen me izolim nëse mësuesit nuk kanë kapacitetin për të përfituar nga mundësitë e komunikimit virtual. Nga ana tjetër, studentët mbajnë qëndrime shumë më pozitive ndaj mjeteve të TIK-ut në krahasim me qasjet tradicionale të të mësuarit. Ata zhvillojnë aftësi të mësimi të pavarur, vetë-disiplinës, aftësi të analizës dhe zgjidhjes së problemeve, të planifikimit dhe menaxhimit të kohës dhe informacionit, përshtatjes me mjediset e reja dhe kreativitetit. Nëpërmjet këtij punimi, ne përpiqemi të nxjerrim në pah disa shqetësime të

mësuesve dhe studentëve gjatë zbatimit të mjeteve të TIK-ut në kurikulë. A duhet të jetë një integrim total apo një integrim i izoluar/i pjesshëm? A duhet të jetë një lëndë bazë apo një mjet mësimor? Ky zbatim i mjeteve të TIK-ut të konsiderohet si *'mësues'* apo si ndihmë/mjet mësimor dhe administrativ në duart e mësuesve?

Fjalët kyçe: *TIK, integrim, shqetësime të mësuesve dhe nxënësve, kurrikulë, të nxënësve konstruktiv, aftësi të të nxënësve.*

Abstract

The implementation of ICT tools in the curriculum involves an analytical perspective and a structured project to teaching and learning practices, to decide on *when, how and why* to use ICT tools. Certain criteria like: values, students' interests, teachers' needs and curriculum objectives, should be structured carefully, how to fit in. Nowadays teachers are learning facilitators, always in search of resources for students to access information. They foster the realization of problem-solving tasks by means of collaborative work. Nevertheless tele – working & tele-training can be associated with isolation if teachers do not have the capacity of taking advantage of virtual communication settings. On the other hand, students adopt positive attitudes towards ICT tools when compared to traditional learning

approaches. They develop self-learning skills, self discipline, skills related to analysis and problem solving, planning and managing time and information, adjustment to new settings and creativity. *Through this paper, we try to highlight some teachers' and students' concerns while placing ICT tools in the curriculum. Should it be a total integration or an isolated integration? Should it be a foundation subject or a learning tool? ICT as a teacher or as a teaching & administrative aid for teachers?*

Key words: *ICT, integration, teacher & student concerns, curriculum, constructive learning, learning skills.*

Introduction

In the twenty - first century we have seen a gradual development of digital technologies in language teaching; teaching includes innovation of new ICT resources such as DVD-s, online libraries, videoconferences, chat rooms, blogs. Furthermore, using these ICT tools gives possibility to access information through the use of resources available on the internet, carry out academic research as well as share information. This has brought the creation of new learning settings which influence the teaching practice structure and the interaction established between the teacher and the student when compared to the traditional learning settings.

Table 1. Traditional and new learning settings¹

Traditional learning settings	New learning settings
Instruction focused on the teacher	Learning focused on the student
One means of communication	Multiple(multimedia)means of communication
Individual learning	Cooperative learning
Transfer of information	Exchange of information

¹ Silvia Sanchez Calderon 2020

Passive learning	Active or exploratory learning
Learning based on facts	Critical learning
Isolated & artificial learning background	Authentic & real learning background

1. ICT in the Curriculum

The implementation of ICT tools in the curriculum requires the designing of a project to structure the teaching and learning practices, to decide on *when, how* and *why* to bring ICT tools in the classroom. Teachers and curriculum designers should follow certain criteria, values, students' interests and curriculum objectives. This because ICT tools offer not only advantages, but also some disadvantages when implemented in the curriculum: *high cost of the tools, out of date equipments, teachers' lack or restricted knowledge, space adjustments in the educational settings* etc. Now days teachers are learning facilitators, they are responsible for finding the resources for students to access information. They implement a constructive methodological approach, design resources by using ICT tools, diagnose students' academic interests and needs, provide feedback.

On the other hand, students experience self learning, self discipline and they undertake independent learning roles. By making use of ICT tools students develop skills related to analysis, problem solving, learning to learn, planning and managing information, creativity, adjustment to new learning settings. Knowledge and information is exchanged through collaborative work, critical thinking and problem solving activities. So overall students adopt positive attitude to ICT tools when compared to traditional approaches.

What is the best ICT resource?

Teachers' choice will depend on the learning objectives, the students' preferences and level,

the teaching strategies, the technical features, physical settings, the quality, the availability, the cost, the knowledge and the complexity.² There is not a unique ICT resource, students and teachers must take into consideration some factors when deciding what the most effective ICT resource is.

2. Factors to be considered by teachers

The following selection of factors should be taken into consideration when deciding what the most effective ICT resource is:

1. The students profile: age, level, learning pace, cognitive skills, learning strategies, prior knowledge, training.
2. The teachers profile: training, teaching experience, motivation and attitude towards ICT.
3. Dimension of the curriculum: teaching model, aims, content, strategies, teaching approach, tasks.
4. Physical background: light, sound, setting, availability
5. Technical background: flexibility, interaction, complexity, adjustment to learners
6. Justified use: objective, efficiency
7. Other aspects: cost

In contrast to most curriculum modules, ICT is not taught in isolation lessons, it is integrated across all areas of the curriculum in primary, secondary and tertiary education. Bennett (2004) mentions 4 views on the role played by of ICT tools in education:

- ICT as a foundation subject- should be studied at its own so as to develop skills related to the functioning of the computer as well as specific concepts(copying, pasting, saving, printing)

- ICT as a learning tool-finding information using a CD-ROM, and the Internet.
- ICT as a '*teacher*' – the teacher offers tasks that meet students' needs, these tasks are displayed in a computer program
- ICT as a teaching and administrative aid for teachers- to show information and present ideas to students, register and analyze students' progress, design worksheets etc.

When it comes to learning English, some other factors affect the use of ICT tools in teaching:

- Child-related issues: experiences, needs, learning styles, behavior
- Personal issues: personality, confidence, attitudes, beliefs
- Relationship issues: child – teacher, teacher-teacher, parent –teacher.
- Subject- related issues: speech acts, sentence structure or spelling

The 8 basic European competences are a topic of reference for these 7 competences that we find in the Albanian Curriculum of Education.

1. Communication in the mother tongue.
2. Communication in foreign languages.
3. Mathematical competence and basic competence in science and technology.
4. Digital competence.
5. Lifelong learning competence.
6. Interpersonal, intercultural, social and civic competences.

² Diaz de Prado and Cervera 2010; Escudero 1995.

7. Entrepreneurship, the ability to turn ideas into action.
8. Cultural identity, understanding of cultural diversity, creation and presenting ideas, experiences, and emotions in a variety of forms.

The ministry of education in Albania, has defined 7 basic competences established in the ***Albanian Curriculum framework of pre-university education***:

These competences aim to develop the achievement of personal realization as human beings, active citizenship, become successful professionals and able to develop lifelong learning.

Definition and selection of key competences³:

- Communication and expression competence.
- Thinking competence.
- Learning to learn competence.
- Competences for life, entrepreneurship and the environment.
- Personal competence.
- Civic competence.
- Digital competence.

The digital competence consists of skills related to searching, selecting, obtaining, processing, communication of knowledge and usage. This competence uses several techniques to access information according to the source (namely, audiovisual, bibliographical and oral) and the support (digital, multimedia and printed).

3. Online teaching resources

Before selecting English teaching and learning resources available on the internet, we (teachers) should consider:

- the aim
- the content
- the internet access

The types of tasks selected, need to be integrated in a coherent project, namely, music, booking flights and accommodation, organizing a trip, religion, the environment, checking the weather forecast, immigration, unemployment. In other words, the tasks structure may include listing in brainstorming and fact-finding, ordering and sorting, creative tasks, sharing personal experiences, problem-solving and comparing.

- **Lingolex**(
<http://www.lingolex.com/espan.html>)
generates flashcards for L2 English vocabulary learning. It also offers grammar explanations, speaking exercises, topic –related vocabulary lists. Furthermore Lingolex hosts exchange programs and live conversations with English speakers as well as a list of language schools in UK and Ireland for L2 English teachers to take them into account for potential language exchange programs.
- **The British Council** (
<http://www.teachingenglish.org.uk>)
provides songs, tests, listening exercises, reading comprehension tasks, lesson plans and webinars for English learning.
- **PDF drive** offers English grammar books and many other English resources. It is freely available in <http://pdfdrive.net/english-grammar-book.html>.

³ Portali shkollor Albas, Mësimdhënia me bazë kompetence

- The BBC(
www.bbc.co.uk/worldservice/learningenglish) provides a varied range of resources of English learning and teaching.
- The USC library provides links to books, journals and other resources as available in
http://uscprimo.hosted.exlibrisgroup.com/primoexplore/search?query=everything&search_scope=EVERYTHING&VID=01USC&lang=en_US&offset=0
- Class tools(www.classtools.net) creates imaginary Face book posts for study purposes, free games, interactive quizzes, crosswords, breaking news headlines, diagrams and timelines. It also provides a plagiarism checker. Class tools also create arcade games such as question /answer format that includes a minimum of ten questions or associations of concepts that we would like students to learn. What is important, here is the fact that Class Tools is a freely available ICT tool. However, it also gives the option of premium users(20 euros/year) that allows to have a personal area where all the designed activities can be saved, to show the activities full screen without the presence of ads and bloc ads.

Conclusion

These are some of the resources that teachers might take into consideration to include in the curriculum. A lot of others are available. Teachers' desire to acquire them, to adopt them as part of their teaching philosophy, and see them **as helping tools** not as **a teacher's substitute**. Perhaps this short article will contribute to help English teachers in designing creative and motivating lesson plans, in which English students will learn English through the use of ICT tools and web resources while developing several competences such as the digital competence, the learning to learn, (that

is to say, *learn by doing*). The autonomy and the active role given makes the students responsible for their own learning. In this student-centered approach, the teacher is a guide and a facilitator of these resources. The latest changes in the Albanian Educational Curriculum, which give space to the introduction **of English Language and ICT, as subjects to be taught at the first class of elementary level**, will re dimension the positioning of ICT in the national curriculum. Teachers, educators and students will surely profit and cope with these new challenges.

References

- Anderson, J and Van Weert, T.(2002) *Information & Communication Technology in Education: A curriculum for schools and Programme of Teacher Development. Francia: Division of Higher Education.*
- Bennett.R.(2004). *Using ICT in Primary English Teaching. New York: learning Matters.*
- Commission of the European Communities (2001) *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: The eLearning Action Plan. Designing Tomorrow's Education. Available in <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0172:FIN:EN:PDF>*
- Silvia Sanchez Calderon (2020) *Learning English through ICT Tools WANCEULEN EDITORIAL S.L./ WANCEULEN EDUCATION.*

ENHANCING SPEAKING THROUGH DRAMA IN EFL CLASSES

Assoc. Prof. Dr. Marsela HARIZAJ¹, Assoc. Prof. Dr. Veneranda HAJRULLA²

¹Department of Greek Language and Civilization, The University College "Logos" Albania, marselaharizaj@yahoo.com

²University of Vlora "Ismael Qemali", Albania, Department of Foreign Languages, venerandahajrulla@yahoo.com

Abstrakti

Përmirësimi i të folurit në orët e gjuhës angleze është një nga komponentët kryesor për përvetësimin efikas të gjuhës. Të qëniet e suksesshëm varet nga faktorë të ndryshëm si mjedisi, mësuesi, veprimtaritë etj. Përdorimi i teknikave të ndryshme të tilla si puna në çift apo grup u jep të gjithëve mundësinë për tu shprehur dhe për të përdorur saktë gjuhën. Ky punim trajton rëndësinë e përdorimit të dramatizimit në orët e gjuhës angleze.

Teknika të tilla si lojërat me role dhe simulimet si pjesë e dramatizimit i ndihmon studentët të vlerësojnë ndryshimet kulturore të shoqërisë dhe të përvetësojnë rrjedhshmërinë e të folurit. Kemi përdorime të ndryshme të cilat ndihmojnë studentët të vlerësojnë potencialin e tyre. Mësuesit e gjuhës angleze mund ta përdorin këtë veprimtari për të nxitur dhe motivuar nxënësit. Mësuesit e gjuhëve të huaja mund ta vlerëojnë dramën si një mjet të fuqishëm mësimor për t'i ndihmuar nxënësit të flasin rrjedhshëm, të mendojnë në mënyrë kritike dhe të shkruajnë me kreativitet.

Nga teoria dhe përvoja praktike si dhe modele të ndryshme të mësimdhënies, i ndihmon nxënësit të përvetësojnë sa më mirë. *Cili është roli i dramës në përvetësimin e gjuhës? Sa e rëndësishme është puna me role? Çfarë lloje detyrash ndërvepruese mund të krijojë mësuesi përmes dramës? Si përmirësohet mësimdhënia dhe mësimnxënia?*

Disa strategji për përdorimin e dramës për të nxitur të folurin, jepen në fund të këtij punimi.

Fjalët kyçe: rrjedhshmëri, ndërveprim, përvetësim, shprehje, dramë, punë me role.

Abstract

Enhancing speaking in EFL classes is one of the key components of effective language acquisition. To be a successful learner depends on different factors such as the learning environment, the instructor, the activities and the feedback. Differentiating techniques like pair and group work gives to everyone the possibility to express and to use language in a proper way. This paper explores the importance of using drama in English classes.

Techniques such as role-plays and simulations as part of dramatization help students appreciate cultural differences of this changing society and acquire fluency. They can be used in different ways to help students explore their potential. EFL teachers need to use this type of activities to encourage and to motivate students. Language teachers may estimate drama as a powerful teaching tool to help students to speak fluently, to think critically and to be creative in writing. Combining theory, practical experience and different models of teaching would help students increase learning performance. *What is the role of drama in language acquisition? How important is*

to use role-plays in language classes? What types of interactive tasks can teacher create through drama usage? How can teachers and learners improve their teaching and learning experience? Some strategies and practical activities to enhance speaking through drama are suggested at the end of this paper.

Keywords: *fluency, interaction, acquisition, self-expression, drama, role-plays.*

Introduction

English is considered a very important foreign language and in the Albanian context it taught in every level of education. As there are various reasons and uses of English language, the aim concern stands in learning to speak English fluently and accurately. In foreign language classes, various techniques and innovations in teaching are used to improve students' language skills. To enhance speaking that is the main focus, teachers can vary pedagogical techniques to apply creative and interactive activities in the language class. Students' differences in language learning drive the teacher towards the use of interactive techniques such as drama to encourage students to interact and use language and activate knowledge.

Teachers should focus on students' interests and goals to help them acquire language. Drama is a teaching tool for the integration of language skills.¹ Nowadays thanks to different textbooks, web seminars, trainings, English language blogs, teachers exchange experience and as facilitators, they are always in search of new resources to use in classes.

If you have an energetic group that enjoys your classes but has trouble sitting down for grammar and vocabulary drills, why not let them practice small skits that incorporate the target language?

2

1. Why using Drama in a language classroom?

As teachers we know very well that time after time we should change the way we teach. What does it mean? Very simple answer. Make it fun, be creative, do not teach in the same way. Warming up exercises are always a good start for the lesson. Students should be prepared for improvisation activities with a suitable warm-up for "even native speakers can find improvisation quite daunting without adequate warm-up activities."³ We can differentiate it starting from brainstorming to small conversations.

EFL teachers should use this type of activities to let their students use cognitive knowledge and practice speaking. Such types of activities encourage, motivate, make passive students active.

Foreign language teachers may estimate the use of drama as a powerful, important teaching tool to increase student's fluency. Using drama in educational context is effective to help students to understand live experiences that they do not have.⁴ Drama pedagogy as a teaching tool is an integrated In drama activities students use discourse in the target language, use appropriate language. Such activities are funny, and provide English students with opportunities to interact and collaborate in the target language.

- *Drama activities involve students in communication.*
- *Drama activities facilitate students' s cognitive knowledge, make them think critically*
- *Students learn different language functions in different meaningful contexts.*
- *Students participate willingly, actively, and express thoughts and feelings freely.*
- *Various scenarios involve students in different context, they assume the role and try to be successful.*

¹ Kondal2016

² Johanna Kawasaki 2021

³ Wessels 1987

⁴ Norris 2000

- *Through scenarios, students practice different language skills, and primary speaking*

2. Benefits of using drama

EFL teachers need to use drama activities to make students exploit the language, overcome difficulties, lower the barriers and anxiety, improve student's proficiency. Drama gives to students the opportunity to develop speaking. In a foreign language class students are encouraged to express their ideas. There are also different tasks that may be created from a drama scenario such as creative writing.

- *Acquisition of English language*
- *Fluency*
- *Pronunciation*
- *Grammar*
- *Vocabulary*
- *Writing skill*
- Teaching English language through drama gives learners time to think better, get new information, have fun and interact.
- Memorization activates cognitive knowledge. Different styles of learning are activated.
- Acting and role play help learners remember.

Dialogues allows students to collaborate, to practice all language skills.

According to Parkinson and Thomas "Literature can provide ten potential benefits literature can provide in ESL/EFL learning and teaching"5:

- Cultural enrichment
- Linguistic model

- Mental training
- Extension of linguistic competence
- Authenticity;
- Memorability
- Rhythmic resource
- Motivating material
- Open to interpretation
- Convenience

According to Via⁶ "Drama is a communication between people that conveys meaning." So, as we can see, drama is a very useful additional materials that can help students practice the English language.

3. Drama techniques in EFL classes

Role-plays

Role plays are used in various English texts. Dialogues are practiced through role plays. Students assume a role and they perform it. The suggestion is to give the proper intonation according to the situation. As a technique, role play is involved even in an improvised conversation and even in a simulation. Analyzing the meaning of the term itself, students play a role, that may be a certain profession, person and so on.

Through role plays we can practice real life situations. Usually, according to the type of exercise we give the proper time to students to practice role plays. Role play assists students to become more interested and involved, especially by applying knowledge to action, by solving problems, evaluating alternatives and looking for original solutions. 7Role-play enables students to develop and practice speaking which is the main aim of learning a foreign language. English language teacher should create real life

⁵ Parkinson and Thomas 2000

⁶ Via 1987

⁷ Blatner 2009

situations which meets the students' aim and interest.

Scenarios

Scenarios are nothing else than scripts to be practiced in language classes. The teacher and the students themselves may work on different scenarios to practice in language class. It depends on the interest, how many students are involved (pair or group work), language level, age, in order to create a proper and efficient scenario.

Different scenarios to be practiced in foreign language class:

- *Going to a cinema.*
- *In a Mall*
- *In a Restaurant*
- *In a Pharmacy*
- *In an Airport*
- *In a Flower shop*
- *At the Library*
- *At the Bookstore*
- *At the Post Office*
- *Working in a Bank*
- *Going in a Bazaar*

According to Scrivener⁸ scripted play provides the opportunity to improve speaking and interaction with other people as well as enriches the learners' vocabulary and functional language like agreeing or disagreeing, apologizing, refusing, offering help, etc.

Scripts should be memorized by students. Through them students reinforce speaking and skills. Feedback and discussion are applied at the end of this dramatization. The teacher monitors and give feedback at the end. The teacher may

use the script for a writing task as well. Skills are reinforced.

Simulation

Simulation of real life situations are effective techniques of foreign language teaching. Simulations make students involve themselves into meaningful real life contexts. Role plays are included in simulations according to the situation. Through simulations students bring in language class their own experience. Students collaborate, practice speaking and other language abilities. Simulations are funny, enjoyable interactive activities. They involve task based or problem solved activities. The use of simulation enables students to use cognitive knowledge of the language.

Improvisation

Another way to use the technique of drama in the English language class is improvisation. Students may give prompt ideas to students and they have to improvise. Of course high proficient students can perform this task better. The teacher may divide pairs, give the situation and monitor students while they perform the task. Teachers should find interesting topics and assign roles and let students perform the task. It is good to use improvisations because it increases students' creativity and they employ all the language they know.

Conclusion

Drama is a potential and effective tool of communication in EFL classrooms. Drama is an interactive activity that involves learners in different ways. Students activate knowledge, enhance language skills and critical thinking skills. In student-centered classes students interact with each other in the target language. The use of drama increases students' motivation. Other techniques like discussion and feedback on what they learned and how was this experience may be used at the end of dramatization. From what we read there are a lot of benefits of using drama. It is a pleasurable activity that evolves all

⁸ Scrivener 1994

the students being passive or active. As all the tasks or activities it may have some difficulties in implementation, as students may not have the same language proficiency or cultural background. The task of the teacher is to facilitate the learning process, to monitor, to help and design activities according to the language level and age of learners. Role plays and simulations are different interactive drama activities. Time and preparation are two other key components in having successful and effective drama activities in a foreign language class.

References

- Blatner, A. (2009). *Role-Playing in Education*.
- Kawasaki, J. (2021). <https://bridge.edu/tefl/blog/using-drama-as-an-esl-teaching-method/>
- Kondal, B. (2016). 'Drama as a teaching tool for the integration of language skills. 'Veda's Journal of English Language and Literature-JOELL, 3(2), 92-98.
- Norris, J. (2000). *Drama as research: Realizing the potential of drama in education as a research methodology*. *Youth Theatre Journal*, 14(1), 4051.
- Parkinson, B. and Thomas, H.R. (2000). "Teaching literature in a second language. ".Edinburgh University Press.
- Scrivener, J. (1994) *Learning teaching: A guidebook for English language teachers*. London: Macmillan.
- Via, R. A. (1987). "The magic if" of theater: Enhancing language learning through drama. " In W.M. Rivers (Ed.), *Interactive language teaching* (p. 110-123). Cambridge University Press.
- Wessels, C. (1987). "Drama. " Oxford University Press.

GJUHËSI-ALBANOLOGJI

AFTËSIA FJALËFORMUESE E PËREMRAVE TË PACAKTUAR

Monika Hasani

Abstract

Indefinite pronouns as lexical units appear in the earliest monuments of the Albanian language, showing indicators of the historical development of the Albanian language and interesting phenomena in **plane/level** of form and content, word formation, syntactic functions, etc. Based on the word formation **plane/level**, indefinite pronouns appear as simple or non-simple words. Some of them are prepositions such as: (*aq, ca, kaq, hiç, një, sa*) *so, some, such, nothing, one, how much*. Some others are formed by conversion, from nouns, other pronouns, or adverbs: (*kush, njeri, gjë, shumë, pak, mjaft, plot*) *who, someone, thing, much, little, enough, full*. Most indefinite pronouns are formed by blending, often involving in this process two elements that exhibit features of pronouns.

In addition to the ability to create new formations within the same class, indefinite pronouns also show the ability to create new formations of classes such as adverbs, adjectives, nouns, verbs, conjunctions. Among the most productive pronouns that display this phenomenon, we single out: (*gjithë, shumë, çdo, asnjë, asgjë, tjetër dhe gjë*) *all, many, any, no one, nothing, other, and thing*.

Detailed etymological studies on both primary and derived pronouns will bring new inputs and developments in the word formation issue of this group of pronouns.

Abstrakt

Përemrat e pacaktuara si njësi leksikore shfaqen që në monumente më të hershme të shqipes, duke shfaqur tregues të zhvillimit historik të gjuhës shqipe dhe dukuri interesante të rrafshit të formës dhe atij të përmbajtjes, të fjalëformimit, të funksioneve sintaksore etj. Nisur nga rrafshi i

fjalëformimit përemrat e pacaktuara shfaqen, si fjalë të të thjeshta ose jo të thjeshta. Një pjesë e tyre janë fjalë **të parme** si p.sh: *aq, ca, kaq, hiç, një, sa*. Disa të tjera janë të formuara me **konversion**, nga emra, përemra të tjerë ose ndajfolje : *kush, njeri, gjë, shumë, pak, mjaft, plot*. Pjesa më e madhe e përemrave të pacaktuar janë të formuar me **përngjitja**, duke marrë pjesë shpesh në këtë proces dy elemente që shfaqin tipare të përemrave.

Krahas aftësisë për të krijuar ndërtime të reja brenda së njëjtës klasë, përemrat e pacaktuar shfaqin edhe aftësi për të formuar ndërtime të reja të klasave të tilla si: ndajfolje, mbiemra, emra, folje, lidhëza. Ndër përemrat më prodhues që e shfaqin këtë dukuri veçojmë: *gjithë, shumë, çdo, asnjë, asgjë, tjetër dhe gjë*.

Studime të detajuara etimologjike si për përemrat e parme edhe ata jo të parme, do të sjellin prurje dhe dukuri të reja në çështjen e fjalëformimit të këtij grupi përemrash.

AFTËSIA FJALËFORMUESE E PËREMRAVE TË PACAKTUAR

Përemrat e pacaktuara si njësi leksikore shfaqen që në monumente më të hershme të shqipes, duke shfaqur tregues të zhvillimit historik të gjuhës shqipe dhe dukuri interesante të rrafshit të formës dhe atij të përmbajtjes, të fjalëformimit, të funksioneve sintaksore etj. Nisur nga rrafshi i fjalëformimit përemrat e pacaktuara shfaqen, si fjalë të të thjeshta ose jo të thjeshta. Një pjesë e tyre janë fjalë **të parme**. si p.sh: *aq, ca, kaq, hiç, një, sa*. Disa të tjera janë të formuara me **konversion**, nga emra, përemra të tjerë ose ndajfolje : *kush, njeri, gjë, shumë, pak, mjaft, plot*.

Pjesa më e madhe e përemrave të pacaktuar janë të formuar me **përngjitja**, duke marrë pjesë shpesh në këtë proces dy elemente që shfaqin tipare të përemrave. Në këtë grup përemrash të formuar me përngjitje, do të veçonim rastet :

1. Përemër i pacaktuar + përemër **kush**: *gjithkush, gjithësekush, shumëkush, tjetërkush, çdokush, pakkush*
2. Përemër i pacaktuar + përemër i pacaktuar : *çdonjëri, gjithçmos, hiçmos, hiçasgjë, hiçgjë, gjithmbarë*; te përemrat *hiçgjëkafshë, hiçgjësend* elementi *hiç* (turqizëm) është bashkuar me përemrat *gjëkafshë* e *gjësend*, të cilët janë formuar nga përngjitja e togut përkatës (*gjë +kafshë, gjë +send*, ku të dyja gjymtyrët kanë kuptim sinonimik)

Një grup tjetër përemrash kanë në temën e tyre, përveç elementëve të ngurosura edhe një element të llojit të vet, p.sh. *kushdo, cilido, dikush, ndokush, sekush, askush, asnjë, asgjë, asnjëri etj.*

Duke u bazuar në elementin e nguros, si element fjalëformues, përemrat e pacaktuar mund t'i klasifikojmë në këto grupe:

1. *Përemra të formuar nga një element i nguros, i cili qëndron në ballë të fjalës + një element i dytë që merr trajta eptimore.* Në këtë rrugë ndërtohen një varg përemrash të pacaktuar të lakueshëm. Elementi i nguros mund të jetë :

a) Me burim përemëror : dallojmë këtu përemra të formuar me *akë+kush, akë+cili*, si dhe përemrat *akë+ sekush, akë +secili*, te të cilët elementi *akë* është bashkëngjitur drejtëpërdrejtë me përemrat *sekush, secili*.

b) Me burim foljor : di, n-do (e formuar nga përngjitja e formës foljore *do* me lidhëzën kushtore *në*). P.sh : *dikush < di + kush, disa < di + sa, ndoca < ndo + ca, ndokush < ndo + kush, ndonjëri < ndo + njëri, ndonjëri < ndo + njëri.*

c) Nga përngjitja e pjesëzave mohuese *as* dhe *mos* me disa përemra të pacaktuar, formohen përemrat e mëposhtëm, që kanë kuptim mohor : *askush, asnjëri, asnjëri, asndonjëri, asndonjëri, askurgjë, askurrkush, asnjëfarëllë, mosgjë, moskush, mosnjëri.*

d) Me lidhëzën *se* formohen përemra të pacaktuar ; *se + cili, se + cilido, se + kush.*

e) Me ndajfoljet *kurr(ë)* dhe *rrallë* formohen përemrat e eptueshëm : *kurr + kush, kurr+gjë, rrallë + kush.*

2. *Përemrat të formuar nga element i nguros, i cili qëndron në ballë të fjalës + një element i dytë i palakueshëm.* Në këtë rrugë ndërtohen disa përemra të pacaktuar të nguros, të cilët i veçojmë si më poshtë :

- Di +çka, di + ç
- Se+ ç, se +do
- Kurr(ë) + farë

3. *Përemra të formuar nga përngjitja e një fjale përemërore me një element të nguros.* Fjala përemërore merr në këtë rast format e eptimit. Në këtë rrugë formohen përemra të pacaktuar të eptueshëm të formuar nga elementi i nguros *do*, me burim te veta e tretë e foljes *dua* + një përemër, p.sh : *kushdo, cilido, secilido.*

4. *Përemra të formuar nga një element i nguros, i cili ndodhet pas një elementi tjetër përbërës përemëror i palakueshëm :*

- Çmos < ç + mos, gjithçmos < gjithë +çmos
- Çdo < ç + do, çfarëdo < çfarë +do, sedo < se +do

5. Një grup i këtyre përemrave janë përfituar nga **përsëritja** e të njëjtit emër ose përemër, p.sh : *lloj-lloj, shoku- shokun, (shoqja-shoqen), njëri-tjetrin* (bashkë me format dialektore *njëri-jatëri, jatër – jatri, jetër – jetri*)

AFTËSIA FJALËFORMUESE E PËREMRAVE TË PACAKTUAR JASHTË KLASËS SË TYRE

Krahas aftësisë për të krijuar ndërtime të reja brenda së njëjtës klasë, përemrat e pacaktuar shfaqin edhe aftësi për të formuar ndërtime të reja të klasave të tilla si : ndajfolje, mbiemra, emra, folje, lidhëza. Ndër përemrat më prodhues që e shfaqin këtë dukuri veçojmë : *gjithë, shumë, çdo, asnjë, asnjë, tjetër dhe gjë*.

Përemri i pacaktuar **gjithë**, duke iu bashkangjitur si element i parë përmrave, ndajfoljeve, emrave a ndonjë pjesë tjetër të ligjërates, ka formuar ndajfolje të përngjitura të tilla si *gjithaq, gjithashtu, gjithazi, gjithëmonë, gjithëherë, gjithëkah, gjithëkund, gjithënjë, gjithëqysh, gjithsej*. Ky përemër formon edhe mbiemra të përbërë, duke marrë pjesë si element i parë në fjalëformim : i *gjithanshëm, gjithëgjuhësor, gjithëkombëtar, gjithëshqiptar, gjithëpërfshirës, gjithëfuqishëm, gjithëllojshëm*.

Në ndonjë rast përemri *gjithë* formon edhe emra si *gjithëfuqi, -a, gjithëpushtet, -i*, duke u shfaqur përsëri si element i parë në fjalëformim: i *gjithëanshëm, gjithëgjuhësor, gjithëkombëtar, gjithëshqiptar, gjithëpërfshirës, gjithëfuqishëm, gjithëllojshëm*.

Me përemrin *gjithë* ndërtohen edhe një grup lidhëzash të përngjitura, duke u shfaqur si element përbërës i tyre. Nga ky grup veçojmë:

- Lidhëzat; *megjithëkëtë; megjithatë*, të formuara nga përemri i pacaktuar *gjithë* i shoqëruar me parafjalën *me* + përemrin dëftor *atë/këtë*.
- Megjithëse, megjithëqë*, të formuar nga përemri *gjithë* i paraprinë nga parafjala *me* + lidhëzat *se, që*.
- Gjithësahe* e formuar nga përemri *gjithë* + përemrin pyetës *sa* + emrin *herë*.
- Gjithsesi*, lidhëz e formuar nga përngjitja e përemrit *gjithë* + *se+ si*.

Me përemrin e pacaktuar *çdo*, të shoqëruar nga emri *herë* (i zgjeruar edhe me lidhëzën *që*) formohen lokucionet përemërorë *çdo herë dhe çdo herë që*.

Përemrat e pacaktuar *gjithë, tjetër, gjë, shumë*, duke u bashkuar me ndajfoljen *kund* formojnë ndajfoljet e përngjitura *gjëkund, gjëkund(i), gjithëkund, shumëkund, tjetërkund*. Edhe këta

përemra, gjatë procesit të fjalëformimit dalin si element i parë i tij.

Përemri i pacaktuar *asnjë* del si element i parë i shoqëruar nga emri *herë* dhe formon ndajfoljen e përngjitur *asnjëherë*.

Përemri *shumë*, si element i parë në kompozim, ka formuar një varg mbiemrash të përbërë të nyjshëm dhe të panyjshëm si : *shumëbrinjësh, shumëgarësh, shumëkatësh, shumëngjyrësh, shumëqelizor, shumërrrokësh, shumëshekullor, shumëfijësh, shumëvjeçar, i shumëanshëm etj*.

Përemri *shumë*, aty-këtu formon edhe mbiemra të prejardhur me prapashtesim si : *shum(ë)-or, shumë-s*. Me të njëjtën rrugë formimi ai ndërton edhe emrin *shum(ë)-icë shumë-s(i)* si dhe foljen *shum(ë)-o(j)*. Nga klasa e ndajfoljeve veçojmë ndajfoljen e përngjitur *shumëkund*.

Studime të detajuara edhe në rrafshin etimologjik, si për përemrat e përmrave edhe ata jo të përmrave, mund sjellin prurje dhe dukuri të reja ende të pasqaruara në çështjen e fjalëformimit të këtij grupi përmrave.

Bibliografi

Drejtëshkrimi i gjuhës shqipe, Tiranë 1973

Gramatika e gjuhës shqipe I. Botim i Akademisë së Shkencave, Tiranë 1995

Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, Tiranë 1980.

Fjalor Sinonimik i gjuhës shqipe, Tiranë 2004.

Lloshi, Xh. Stilistika gjuhësore Tiranë, 2003.

Samara, M. Çështjet e antonimisë në gjuhën shqipe. Tiranë, 1985.

Thomai, J. Leksikologji e gjuhës shqipe, Tiranë, 2002.

Thomai, J. Shqipja standarde dhe leksikografia shqiptare, Tiranë 1972

Këndvështrim i ri për kërkimet në onomastikë

Prof.dr. Nexhip Mërkuri

Fakulteti i Shkencave Humane, Universiteti i Vlorës "Ismail Qemali", nexhip_merkuri@yahoo.fr

Abstrakt

Arritjet e botimeve europiane në onomastikë kërkojnë konceptim të ri, reflektim për këtë disiplinë. Studimi paraqet hulumtimin në harkun kohor prej 110 vjet tek emërvendet e një bashkësie gjuhësore për rritjen e performancës në onomastikë. Plotëson më tej ato pak hulumtime për performancën gjuhësore si rrjedhojë e zbatimit të politikës gjuhësore në një fushë të caktuar dhe të emërvendeve. Paraqitja e gjerë pasqyron edhe qëndrimin e vetëdijshëm të shoqërisë në onomastikë ndaj emërvendeve në shekuj dhe sot kur rikthehen politika gjuhësore të paargumentuara dhe jo të studiuara shkencërisht. Propozohen disa variante për gjetjen e zgjidhjeve më të mira për kompleksin tingullor si hulumtim tek rrafshet e gjuhës duke mos u përqendruar vetëm me njoftimin e bashkësisë për ndryshimin. Botimet në Shqipëri dhe trojet për rreth kanë domosdoshmëri të trajtojnë ato emërvende që janë quajtur të pazbërthyes dhe nuk mundën hartuesit e politikave gjuhësore në shekuj të shformonin kompleksin tingullor dhe konceptin e përgjithësuar tek këto emërvende, që sot janë monument i lashtë ilir-arbëror, shqiptar.

Fjalë kyç: *onomastikë, rrafshet e gjuhës, kompleksin tingullor, karakter përzgjedhës i konceptit.*

Abstract

The achievements of European publications in onomastics require a new conception, a reflection on this discipline. The study presents research over a period of 110 years on the place names of a language community to increase performance in onomastics. It further complements that little research on language performance as a result of the implementation of language policy in a given field and place names. The broad presentation also reflects the conscious attitude of society in onomastics towards place names in the centuries and today when unargued and not scientifically studied language policies are restored. Several variants are proposed to find the best solutions for the sound complex as research into the language planes not only focusing on notifying the community of the change. Publications in Albania and the surrounding lands have to deal with those place names that have been called inseparable and language policy makers for centuries could not distort the sound complex and the generalized concept of these place names, which today are ancient Illyrian-Arberian, Albanian monument.

Keywords: *onomastics, language planes, sound complex, concept selective character*

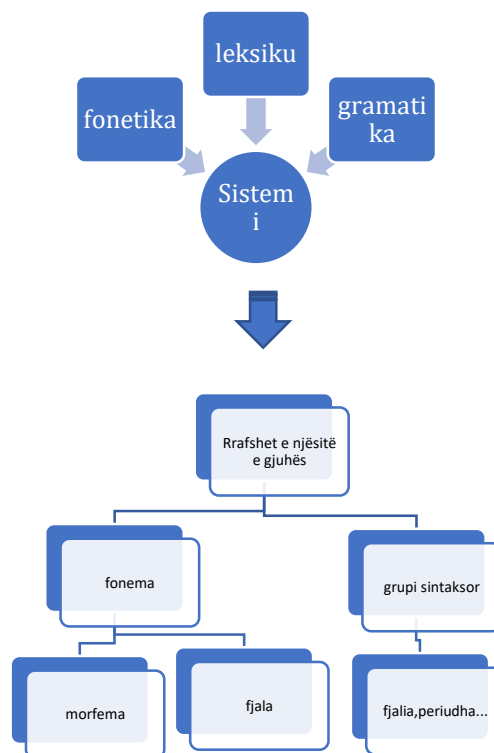
Termi “*performancë*” si përdorim i nënsistemeve të gjuhës në emërvende po tërheq studiues edhe në fushën e onomastikës. Ka pak hulumtime për performancën gjuhësore si rrjedhojë e zbatimit të politikës gjuhësore në një fushë të caktuar dhe të emërvendeve. Ndoshta një nga faktorët jo shumë dobiprurës vjen nga shkaku i mosqartësisë për të emërtuar këtë fushë studimi, krahas termit *planifikim gjuhësor*, janë përdorur edhe një varg termash të tjerë.

Për lexuesin, hulumtuesin ishte më e qartë nëse do të niseshin nga Rilindja e që pasqyron një tjetër këndvështrim, të madhit Sami Frashëri. Detyrën e krijimit të gjuhës “*letrarishte të të gjithë Shqipërisë*” Samiu nuk e shihte si një proces spontan, por si një **ndërtim të vullnetshëm**, si një planifikim gjuhësor. Kjo larmi termash pa institucione të organizuara me një nga këto emërtime për të realizuar. Duke u nisur nga karakteri sistemor i gjuhës propozuam ndërtimin e një lënde “*Politikë dhe planifikim gjuhësor*”. Emërtimi i një moduli “*Politikë dhe planifikim gjuhësor*” të zinte vend si lëndë e veçantë në planet mësimore të gjuhësisë në nivelin e dytë dhe të tretë të Universitetit. Kjo disiplinë do të përgatitte gjuhëtarët e ardhshëm. Lëndë mësimore që për fatin e mirë të këtij moduli ishte paraqitja e gjerë nga prof. Rami Memushaj (2012) në një botim të veçantë me shumë faqe “*Për shqipen standarde*” e cila e lehtësonte ndërtimin e modulit. Për rrjedhojë do të sillte performancë më të mirë për qëndrimin e vetëdijshëm të shoqërisë ndaj gjuhës në shekuj dhe sot. Do të mënjanonte rikthimin tek politika gjuhësore të paargumentuara dhe jo të studiuara shkencërisht. Futja si disiplinë do të qartësonte më tej ndërkëmbimin për termat: politikë gjuhësore me planifikim gjuhësor. Janë terma që edhe pse kanë kaluar 50 vjetëshin si përcaktim mungojnë ngritja për performancë më të mirë. Ndërrimi i kompleksit tingullor të emërvendit kanë ndodhur më të herët nga perandoritë dhe sot nuk kanë pasur trajtim të gjerë për t’i saktësuar më tej. Hulumtuesit, gjuhëtarët e rinj duhet të arrijnë tek përcaktimi i Louis-Jean Calvet (Lui Zhan Kalve): Sipas Kalvet: “Politika gjuhësore është tërësia e zgjedhjeve në rrafshin e gjuhës dhe të jetës kombëtare, ndërsa planifikimi gjuhësor paraqet hulumtimin dhe zbatimin e

mjeteve të domosdoshme për efektimin e një politike të caktuar gjuhësore” (Mërkuri, 2018, *Gjuhësi e krahasuar* : 443)

Onomastika kërkon zbulimin i rregullave fonologjike, semantike, morfologjike e sintaksore që veprojnë në nënsistemet, si ndërvaren dhe ndryshimet. Hulumtimi i raporteve dhe i mënyrës sesi funksionojnë njësitë e rrafshëve të ndryshme në onomastikë mund të trajtoheshin gjerë tek faqet e modulit të propozuar “*Politikë dhe planifikim gjuhësor*”. Variant që do të sillte zgjidhjen e detyrave të vështira dhe që i nuk dështon komisionet e ngritura pranë pushtetit vendor.

Pranohet se sistemi gjuhësor përbëhet nga këto nënsisteme, ana tingullore, leksiku dhe gramatika, secila formon një sistem më vete si tërësia e fonemave, tërësia e mjeteve të tjera gjuhësore, lidhjet e tyre në onomastikë përbëjnë sisteme më vete. Komisionet, agjencitë apo emërtime të tjera duhet të kenë parasysh njësitë e gjuhës. Për një zgjidhje më të mirë mund të jetë edhe skema me rrafshet e gjuhës që preken gjatë ndërrimit të kompleksit tingullor dhe semantikës së emërvendit i zgjedhur për karakterin marrëveshësor.

Plotëson argumentin edhe hulumtimi për performancë të suksesshme të prof. Q.Muratit. Shkruan faqe të tëra në veprën madhore për emërvendet në Kosovë. Ka shkruar për shqetësimet që ka profesori për politikën gjuhësore me organizmin që ka ngritur Kosova pa specialistët e duhur të onomastikës. Shkallëgjatja gjuhësore edhe në këtë fushë sipas profesorit arrihet me konceptim më të mirë nga specialistët për disiplinën e vështirë të Onomastikës. Shkruan edhe variantet e përmirësimit: "Me çlirimin e Kosovës nga pushtimi shekullor barbar serb, në vitin 1999, që për shekuj me radhë e kishte serbizuar dhunshëm edhe toponiminë e Kosovës, nga Ministria e Kulturës e Qeverisë së Përkohshme të Kosovës ngrihet një *Komision për Standardizimin e Emërvendeve të Kosovës* (KSEK), i cili do të shqyrtonte gjendjen e toponimisë në Kosovë dhe do të merrej me rishikimin dhe riemërimin e saj.

Ky Komision, i përbërë nga studiues të institucioneve të ndryshme shkencore (historianë, gjuhëtarë, gjeografë), duke e quajtur veten kompetent në këtë fushë, ka përpiluar dhe botuar edhe një broshurë "*Regjistri i standardizuar i emërvendeve të Kosovës*" (Prishtinë, 2005 – ku dhe titulli është i gabuar, më drejt: Regjistër i emërvendeve të standardizuara të Kosovës), e ku është përfshirë një regjistër i emrave të vendbanimeve të Kosovës. Rezultati i këtij Komisioni, që kishte marrë në shqyrtim një korpus prej 1484 toponimesh, është ky: Një numër jo i pakët emrash gjeografikë: qytetesh, fshatrash e lagjesh, propozohet të ndërrojnë "fytyrë". Kësisoj, *Suhareka bëhet Therandë, Obiliqi – Kastriot, Novobërda – Artanë, Podujeva – Besianë, Istogu – Burim, Kamenica – Dardanë, Dragashi – Sharr, Matçani – Mat*, etj.

Si shprehje e kësaj gjendjeje të re toponimike, të krijuar si rezultat të përpjekjeve administrative të standardizimit dhe të plekjes së normave të ndryshme, në mediat e Kosovës, në shtyp e në radiotelevizion, topikët e tillë filluan dhe vazhdojnë të përdoren me forma dysorë të "reja" dhe të "vjetra" (në *Kastriot, ish Obiliq, në Besianë – ish Podujevë, në Mat – ish Matçan*), kurse te popullata vendëse mbizotërojnë format e tyre tradicionale. Që ndërhyrjet me një operacion të tillë jashtëgjuhësor, në riemërimet toponimike

nuk janë shumë të lëvdueshme, dëshmon edhe fakti se kanë mbetur të paprekura dhe shumë topikë të tjerë po ashtu me element sllav, si: *Deçan, Gjakovë, Gjiilan, Leposaviq, Mitrovicë, Pejë, Prishtinë, Prizren, Rahovec, Zubin Potok, Zveçan, madje dhe vetë topiku Kosovë*, etj. (Murati, 2021. *Fjalori toponomastik i Kosovës* :101.)

Më herët Departamenti i gjuhës i Fakultetit të Historisë dhe Filologjisë, Universiteti i Tiranës me rastin e 100-vjetorit të Pavarësisë ka publikuar dokumente arkivore të akteve zyrtare për toponiminë (Rrokaj, ...Ndoja, 2012, *100 vjet Pavarësi e shtetit shqiptar* : 5.) që të japin mundësinë të arrish në përfundime pas hulumtimeve në 100 emërve të një rrethi të caktuar, Përmet, performancën gjuhësore në këtë fushë duke e këndvështuar në shekullin që lamë pas dhe shekullin e ri.

Puna e komisioneve, kriteret e përdorura për emërtimet e toponimisë në periudha të ndryshme nga një akt zyrtar në tjetrin, qasja e toponimeve të ndryshme në periudha relativisht të largëta, përpjekjet e vazhdueshme për shqipërimin e tyre pasqyrohen nga arkivat.

Materialet arkivore reflektojnë mungesën e administratës vendase dhe institucioneve të tjera të lartëshkruar që kanë shërbyer në arkivimin dhe emërve jo shumë të qarta. Ky ndikim është i dukshëm në fushën e onomastikës ku vihen re mjaft toponime të huaja të trashëguara në rrjedhë të viteve, ndoshta me shformim të kompleksit tingullor.

Gjuhëtarët e këtij departamenti kanë shkruar se çështja e toponimeve të huaja në gjuhën shqipe ka shqetësuar prej kohësh studiues e jo studiues të cilët me këndvështime dhe fusha të ndryshme të shkencës, shpesh herë janë marrë me probleme të onomastikës në tërësi dhe toponimeve në veçanti, bazuar në materiale të ndryshme të eksploruara në terren ose në arkiva të vjetra duke dalë në përfundime përkatëse. Vijnë më tej se pavarësisht problematikës që mbartin institucionalisht, nga administrata të ndryshme të ekzistencës së shtetit shqiptar janë ndërmarrë veprime konkrete për të zëvendësuar dhe rregulluar sidomos ato që kanë pasur etimologji të huaj.

Duke synuar tek performanca gjuhësore shekullore Departamenti i Gjuhës ka shkruar për shekullin e ri duke vënë në dukje edhe nënvizimin e gjuhëtarit Haugeni, i cili ka shkruar: "Një arsye për përdorimin e termit planifikim gjuhësor është se ai gjithë sipërmarrjen për kultivimin dhe reformën e gjuhës e fut në suazën e planifikimit shoqëror, një tipar gjithnjë e më i rëndësishëm i shoqërisë moderne. Ashtu si planifikimi social është përcaktimi i qëllimeve, politikave dhe procedurave për një njësi të dhënë sociale ose ekonomike, ashtu edhe planifikimi gjuhësor është përcaktimi i qëllimeve, politikave dhe procedurave për një bashkësi gjuhësore." (Haugen, 1969, : 702)

Pra, duke shkruar më tej për performancën nënvizohen përpjekjet konkrete për 100 vite e më shumë "Nga puna jonë në mundësinë reale që kemi pasur në arkiv na rezulton përpjekje konkrete për të ndryshuar emrat e vendeve, por të ngelura thjesht një *"dëshirë e mirë"*. (Rrokaj, ...Ndoja, 2012, 100 vjet Pavarësi e shtetit shqiptar : 5.)

Krahas përpjekjeve në 100 vitet e fundit për performancë më të mirë në onomastikë lindin edhe pyetje që kërkojnë projekte të gjera nga specialistë të onomastikës. Është vështirë të rindërtosh politikën gjuhësore nga pushtues të ndryshëm. Ku nuk u pasqyrua politika gjuhësore dhe planifikimi gjuhësor i shteteve sunduese gjatë shekujve për emërvendet? Bashkohem me mendimin e shprehur se nga toponimet që kushtëzimisht po i quajmë antike u ruajtën kryesisht emërtime kuptimisht të pazbërthyeshme ose të zbërthyeshme me vështirësi. Ka rëndësi të dorës së parë, çfarë ngjiste bashkësia gjuhësore kompleks tingullor-koncept. Kjo rëndësi del në shesh edhe më qartë po të shohim se edhe emërtime të tjera të vjetra kuptimisht të zbërthyeshme u përkthyen dhe u përshtatën sipas gjuhës së etnikumit sundues.

Në zonat e Ballkanit qendror u ruajtën deri sot emërtimet e sidomos toponimet, oronimet që në zhvillimin e tyre në sajë të proceseve të ndryshme gjuhësore me kohë i kishin fshehur gjurmët e zbërthyeshmërisë së tyre kuptimore edhe për nga forma shpjegohen fare lehtë si elemente të shqipes.

Kjo politikë mund të ishte provuar tek bashkësisht të ndryshëm. Shkruhet nga gjuhëtari anglez për G.V. Leibnizin, i cili parashtroi me qartësi parimet e ndryshme metodologjike që mundësoi ndërmarrjen e kërkimeve të frytshme në fushën e gjuhësisë historike. Ai vuri në dukje dëshmitë që mund të japin emrat e vendeve dhe të lumenjve mbi përhapjen e mëparshme të disa gjuhëve në treva nga të cilat më pas janë tërhequr ose për shkak të largimit të folësve të tyre ose janë zëvendësuar nga gjuha e të ardhurve rishtas." (Robin, 2007 : 255-256, *Historia e gjuhësisë*.)

Kur janë realizuar zëvendësimet e kompleksit tingullor dhe konceptit që pasqyrohej? Çfarë ka mbetur e pazëvendësueshme tek emërvendet? Përgjigjet mund t'i afrohen të vërtetës nëse i shikojmë më herët se një shekull. Është vështirë të pasqyrosh veprimtarinë e komisioneve në shekuj, kriteret e përdorura për emërtimet, në periudha të ndryshme për të parë në mënyrë konkrete evoluimin nga një akt zyrtar në tjetrin, qasja e emërvendeve të ndryshme në periudha relativisht të largëta nga një deri në 500 vjet.

Le të kthehemi tek botimi i departamentit të gjuhës i Fakultetit të Historisë dhe Filologjisë Universiteti i Tiranës me rastin e 100-vjetorit të Pavarësisë, i cili ka publikuar dokumente arkivore të akteve zyrtare për toponiminë. (Rrokaj, etj....2012, : 5.)

që të japin mundësinë të arrish në përfundime pas hulumtimeve në 100 emërvende të një rrethi të caktuar, Përmet, performancën gjuhësore në këtë fushë duke e këndvështruar në shekullin që lamë pas dhe shekullin e ri.

Shkruhet në këtë botim se rezulton përpjekje konkrete për të ndryshuar emrat e vendeve, por të ngelura thjesht një *"dëshirë e mirë"*. Shfletohet ligji që duhet të ndryshonin 45 % e emrave të vendbanimeve të Shqipërisë duke përfshirë: emra lagjesh e qytetesh, por anulimi i ligjit pas një viti, solli rikthimin e emrave të mëparshëm. Jetëgjatësia e dekretit një vit pati performancë afro 10% e propozimeve të bëra i qëndruan kohës duke u ruajtur edhe sot. Performancën po ilustrojmë nga 100 emërvendet

ku kemi realizuar ekspedita për 6 vjet në Përmet, 1994-2000.

Tabela 1. 100 emërvendet ku janë realizuar ekspeditat për 6 vjet në Përmet, 1994-2000

Nr.	Lista ekzistuese para vendimit të vitit 1938	Sugjerimet në vendimin nr. 753, dt. 06.07.1938	Fjalori i emrave gjeografikë të RSH
1	Përmeti	Përmeti	Përmet,-i
2	Mejden (lagje)	Sheshe	
3	Sulltan Pajazit	Lagja mbrenore	
4	Kovaç	Kovaç-i	
5	Shurkabe	Vjosa	
6	Lagja e Lumit	Lagja e Lumit	
7	Shën e Premte	Shen Premte-ja	
8	Shënkoll	Shënkoll-i	
9	Lagja e Shurit	Lagja e Shurit	
10	Badlonja	Malakuq-i	Badëlonj/ë,-a
11	Benja Shqeri	Benja e Shqerisë	Bënjë,-a (Bënjë-Noveselë)
12	Bodari	Bora	Bodar,-i
13	Buhali	Buelli	Buhal,-i
14	Dardhësi	Dardhë-a	Dardhës,-i (fshat i shpërngulur)
15	Grabova Begaj	Matishte	Grabov/ë,-a
16	Gjinkari	Gjinaj	Gjinkar,-i
17	Kutalia	Lugaj	Kutal,-i
18	Leusa	Mëshira	Leus/ë,-a
19	Leshica	Shengjoni	Leshic/ë,-a
20	Lipa	Blir-i	Lip/ë,-a
21	Lipivani	Qershizë-a	Lipivan,-i) Trebozisht-Lipivan)
22	Lushja	Lushnje	Lushnj/ë,-a (fshati shpërng)
23	Malibardhe	Malibardhë	Mali i Bardhë
24	Musukari	Myshqerre	Musakar,-i (fshat i shpërng)
25	Vosela	Fshat i Ri	Novosel/ë,-a (Bënjë-Noveselë)
26	Ogdunini	Qiparis-i	Ogdunan,-i
27	Petrani	Petrani	Petran,-i
28	Qilarishta	Qilirashti	Qilarisht,-i
29	Rapcka	Bardhaj	Rapck/ë,-a

30	Trebozishta	Trilagje -a	Trebozisht,-i (Trebozisht-Lipivan)
31	Tremishta	Tremishti	Tremisht,-i
32	Vinjahu	Vinjahu	Vinjah,-u
33	Alipostivani	Bathishte	Alipostivan,-i
34	Borocka	Gurëz-a	Borock/ë,-a
35	Goznishta	Ujt e Ftohtë	Gosnisht,-i (Kosovë-Gosnisht)
36	Hotova	Bredh-i	Hotov/ë,-a
37	Kosova	Mullenjezi	Kosov/ë,-a (Kosovë-Gosnisht)
38	Kosina	Rrafshina	Kosin/ë,-a
39	Lupcka	Rreminë	Lupck/ë,-a
40	Mokrica	Lagështira	Mokric/ë,-a (Mokricë-Zleushë)
41	Odriçan	Kromjet	Odriçan,-i
42	Pacomiti	Fushëgjata	Pacomit,-i
43	Pagria	Pogri	Pagri,-a
44	Rabani	Arban	Raban,-i
45	Zleusha	Bukuroshe-a	Zleush/ë,-a (Mokricë-Zleushë)
46	Balli	Ballë-i	Ball,-i
47	Bubësi	Bubës-i	Bubës,-i, Bubës II (sot Malas)
48	Çoroguni	Bregzalli	Çorrogunj,-i
49	Kajca	Kallëza	Kajc/ë,-a
50	Komaraka	Kamba	Komarak,-u
51	Mazhani	Qafa	Mazhanj,-i
52	Pavari	Pamvari	Pavar,-i
53	Potgorani	Nenmali	Podgoran,-i
54	Psari	Pjergulla	Psar,-i
55	Rodenja	Rudinë	Rodenj,-i
56	Suk Goricë	Gurishtë-a	Suk/ë,-a
57	Shelku	Shelg-u	Shelq,-i
58	Toshkeza	Toshkez-a	Toshkës,-i
59	Vinokashi	Venore	Vinokash,-i
60	Zhepova	Trigure	Zhepov/ë,-a
61	Frasheri	Frasheri	Frash/ër,-i
62	Goroshiani	Qafë e Lartë	Gorishijan,-i (Shijan-Goroshijan, fshat i shpërng)
63	Gostivishta	Shkozë-a	Gostivisht,-i
64	Gostomicka	Vreshtina	Gostomick/ë,-a (Vërçisht-Gostomickë)
65	Kakosi	Guri i Qyqes	Kakoz,-i (jo iPr.porSK)
66	Koblara	Bujar-i	Koblar/ë,-a

67	Koctreci	Kostreci	Kostrec,-i (Ogren-Kostrec)
68	Kreshova	Karpishtë -a	Kreshovë,-a (fshat i shpërngulur)
69	Miçani	Shpat-i	Miçan,-i
70	Ogreni	Lejthizë-a	Ogren,-i (Ogren-Kostrec)
71	Piskali	Pishaj	Piskal,-i (Kolonjë)
72	Qeshibeshi	Qeshmir-i	Qeshibes,-i (Skrapar)
73	Qinani	Qenan-i	Qinan,-i (Kolonjë)
74	Radovicka	Dashamir -i	Radovickë,-a (Kolonjë)
75	Selenica	Blerina	Selenic/ë,-a (sot bashkuar me Frashër)
76	Seropulli	Seropi	
77	Stermeci	Pjergullasi	Strëmbec,-i
78	Shijani	Shijan-i	Shijan,-i (Shijan – Goroshjan shih Goroshijan)
79	Vreçishta	Thekersa	
80	Vitishta	Vithishta	Vitisht,-i (Kolonjë)
81	Zavalani	Shkemb i Bardhë	Zavalan,-i
82	Argova	Argoreja	Argov/ë,-a
83	Benje - Dishnica	Benja	Bënj/ë,-a
84	Brezhani	Breshte	
85	Fratari	Frataj	Fratar,-i
86	Grabova e Rezes	Gurrë-a	Grabov/ë,-a
87	Katundishta	Katundishtë-a	Katundisht/ë,-a
88	Kelcyra	Kelcyra	Këlcyr/ë,-a
89	Kuqari	Kuqar-i	
90	Leskaj	Brezë-a	Leskaj
91	Leskoveci	Ulez-a	Leskovec,-i
92	Limari	Limaj	Limar,-i
93	Maleshova	Malaj	Malëshov/ë,-a
94	Mertijze	Mertinja	
95	Panariti	Panarit-i	Panarit,-i
96	Riban	Rrypaj	Riban,-i
97	Seniçani	Thanëz-a	Seniçan,-i
98	Tolari	Tola	Tolar,-i
99	Topojani	Topija	Topojan,-i
100	Varibobi	Varibob	Varibop,-i
101	Valçishta	Grembi	
102	Xhanaj	Xhanaj	Xhanaj

103	Avoriçan Mesare	Mesare e Lartë	Avorica (përroi)
104	Mesare e Ultë	Mesare e Ultë	Mesare,-a (fshat i shpërng.)
105	Biovizhda	Çaçaj	Biovizhdë,-a
106	Draçova	Demiraj	Draçov/ë,-a
107	Kaludhi	Katundi	Kaludh,-i
108	Kanikoli	Nikollaj	Kanikol,-i
109	Pellumbari	Pellumbar-i	Pëllumbar,-i
110	Strembeci	Lekurzi	Strëmbec,-i
111	Vllahopsina	Rumbullake	Vllah,-u (vllaho-Psilloterë)
112	Zhepa	Manez-a	Zhep/ë,-a
113	Deshnice	Krahina e Këlcyres	Dëshnic/ë,-a (krahinë)
114	Danglli	Malsija (krahina e Frasherit)	Dangëlli,-a (krahinë)
115	Shqeri (krahina)	Shqerij	Shqeri,-a (Krahinë)
116	Cerje	Tejlumi	Cerje/e,-a (Krahinë)

Shtesa nga nënprefektura e Leskovikut:

117	Çarshova	Mazarak	Çarshov/ë,-a
118	Seran-i	Seraj	Seran ,,-i (fshat i shpërng)
119	Delvine-a	Delvinë -a	Delvin/ë,-a
120	Gjirakare -a	Gjirakare-a	Gjinkar,-i
121	Izgar	Shkozë -a	Izgar,-i (fshat i shpërng)
122	Kreshova	Dardhes-i	Kreshov/ë -a (fshat i shpërng.)
123	Iliare -a	Iliare-a	Iljar/ë,-a (Iljarë-Munushtir)
124	Melani	At – stathaj -i	Melani
125	Munushtiri	Manastiri	Manastir,-i (Ilar – Munushtir)
126	Toranik	Ahishta	Toranik,-u (rrënoja) (Rrokaj, etj. ... 2012, : 5.)

Vendimin nr.753, dt. 06.07.1938 pasqyron 60% emërvendeve të Përmetit të ndryshuara nga komisioni dhe me gojëdhënat nga subjektet e mbledhura. Si e kanë realizuar?

Formësim me emra bimësh të fshatrave, 13 emërvende që mund të jenë me bimët më të zhvilluarat në atë fshat ose që kultivohen më shumë.

Tabela 2. Formësim me emra bimësh të fshatrave

Toranik	Ahishta
Kreshova	Dardhes-i
Badlonja	Malakuq-i
Izgar	Shkozë -a
Seniçani	Thanëz-a
Stermeci	Pjergullasi
Piskali	Pishaj
Ogreni	Lejthizë-a
Gostivishta	Shkozë-a
Lipa	Blir-i
Lipivani	Qershizë-a
Kajca	Kallëza
Psari	Pjergulla

Formësimet tjera:

Shumica e emërtimeve janë realizuar me përkthim të emërimit dhe përshtatje me formën e terrenit dhe veçori të tjera të studiuar. Për hapësira më të mëdha kanë zgjedhur edhe emërtime dy fjalëshe. Emërtime të tjera janë vijuar me dy fjalëshe edhe kur vetëm emërvendi është njëfjalësh. Pra 46 emërvende të formuara me përkthime dhe gjetje të tjera të mirëstudiuara.

Tabela 3. Formësimet të tjera

Mejden (lagje)	Sheshe
Sulltan Pajazit	Lagja mbrenore
Bodari	Bora
Kutalia	Lugaj
Leusa	Mëshira
Vosela	Fshat i Ri
Rapcka	Bardhaj
Trebozishta	Trilagje -a
Borocka	Gurëz-a
Goznishta	Ujt e Ftohtë
Kosova	Mullenjezi
Kosina	Rrafshina
Lupcka	Rreminë
Mokrica	Lagështira
Odriçan	Kromjet
Pacomiti	Fushëgjata
Rabani	Arban
Zleusha	Bukuroshe-a
Çoroguni	Bregzalli
Komaraka	Kamba
Mazhani	Qafa

Potgorani	Nenmali
Rodenja	Rudinë
Suk Goricë	Gurishtë-a
Zhepova	Trigure
Goroshiani	Qafë e Lartë
Kakosi	Guri i Qyqes
Koblara	Bujar-i
Miçani	Shpat-i
Radovicka	Dashamir -i
Selenica	Blerina
Zavalani	Shkemb i Bardhë
Grabova e Rezes	Gurrë-a
Leskaj	Brezë-a
Leskoveci	Ulez-a
Riban	Rrypaj
Biovizhda	Çaçaj
Draçova	Demiraj
Strembeci	Lekurzi
Vllahopsina	Rumbullake
Zhepa	Manez-a
Deshnice	Krahina e Këlcyrës
Danglli	Malsija (krahina e Frasherit)
Cerje	Tejlumi
Çarshova	Mazarak (Rrokaj, etj. ... 2012 : 5.)

Për tërësinë e ligjit mbeti vetëm “*dëshirë e mirë*”, vendime në letër pasi veptoi vetëm një vit edhe pse për herë të parë *Politika gjuhësore* dhe *Planifikimi gjuhësor* janë të harmonizuara në një nga variantet e mundshme për atë kohë: Më 22 prill 1937 parlamenti shqiptar votoi për ndryshimin e emrave të disa qyteteve, katundeve lagjeve, lumenjve etj.; ky ligj u dekretua prej mbretit Zog, më 5 maj 1937. Në këtë ligj jo vetëm që ndërmerre ndryshimi, përcaktohet edhe kohëzgjatja e emrave të ndryshuar që shprehet qartë në nenin 2 “katër muaj pas shpalljes së parapame në nenin e masipërme, ndalohet përdorimi në akt i emrave të zvendësimeve” si edhe përcaktohet masa ndëshkimore me gjobë të lehtë nga 5 deri në 500 franga ari atyre që veprojnë kundër ligjit. Kjo dëshmonte për seriozitetin e punës ku me ligj përcaktohej jo vetëm ndërrimi i emrave, por edhe zbatimi i tyre. (Fletorja zyrtare, 11 maj 1937, nr. 34.)

Po në ato vite, shkruajnë gjuhëtarët e departamentit se u bënë përpjekje për konceptim më të mirë të hartimit të politikave gjuhësore. Komisioni i prefekturave sqaron se për një pjesë

tjetër të emrave sllavë sidomos për emrat e maleve, kodrave qafave etj. "duhet me sajue edhe ktyne emna shqipe, por është një punë shumë e vështirë që nuk mund të kryhet pa u studiue me vend gojëdhënat, këngët e thanat popullore e natyra e vendit". Pra, u bënë përpjekje për ta përmirësuar më tej punën e komisioneve edhe variante të specialistëve të onomastikës. Performanca e kësaj *Politika gjuhësore dhe Planifikimi gjuhësor* afroi në ligjërimet e bashkësisë deri në 10%. Vitet më vonë 1939-1944 do të sillte tjetër synim të politikës gjuhësore. Mungonte planifikimi gjuhësor me hulumtimet e domosdoshme, ekspeditat me specialistë të onomastikës.

Faktorë të tjerë renditen për ndërhyrjet në toponimi pas Luftës së Dytë Botërore. Gjuhëtarët shkruajnë për vendimin nr.182, datë 14.2. 1967 dhe 1969 dhe vite më vonë duke paraqitur edhe argumentimin: "Presidiumi i Kuvendit Popullor duke vlerësuar emërtimin e objekteve të ndryshme si një mjet i rëndësishëm për përjetësimin e ngjarjeve dhe të figurave të shquara të popullit tonë ruajtjen dhe zhvillimin më tej të traditave patriotike revolucionare të tij dhe edukimin e masave punonjëse me këto tradita dhe me qëllim që të bëhet një punë e organizuar dhe e studiuar për emërtimet"

Pasqyrohet tek këto vendime politika gjuhësore e kohës duke përcaktuar semantizimin e emërtimit si forma e objektit dhe si mund të shqiptohet nga bashkësia e vogël gjuhësore, të futej në ligjërimin e tyre, pra të arrihej karakteri marrëveshjesor: "Për emërtimin e një objekti të çdo lloji duhet të mbahet parasysh përshtatshmëria e emrit me objektin, ruajta e përpjesëtimeve në përhapjen e emrave, konsultimi me masat etj.". (Rrokaj, etj. ... 2012 : 65-66.)

Përveç disa toponimeve për të cilat u propozuan ndryshime, pjesa tjetër e propozimeve ka mbetur e pandryshuar ka mbetur edhe sot. Ndërhyrjet kanë qenë të kufizuara, më shumë të karakterit normativ, por duke u mbështetur edhe në traditën e ngulitur apo në ruajtjen e veçorive dialektore që kanë shërbyer për të njësur toponimin përkatës për ta bërë më të dallueshëm.

Ndërhyrjet në toponimi janë bërë dhe më vonë pas vendimit të vitit 1967 dhe 1969. Këto ndryshime përfshijnë jo vetëm shqipërimin e toponimeve të huaja, por edhe zëvendësimin e emërtimeve me karakter fetar, ideologjik etj. Përqindja e tyre është shumë e vogël, në raport me ndërhyrjet e mëparshme. Ato nuk janë gjithëpërfshirëse, d.m.th. janë të izoluar. Ndryshimet u pasuruan edhe me disa fshatra në Përmet. Fshati emërtohet Dervishas pas vendimit *Fshati i ri, ...*

Pragu i viteve 2000 a e ndryshoi përzgjedhjen e kompleksit tingullor dhe konceptin e përgjithësuar? Po shkruajmë disa shembuj në vite të ndryshme.

Emërtimi i një ferme të re të ngritur pas vitit 1944. Në ligjërimin e tyre gjen dy variantet për emërtimin e këtij fshati të ri, dikur pyll, më vonë fermë për kultivimin e hardhisë e pemë të tjera frutore. Fshati emërtohet Piskovë. Thonë që emri ka ardhur nga emri i një bime të emërtuar Piskovë. Varianti tjetër: thonë që vjen nga piskv+hovë. Emërtim që i ka qëndruar kohës.

Pas viteve 1980 u emërtuan dhe fshatra të tjera ose lagje i emërtuan si emër fshati. Më 1986, fshati Katundishtë ndahet në një fshat tjetër me kufi Përroin e madh duke emërtuar Kodrishtë duke mos pasur më pak kodra se pjesa tjetër i cila emërtohej Katundishtë.

Në ligjërimet e trashëguara përmendej 7 Bubësa. Emrat e lagjeve u emërtuan si fshatra Emërtoheshin Bubës i parë dhe Bubës i dytë. Për të mënjeluar të këtë të fundit u emërtua *Malas* Emërtim që u realizua duke ua propozuar edhe anëtarëve të tjerë të frontit të fshatit. Dërgohej ky emërtim dhe më vonë realizohej vendimi. Emërtim jo i dallueshëm nga pjesa tjetër Bubës. Emërtimi *Bubës II* vijon edhe së bashku me emërtimin *Malas* në Fjalorin e emrave gjeografik të vitit 2002.

Pas viteve 1990 ky emërtim me një vendim të këshillit të rrethit u rikthye tek emërtimi *Bubës II* dhe nuk është pasqyruar në Fjalorin e emrave gjeografik. Është i drejtë konstatimi nga gjuhëtarët se onomastika me nënndarjet e saj se në mjaft raste emërtimet e huaja kanë arritur me deformime të vogla ose të

mëdha, referuar trajtës së tyre fillestare nga gjuha e huazuar, sidomos kur toponimet i përkasin një periudhe të hershme të emërtimit të tyre që në rrjedhë të kohës kanë humbur gradualisht origjinalitetin nga gjuha e popullsisë vendase që ka tendencën të asimilojë dhe ta përshtatë, sipas rregullave të veta gjuhësore (fonetike dhe morfologjike) të zhvillimit.

Të tjerë gjuhëtarë kanë shkruar se ndikimet sllave ndërpriten ose fillojnë të dobësohen me ndërhyrjen e Perandorisë Osmane, e cila ka lënë shenja të konsiderueshme në toponimi si: *Mejden, Qilarishti*. etj.

Shumë pak në numër janë toponimet me etimologji greke, ato janë në zonat e minoritetit si edhe në zona kufitare ku kontaktet e shqipes dhe greqishtes janë të forta ...*Kutali, Petrani, Psarri, Koblara Argova*, etj.

A është vepruar për ndryshimin e këtyre emërvendeve apo nënndarje të tjera të onomastikës?

Në ligjërimet e bashkësisë përmetare gjen: mjaft emërvende të huaja janë shqipëruar sipas semantikës që kanë ato në gjuhën përkatëse gjatë këtyre 100 viteve të fundit; të tjera janë shqipëruar plotësisht besnik kuptimit që kanë që kanë këto në gjuhët burimore, por sipas një semantike të afërt me toponimin e huaj ... *Nivani –Nënmal, Podgorani, Çorrogunji- Ujëmirë*, lagje, sot e dalluar si fshat etj.

Ndryshime të emërtimeve të huaja janë bërë pa respektuar semantikën që përmban vetë emërtimi duke u bazuar thjesht në ngjashmërinë fonetike që ka toponimi i huaj me një korrespondencë fonetike të saj me ose pa kuptim në shqip: *Rodenj-Rudina. Riban –Rrypaj*...

Një pjesë e ndryshimit të emërtimeve, emërvendeve është vepruar duke ndërhyrë në formatin e tyre fundor për t'i bërë shqipërim: *Zaimasi-Zaimaj* (Bubës II) etj.

Performanca në fillimin e mijëvjeçarit të ri e reflekton ligjërimi i trashëguar. Cila ishte performanca që trashëgohej në ligjërimin e

trashëguar tek 100 fshatra dhe dy qytete në vitin 2000?

Pyetjes: S'i është emërtuar më parë fshati? Në ligjërimet e tyre trashëgojnë: Fshati emërtohet *Lipë*. Në vitet 1925 është emërtuar katundi *Bli*, duke e përkthyer nga sllavishtja.

Fshati emërtohet *Draçovë*. Në kohën e Zogut e emërtuan *Denir Agai*.

Fshati emërtohet *Limar*. Sipas gojëdhënës nga dërrasa frynte erë e madhe s'la gjë e bëri *limë*. Më 1928 është emërtuar *Limi*.

Fshati emërtohet *Pacomit*. Në kohën e pushtimit italian u emërtua *Fushë e Gjerë*.

Fshati quhet Zhepë. Kështu është emërtuar dhe në të kaluarën edhe sot. Në kohën e Italisë është quajtur nga ata *Qershizë* (pasi kishte qershi).

Fshati emërtohet Zleushë. Thonë që dikur e kanë emërtuar *Bukuroshe*.

Politikë dhe planifikim gjuhësor për të gjithë onomastikën mund të jetë e mundur në të ardhmen pas shumë vitesh. Të kthehemi tek 100 emërvendet në mbarim të ekspeditave. Grupi i autorëve që do të hartonte Fjalorin e emrave gjeografik kishte në përbërje edhe një gjuhëtar me shumë përvojë për standardizimin edhe drejtshkrimin e emërvendeve. Në këtë botim janë zgjidhur në mënyrë shkencore të elementët fonetike, morfologjike të kompleksit tingullor.

Prof. Qemal Murati e vlerëson këtë përvojë duke e emërtuar si gjedh që duhet ndjekur edhe për bashkësi gjuhësore të tjera duke shkruar se për shkak të faktorëve të ndryshëm linguistikë dhe ekstralinguistikë, disa regione karakterizohen rregullisht me toponimi polimorfike, prandaj tek ato duhet të vihet dorë për standardizimin. Për vendosjen e trajtës normative të emrave gjeografikë, duhet të ndiqen disa kriteret të përgjithshme dhe disa rregulla drejtshkrimore e gramatikore, të cilat afrohen me normën letrare, duke u mbështetur edhe në traditën e ngulitur, ashtu siç zbatohen këto dhe për fjalorë të tjerë të këtij lloji (Fjalor i emrave gjeografikë të Republikës së Shqipërisë, ASHSH, Tiranë, 2002).

Udhëheq drejtshkrimi për shqiptim më të saktë e menduar shumë mirë nga gjuhëtari Emil Lafe si pjesë e hartuesve të Fjalorit të emrave gjeografike si element i politikës gjuhësore.

Ligjërimi i subjekteve gjatë ekspeditave dhe Fjalori i emrave gjeografik shkrimi i emrave në Fletoren zyrtare ndryshimet janë të vogla dhe të qortueshme në botimet e mëvonshme.

Soropull në ligjërimin e banorëve shqiptohet me Surropull. *Mbrezhdani* shqiptim i lëkundur *Mbrezhan*, *b* nuk dëgjohet mirë gjatë shqiptimit. *Leshnicë* nuk dëgjohej nga shqiptimi i banorëve, por *Lëshicë*, as shqiptimi i Fjalorit të emrave gjeografikë *Leshicë* ose shqiptimi i fshatit *Mazhanj*-i, ruhet shqiptimi që është në edhe Fletoren Zyrtare. Ekspeditat e realizuara në terren janë një variant tjetër i saktë sipas shqiptimit të banorëve dhe së bashku është e mundshme për të qortuar ato pak gabime drejtshkrimore që udhëheqin e shqiptimin e saktë për të ardhmen dhe përmirëson më tej performancën në onomastikë. Fjalori i Onomastikës së Përmetit do të plotësojë ato fshatra tek të cilat janë vjelë material gjuhësor, nuk janë shpërngulur. Në fjalorin e emrave të gjeografisë janë lënë bosh pa u shënuar: *Kuqar*, *Mërtinj*, *Mbrezhdan* etj.

Tabela e mëposhtme paraqet ndryshimet të kompleksin tingullor të emërvendeve të propozuar gjatë viteve 1944-1990, 1990-2000, deri në 2021. Performanca megjithëse shumë vite e ndryshim sistemesh qeverisje nuk e kalon kufirin 3-5 %

Tabela 4. Fletorja zyrtare dhe ligjërimet e trashëguara

Fletorja zyrtare e Republikës së Shqipërisë. Tiranë, 2000, nr.26 . Ligji nr.8653, dt.31.07.2000 për ndarjen administrativo-territoriale të njësive të qeverisjes vendore në Republikën e Shqipërisë	Ligjërimet e trashëguara, Sipas nënzoneve (Ekspedita, 2000)
--	--

Bashkia Këlcyrë 1.Qyteti Këlcyrë 2.Fshat Këlcyrë 3.Mbrezhdan 4. Malëshovë 5.Limar 6.Leskaj 7.Kala Komuna Ballaban 1. Ballaban 2. Vinokash 3. Vinokash Fushë 4. Komarak 5 .Mazhan 6 .Kondas 7. Psar 8. Ball 9. Kajcë 10. Pavar 11. Toshkëz 12. Bubës 1 13. Bubës 2 14.Beqaraj Komuna Dëshnicë 1. Beduqas 2.Tolar 3.Panarit 4.Riban 5.Varibop 6.Kuqar 7.Mërtinjë 8.Xhanaj 9.Bënjë 10.Fratar 11. Seniçan 12.Katundishtë 13.Leskovec 14.Gërdas 15.Kodrishtë Komuna Sukë 1.Sukë 2.Goricë 3.Fshat i Ri 4.Rodenjë 5.Podgoran 6.Podgoran Fushë 7. Ujmirë 8.Zhepovë 9.Shelq 10.Topoan 11.Luar 12.Delilaj 13.Çorogunj 14. Taroninë Komuna Qendër 1. Piskovë	Kom.plus bashki Dëshnicë 1.Ballaban 2.Vinokash I 3.Vinokash Fushë 4.Komarak 5.Mazhan 6. Kondas 7. Psar 8. Ball 9. Kajcë 10.Pavar 11. Toshkëz 12. Bubës 1 13. Bubës 2 14. Beqaraj 15. Sukë 16. Goricë 17. Fshat i Ri 18. Rodenjë 19. Podgoran 20. Podgoran Fushë 21. Ujmirë 22. Zhepovë 23. Shelq 24. Topoan 25. Luar 26. Delilaj 27. Çorogunj 28. Taroninë 29. Beduqas 30. Tolar 31. Panarit 32. Riban 33. Varibop 34. Kuqar 35. Mërtinjë 36. Xhanaj 37. Bënjë 38. Fratar 39.Seniçan 40. Katundishtë 41. Leskovec 42. Gërdas 43. Kodrishtë 44. Qyteti Këlcyrë 45. Fshat Këlcyrë MALESHOVË 1.Malëshovë, 2.Mbrezhdan, 3.Kala, 4.Limar 5.Leskaj , 6.Argovë 7.Grabovë Cerja 1.Raban
---	--

2. Bual	2. Pacomit
3. Kosinë	3. Lupckë, .
4. Rapckë	4. Qilarisht
5. Mokricë-Zleushë	5. Alipostivan
6. Kotal	6. Odriçan
7. Kosovë	7. Kosinë
8. Hotovë	8. Piskovë
9. Odriçan	9. Borockë
10. Raban	10. Zleushë
11. Alipostivan	11. Mokricë
12. Borockë	12. Kosovë
13. Gosnisht	13. Pagri
14. Pagri	14. Hotovë
15. Pacomit	15. Sevrana+Bejkollarë
16. Grabovë	
17. Argovë	
Komuna Frashër	ÇARSHOVË
1. Frashër	1. Çarshovë, .
2. Zavalan	2. Zhepë,
3. Ogren-Kostrec	3. Gjinkar
4. Gostivisht	4. Draçovë
5. Miçan	5. Pëllumbar
6. Vërçisht	6. Badëlonjë
7. Kreshovë	7. Kaludh,
8. Soropull	8. Seran,
	9. Kanikol,
	10. Strëmbec
Komuna Petran	Shqeria
1. Petran	1. Bënjë
2. Leshnicë	2. Lipivan
3. Leus	3. Delvinë,
4. Lipë	4. Ogdunaj
5. Qilarishtë	5. Iljarë,
6. Badilonjë	6. Munushtir
7. Benjë-Novoselë	7. Gosnisht
8. Delvinë	8. Tremisht
9. Kaludh	9. Trepozisht,
10. Lupckë	10. Petran
11. Gjinkar	
12. Ogdunan	Dangëllia
13. Lipivan-Trepozishtë	1. Miçan,
14. Tremisht	2. Frashër
15. Bodar	3. Kreshovë,
	4. Zavalan,
	5. Gostivisht,
	6. Vërçisht
	7. Ogren
	8. Surropull

Përfundime

Politikë dhe planifikim gjuhësor e trajtuar ose jo si disiplinë e veçantë në nivelet e arsimit universitar tashmë ajo ka leksionet e duhura për të

qenë e pasuruar. Krahas veprës së prof. Rami Memushaj "*Për shqipen standarde*" (2012) edhe gjuhëtarët e departamentit të gjuhës në Universitetin e Tiranës: Rrokaj, Sh.; Jubani, A.; Bello, Dh.; Çepani, A.; Rushiti, R. Meniku, L. Xhanari, L.; Ndoja, A me veprën "*100 vjet Pavarësi e shtetit shqiptar*" (Tiranë 2012), pasqyrojnë përvojën e komisioneve të ngritura në vite 1930 deri në shpalljen e Pavarësisë. Kjo përvojë përmendet në ligjërimet e subjekteve të përfshira në ekspeditat. Po përvojë e pasur janë edhe botimet Institutit të Gjuhësisë pas viteve 1950 të A.Kostallarit, E.Çabejt deri tek ato të Çlirim Bidollarit me botime të veçanta e prof. Gj. Shkurtaj "*Onomastikë dhe Etnolinguistikë*" (2015) (shih më gjerë edhe Bibliografinë.) *Kjo përvojë 110 vjeçare Politikë dhe planifikim gjuhësor* e ndërtuar si disiplinë në nivelet e universitetit dhe agjenci gjuhësore së bashku do të sjellin në ardhmen performancë më të mirë duke hulumtuar me këndvështrim të ri në onomastikë.

Dallesa e prirjeve për performancë më të mirë do të pasurohet edhe nga anketimi i 4 bashkive në të ardhmen si pjesë e studimit.

Literatura

- E.Haugen. Language Planinng, Theory and Practice në Actet du X Congress International des Linguiste Tome I, Bucarest, 1969.
- F. X. Karam, Toward a Definition of Language Planning, në J. A. Fishman (ed.) *Advances in Language Planning*. 1974.
- Memushaj, R. Për shqipen standarde. Tiranë, 2012.
- Mërkuri, N. Gjuhësi e krahasuar. Triptik, 2018.
- Murati, Q. *Fjalori toponomastik i Kosovës*. Prishtinë, 2021.
- Rober Robin. *Historia e gjuhësisë*. Tiranë 2007, f. 255-256, Die philophiscen Schriften von G.W Leibniz, përgatitur nga G. Gerhard, Berlin 1882 vell.V f.263-264 për më tepër S.von Schulenburg, *Leibniz al Sprachforcher*. Franfukrt, 1073.
- Rrokaj, Sh.; Jubani, A.; Bello, Dh.; Çepani, A.; Rushiti, R. Meniku, L.

Xhanari,L.; Ndoja,A. *100 vjet pavarësi e shtetit shqiptar*.Tiranë, 2012.

Modality of accuracy and time meaning of verbal forms type *I will be/I will have* in the Albanian language

Prof.ass.dr.Sejdi Gashi

Albanological Institute of Prishtina, Republic of Kosova, sejd.iap@hotmail.com

Abstract

The objective of this paper is to review modality of accuracy and time meaning of verbal forms of the type *I will be/I will have* in Albanian language. The aim of this review is modal building of probability where "*I will*" will preserve its semantic independence, unlike the fully grammatical one, "*I will*". Also, the time meaning in one part is not the one of the present time, but acronym.

Expression of the modal meaning of probability from verbal forms of the type will (shall) (*will be/will have*), *I would have worked*, *It would be/It would have*, *It would have happened*), the forms that constitute one of the ways to realize assumption's, has had the tendency to be explained in two deferent manners: a) as one of the grammatical meanings of the future tense with "will" as a bearer of modal meaning of probability, thus speaking of modal analytical constructions "*will+subjunctive*", which brings those constructions closer to those of modal verbs *can/should+subjunctive*.

Key words: accuracy modality, future tense of verb, modal meanings, epistemic modality, evidential modality, semantic opposition.

Abstrakt

Synim i këtij shqyrtimi është mos ndërtimi modal i probabilitetit ku elementi do ruan pavarësi semantike ndryshe nga do-ja e gramatikalizuar plotësisht, e të ardhmes. Gjithashtu kuptimi

kohor në një pjesë të rasteve të përdorimit nuk është ai i së tashmes, por akronia. Këto fakte janë argumente në të kundërt të tezës së sipërpërmendur dhe mbështetje për një këndvështrim të ri të formave të pro-ba-bi-litetit si ndërtime të pavarura modale dhe të klasifikueshme jashtë formave me do në gjuhën shqipe.

Shprehja e kuptimit modal të probabilitetit prej formave foljore të tipit do të (do të jetë/ketë, do të kem punuar, do të ishte /kishte, do të kishte ndodhur), forma që përbëjnë një ndër mënyrat e realizimit të supozimeve ka pasur prirjen të shpjegohet në dy mënyra të ndryshme në: a) si një ndër kuptimet gramatikore të së ardhmes me do; b) të shihet elementi do si bartës i kuptimit modal të probabilitetit, duke bërë fjalë në këtë mënyrë për ndërtime analitike modale do+lidhore, gjë që i afron këto ndërtime me ato të foljeve modale mund/duhet+lidhore.

Fjalët çelës: modaliteti i saktësisë, koha e ardhme e foljes, kuptimet modale, modaliteti epistemic, modaliteti evidentues, opozicionet semantike.

Introduction

Reviewing the probability modality, as one of the grammatical meanings of the future tense in academic grammars of the Albanian language, based on the explanation of the use of future tense with the value of the present tense, became the object of review due to the fact that this

displacement process for the Albanian language hasn't been proved through accurate language data, thus by remaining within the limits of hypothesis. In this paper, the object of our observation is modal and time meaning approach in synchronous terms. Also, the aim of this review is modal non-construction of probability where the element "*I will*" preserves its semantic independence as a deference with fully grammaticalized "*I will*" of the future tense. Also, the temporal meaning in a part of the cases of use is not the one of the present tense, but acronym. These facts are arguments and support for a new stand point of probability forms as independent modal constructions and classified out of forms with "*I will*" in Albanian language.

Expression of modal meaning of probability from the verbal forms "*Shall*" (*shall be/shall have, I would have worked, shall be/shall have, It would have happened*), forms that constitute one of the ways of realization of assumptions has had the tendency to be explained in two deferent manners: a) as one of the grammatical meanings of the future tense with "*I will*" (Agalliu, 1968:133-134; *Grammar of the Albanian Language*, volume 1, *Morphology*, Academy of Sciences, p.316).

b) the element "*I will*" to be regarded as a bearer of modal meaning of probability, speaking thus about modal analytical constructions "*I will*" + *subjunctive* (Lloshi, 1966:188; Demiraj, 1977:109), which brings these constructions closer to modal verbs *can/would* + *subjunctive*.

Acceptation of the first explanation, which is based on the thesis that at this modal value there is double connection; a) time connection from the sphere of the future tense to the present tense; b) modal connection: from the sphere of reality and security, which are features of the present tense, into the sphere of hypothesis and possibility, which are features of the future tense, requires explanations as follows:

Are modal forms characterized by the temporal meaning of the present tense and how should this be interpreted?

Does the future tense of Albanian language prove the value of hypothesis, possibility and insecurity?

With respect to the second conception of those forms as construction of "*I will* + *subjunctive*" type, the explanation of the issue as follows is required:

If it will retain the outstanding meaning in constructing the probability, why the expression of probability from the verbs that mark action are realized in constructs of the type *will be watching* and *will watch/will be working* and not *will work*?

Answering these questions will enable us to have a more augmented position with respect to issue if the constructions with "*I will*" in Albanian language shall be viewed without exception as constructions of the future tense, or if the modal constructions shall be classified separately from those from the future tense. This raises the need for comparative review in synchronous plan of the temporal and modal meanings of constructions with "*I will*" in Albanian language under the view point of the newest theories.

Reflecting the corresponding grammatical contradictions between the constructions of probability and those of the future tense, gives us the opportunity to shed light and highlight the interdependencies and conditionality that exist between the grammatical meanings of modality, namely, time and aspect.

1.1. Time relations in constructing with "*I will*"

Based on the review of time relations with "*I will*" we observe that forms that Express probability modalities are divided in constructions which are characterized by unrestricted time meaning (acronym) and in those which have a time meaning identified with that of the form of subjunctive which are accompanied by "*I will*" element. From the collected examples, it results that all verbs which appear in modal constructions type "*I will be*" are characterised by their *imperfect* internal aspect.

The acronym is mainly linked to verb "I am" and they are conditioned by its function in words of the following type: 1. *those will English, not German, - I said.*

Case (1) "*These will be English*", is a typical example of time acronym determined by an

identification report between the topic (these) and subtopic (*English*), which is realized by

verb "I am". This function of verb "I am" which appears as a connection tool, which

characteristic for many others (M.A.K. Halliday & Ch. Matthiessen, 2004: 69).

,constitutes report *topic-subtopic* for the present time of indicative tense as an approximation (=) / inequality (≠).

This is Alban, - a closer friend said to Dritan.
/ Topic (*this*), subtopic (*Albani*).

It seems I will be grieving for those living beyond the island, then my words will weight.
Topic (*I*) subtopic (*I will be grieving*).

Assuming forms express a premature time report in relation to the corresponding future forms. Thus, the future tense expresses a relation of timelessness in relation to the moment of discourse and prematurity in relation to an action of the future tense.

Ana has your mother's name, but when she grows up people will have found the cure for the cholera! (Blushi, 2010:236).

The hypothetical homonymous form expresses a premature ratio in relation to the moment of discourse.

We can imagine how someone in Albania would have been so rude that he would have asked his Excellency, the lord, how ancient his family was(Uçi,2001:164). In the case of an assumption, the presumed action is not placed in relation to another action.

It would have taken many years from the simple discovery of an alphabet to the development of a literature. The question arises:

When the Albanian language *begun* to be written?

The same picture emerges for the future form of the past tense. When used in the sense of the future, they are characterized by the temporal meaning of infiniteness in relation to a certain action, an action which is necessarily expressed by another verbal or implied construction. In this temporal sense these forms are used in hypothetical periods.

If the old man's death had occurred while his son was in St. Petersburg, no doubt, Vesa would have appeared at the funeral; and Gjilpëra was sure that Vera would have kissed him at the grave yard, maybe even inside the church. (Ibid.).

I know many others who would have become Muslims if they had the livestock regime. (Blushi,2010:9).

When expressing an assumption they are characterized by the timeline of prematurity in relation to an action or moment of the past, a moment grasped by the linguistic context: *for example.*: The knight would have found this horse on the battlefield, who knows how, and it was thrown on his back while fighting. (Xhaferi, 2010:42).

The temporal opposition of supposedly homonymous forms to the future of the past becomes not very clear thanks to the imperfect aspect of the verb. It is difficult to distinguish whether we use with future value or with modal probability value of these forms. For example, He too would like to follow me as soon as possible. (Xhaferi, 2010:337).

1.2. Modal meanings of verb forms with "I will, will"

Presentation of time reports of "I will + subjunctive constructions gives us the opportunity to discover possible connections between times, aspect of modality as a grammatical category. Based on Palmer's classification of modalities, two of them stand out, "*propositional modality*" (epistemic-evidential) and "*event modality*" (Palmer, 2001:70) thus, deontic-dynamic (Ibid, pp.8-9) we

note that modal constructions of probability, which express the speaker's assessment of the status of the action expressed towards the verb, are characterized by epistemic modality (It derives from Greek *episteme*, which means *knowledge*, from Greek *jonike epistathai*, which means "to know how to do it, I understand"; word by word "*I stand above*", from *epi-above*, *near* + *histathai- I stand*).

Apparently - reasoned the mayor - he would have ever fallen into the fire. (Kongoli, 2011:106).

And evidential:

Something happened to my investigator as he could not complete.

In the Albanian language there are no grammatical markers to differentiate the epistemic modality from the evidential one when the form "*I will, it will*" + *subjunctive* is used. Such a differentiation is served by the presence of phrases that mark the relevant evidence, such as "*failed to complete*", in the case or linguistic context.

In the constructions of the future tense the modality turns out to be more diverse. Epistemic modality, the conclusion of a logical analysis or internal conviction, is the most common case of future tense use:

My sons will get married in the village where one day together with their children they will honour my grave. (Blushi, 201:46).

Evidence modality is the result of speakers' possession of evidence, information, knowledge of the actual course of events, etc.

Singers will find many things to laugh about at the expense of the author. (Noli 1988:342).

Deontic modality turns out to be more diverse than other types of modality.

It appears in the following form:

- obligation in the form of a directive:

No one *will touch* the flesh of Ibrahim's beasts. (Blushi, 2010:34)

- obligation in the form of an order:

Despite your nostalgia, *you will do nothing*. (Ibid., p.203).

- obligation in the form of advice:

You will eat something sweet, preferably watery dates when the sun goes down, and this is iftar. Then you will offer the evening prayer. (Ibid., p.203).

Dynamic mode is encountered only as *will* mode. The forms of the future characterized by this kind of modality express as follows:

Desire:

Mihal's brother could not refrain his anger and shouted: Ibrahim, you pig, I will slaughter with my hand. (Ibid., p.42).

Offer:

Mihali will stay in my house. (Ibid., p.42).

Maybe you would like a cocoa, said to Rudiani. (Kadare, 2009:69).

Promise:

I will give it to you, - said to him Kabi, but you must give me a pledge. (Blushi, 2010:337).

Decision:

I will stay here tonight, - said Ali. (Ibid., p.51).

From the examination of the modal meanings of verbal constructions with "*I will*" in the Albanian language, we notice that the temporal meaning of the future appears as a primary meaning in relation to the modality only in cases when they express *epistemic* and *evidential* modality of security. In cases where they express *deontic* and *dynamic* modality, the primary function of these constructions is not the temporal one, but the modal one coming to the fore, while the temporal meaning is secondary. In

modal constructions of probability the aspect is important as semantic-grammatical meaning and not the time.

2.0. Semantic and grammatical contradictions between the constructions of the future with "I will" and those of probability

From the above presentation of the temporal and modal relations of constructions with *do* in the Albanian language, we distinguish that the *epistemic*, *evidential*, *deontic* and *dynamic* modality is characteristic for the forms of the future. Modal constructions of the type *I will be / will have* are modal constructions *epistemic* and *evident*. But unlike the *epistemic* and *evidential* modality of the future, which is characterized by the speaker's certainty about the action expressed by the verb, the probability modality is the *epistemic* mode of probability, of the possibility that this action is true. Modal *security* contrast/ *probability* does not justify modal move from future to present. "The uncertainty of future forms in relation to the actual realization of the action is an element related to our judgment, of the receiver and not of the speaker, on the factual realization of the action of the extra linguistic reality and not in the semantic-grammatical sense of the constructions of the future." (Agalliu, 1968:134). As noted above the *epistemic* and *evidential* modality of the future is the modality of security and not of hypothesis or possibility.

In all forms of the future is present the temporal meaning of infinity in relation to the moment of discourse or to a certain moment of the past. Modal constructions are characterized by the temporal meaning of simultaneity, prematurity or acronym. In cases of acronym the temporal function of the verb has been replaced by that of the identifier. This happens mainly for the verb "I am". Opposition is not only timelessness // simultaneity // timelessness, but also time meaning // acronym. Not only the verb "I am", but also other verbs fulfil the temporal functions typical of the present tense. "On the other hand, all the verbs that appear in the modal constructions of probability are characterized by continuity or repetition in relation to the moment of discourse, namely, from the internally

imperfect aspect". (Cipo, 1952:50). The sole emergence of this group of verbs in probability constructions cannot be explained through time shift. If the temporal shift of the future into the present were to be used in the Albanian language as a modal means of expressing *probability*, then this should not constitute an exceptional phenomenon, and the expected result would be that, every verb used in the future tense to come up with this modal value in the corresponding "will" type construction. But this is not the case in the Albanian language.

It should be noted that even the present participle, when used with conjectural value in questions of the type as follows: "Let these be English?" is characterized by the same meanings and time reports to those probabilities modal constructions. This question can get some possible answers:

a) *Yes they are / No, they are not.* (When the speaker is sure of the situation status).

b) *They can / should be / will be.* (When the speaker is not sure of the situation status).

In case (b) we have three different *epistemic* judgments of the speaker based on his logical analysis or on the data he possesses: speculative, deductive, and hypothetical (Palmer, 2001:8). In the case of "*may be*" we have a possible, speculative conclusion as the speaker does not have evidence or sufficient knowledge of the object of the statement. In "*should be*" we have the only possible, deductive conclusion, based on the processing of evidence or logical reasoning on the given circumstance based on personal experience.

In the case of "*will be*" we have a reasonable conclusion, assumption as the speaker judges the action expressed by the verb most likely to be true. The three different modal meanings are related to the modal verbs *can*, *must* and the modal part "*will*". All three elements of the modal system of the Albanian language modify in different ways the meaning of the verb conjunction "*to be*". Their structure is a modal element+ subjunctive. What remains to be clarified why "*Will*" as a modal element fails to emerge as such even in conjunction with the

conjunction of verbs that mark the action of the type "*will learn*". We think that this is related to the conditioning of the semantic-grammatical nature that operates in the Albanian language, namely, through the conjugation it provides the imperfect aspect of the verb.

Based on the above statement we can say that it is more than useful to look for the expression of probability modality in the construct "*Will*" (*modal*) + *conjunction* (*conjectural*) *imperfect*.

3.0. Diachrony as support for synchrony

To take a special importance in recognizing the origin of the form with "*will*" future, as "the circumstances which have formed this state able to illuminate its true nature" (Saussure, 2002: 112). The formation of the future tense in the Albanian language is done within the Balkan kind of characteristics, different from that of the western neo-Latin languages. It is quite natural that the various modal meanings expressed by verbal forms be viewed in relation to the respective typology to which they belong. Examination and comparison of the synchronic state with the diachronic state of the documented phase of Albanian, which coincides with the coexistence of the old forms of the future tense, *I have to work*, *I shall work* and the birth of new forms of the type *I will write*, *I have to write*, gives us the opportunity to give a satisfactory answer to the questions posed at the beginning of the chapter.

"The generalization of the future with "*I will*" in the Albanian language is done through the competition of the form *I have to write* from two other forms of the future: *I will write* and *I have to write*." (Mansaku, 2011:17). The competition is made not only in a certain grammatical sense, but in all the semantic-grammatical meanings that these constructions carry. It is precisely in the replacement of the constructs "*I will*" + *subjunctive* from those "*I will*" + *subjunctive* we also notice many functions of the element "*I will, shall*", which we can summarize in two main trends:

a. temporal meaning = future tense+deontic modality, dynamic

b. I will, shall+subjunctive = future tense+evidential, epistemic modality

c. modal meaning = probability (epistemic, evidential)

a) *semantic-grammatical function*: modal meaning of *necessity, probability, possibility*;

b) *grammatical function*: the temporal meaning of the future. This has not resulted in a classification in accordance with the tendency for their development, as the temporal and modal meanings are intertwined, sometimes coming out of the time and sometimes the modal in the foreground. We consider it right to treat the "*I will, shall*" + *subjunctive* construct as a multi-function construct, the temporal meaning of which is one of its functions, and not as a future demonstrative construct that also performs other modal functions. It is worth noting that some modal meanings, such as that of necessity or obligation are inseparable from the meaning of the future tense, while the modal meaning of probability is independent.

To express the meaning with the value of the future tense, mainly some analytical forms are used, which are constructed through the verb part "*will*" (*I will have work*), respectively through the verbal particle "*I have*" (*I have to work or I will have to work*). According to Idriz Ajeti, there are two types of future tense in the Albanian language: future tense with *will* (Ajeti, 1983:128) (of *will, desire*) - (*I will go*) and *necessity or obligatory future tense* (*I have to go*).

Scholar Idriz Ajeti considers the future expressed with the auxiliary verb "*to have*" in Kosovo as a future of *necessity*. For this he builds examples: *I have to work later*. In standard language this communication would be done with the

sentence: *I will have to work later*. It is very clear that this sentence in communication represents the form of obligation. However, if the sentence is constructed in the form: *Later I want to do something, it turns out that the subject shows a will, a desire*. Whereas, in the sentence: *Tomorrow I need to work*, it is seen that the subject does not have to work, but expresses the same obligation. In the studies published so far the construction of the future is done on the basis of grammatical tools and other linguistic tools.

Meanwhile, the American scholar Huddelston (Palmer, 2001:24) notes that most auxiliary verbs express a range of meanings (i.e., modalities). He begins his inventory with a distinction between *epistemic* and *deontic modality*.

Auxiliary verbs	Internal non-essential understanding
I can, I could	Permission-option
Must, needed (not certain)	Obligation-need
I will, It will (Shall)	Will-forecast (for the future)

The epistemic sentence expresses a possibility or necessarily on its own, while the deontic sentence presents a possibility or necessity as freedom of action, as a choice. But, these two modes *epistemic* and *deontic* interact with negative sentence. They also interact with time (grammatically). Both modalities: *epistemic* and *deontic* can express both possibility and necessity, which is listed below.

The main difference between "*epistemic* modality and *deontic* modality is that speakers of epistemic modality make judgments about the actual status of the assertion, whereas with *deontic* modality they mean what evidence they have related to what they declare or assert." (Ibid., p.24).

Epistemic	Deontic
<i>Possibility:</i> You may have misunderstood	You can take as much as you want
<i>Necessity:</i> He must have arrived by now	You have to work harder

From what is noticed the verbs with modal value are: *can*, followed by a verb in the connective mode; *must* (is it required), followed by a verb in the participle or in the conjunction; "*will*" be followed by a verb in the participle or subjunctive; *have* and *am*, followed by the unexplained form of the type "*to wash*". With *can+subjunctive*, is expressed the possibility modality; with *will + participle* is expressed the modality of obligation, necessity and so on. *Can: Good studies can be done on this; will: Will watch and observe his movements well; have: I have to celebrate*. Modality can also be expressed through verb clusters: as *it is possible, it is needed, it is necessary*" (McShane, et al., p.13).

From the given examples it appears that the paradigmatic significance of the future tense in the Albanian language is the act that is performed after the moment of speaking, but the future tense also has the syntagmatic significance, which is related to the hypothetical future. The hypothetical significance lies through the opposition: from another time level, respectively from the level of the present tense, that is, from another modal level, respectively from the indicative meaning in the sense of the opposition of hypothetical importance. For example: *He will be home. (He is probably at home - the assumption of the present tense)*. The future tense can also be imposed in imperatives, which is done through the modal form, for example: *You will be correct!* (Order). The meaning is refined based on the calling intonation, while adapting to the singular and the plural. This shows how the present of the ordinance serves the ordinance of

the future. And, unlike the future tense, the future progressive tense is based on the prematurity of the future tense. It is established by relating to the future tense, as a result of the present tense. For example: *You will comfort me if you listen to them all.*

Through temporal and modal opposition lies the past, such as: *You will have heard.*

The temporal opposition in these cases marks movements from the present to the past and into the future, while the means of expression do not change much. When speaking of the hypothetical future, therefore, it can be seen that as the starting point of the construction is the moment of speaking.

Conclusions

From the review of construction time relations with "will" one notices that the forms that express probability modalities are divided into constructions that are characterized by an unlimited time meaning (acronym) and those that have a time meaning identifiable with that of the conjunction form that accompanies element "will". From the collected examples it results that all the verbs that appear in the modal constructions of the type "I will be" are characterized by the *imperfect* internal aspect. The presentation of time reports of "will" + *subjunctive* verb constructions gives us the opportunity to identify possible connections between time and aspect of modality, as a grammatical category.

References

Agalliu, Fatmir.(1968). *Vëzhgime mbi kuptimet e disa trajtave kohore*, Studime Filologjike, Nr. 2, Tiranë, 1968.

Ajeti, Idriz.(1983). *Historia e gjuhës shqipe (Morfologjia historike)*, botimi i dytë, Prishtinë.

Blushi, Ben.(2010). *Të jetosh në ishull*, "Mapo Editions", Tiranë, 2010.

Cipo, Kostaq.(1952). *Sintaksa*, Instituti i Shkencave, Tiranë.

Demiraj, Shaban.(1977). *Rreth kategorive gramatikore të mënyrës dhe të kohës në gjuhën shqipe*, Studime Filologjike, 3, Tiranë.

Fan S. Noli.(1988). *Vepra 2*, Tiranë.

Grup autorësh.(2002). *Gramatika e gjuhës shqipe I*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë.

Halliday, M.A.K. & Matthiessen, Ch. (2004). *An Introduction to functional grammar*, Third edition, "Hodder Arnold", London.

Kongoli, Fatos.(2011). *Si-do-re-la*, "Botimet Toena", Tiranë.

Lloshi, Xhevat.(1966). *Shënime për fjalën dhe togfjalëshin*, Studime Filologjike, Nr. 4, Tiranë.

Mansaku, Seit.(2011). *Tipologjia e së ardhmes së tipit kam të shkoj në kontekstin e lidhjes gjuhësore ballkanike*, "Albanohellenika", nr.4, Athinë.

Palmer, F.R. (2011). *Mood and modality*, Cambridge Textbooks in Linguistics, "Cambridge University Press".